

З В І Т

ДИРЕКЦІЇ Ц. К. ГІМНАЗІЇ

з рускою викладовою мовою

- - - в КОЛОМИЇ - - -

за шкільний рік

≈ 1913/1914. ≈

З М И С Т :

1. Наукова частина — Погляди Тараса Шевченка на козаччину.
Написав Дмитро Николишин.
2. Урядова частина — Директора.

Нацладом наукового фонду.

В КОЛОМИЇ 1914.

З друкарні Якова Оренштайнна (Киселевский) в Коломиї.

MM. 307

Погляди Тараса Шевченка на козаччину¹⁾).

I.

З яких жерел черпав Шевченко свої історичні відомості.

Жерела, що на їх основі творив ся і розвивав ся історичний світогляд поета, дадуть ся поділити на чотири часті: 1.) Історичні (друковані і недруковані) твори; 2.) історична белетристика; 3.) збірники історичних дум і пісень; 4.) народня устна словесність і перекази (оповіданя старих людей).

До першої групи належить: перед усім славна „Історія Русовъ“,²⁾ якої авторство, приписуване давнійше білоруському архієпископові Георгієви Кониському належить ся по всякій імовірності українському патріотові з часів Катерини II. Григорієви Полетиці (помер 1784 р.)³⁾ Надрукована О. Бодяньским що йно 1846 р. в Москві, ся Історія знана була широким кругам московської й української інтелігенції з численних рукописів вже в перших літах XIX ст. З таким саме рукописом познакомив ся Шевченко в кружку Гребінки 1838., а найпізнійше 1839 р. Ся Історія запанувала над думками поета своїм українським автономізмом і козацким республіканством, своїм духом, у якому до патріотизму козацких літописців XVII—XVIII ст. й кобзарських дум прибавилась якась доля європейского республіканства⁴⁾). Наукової вартості вона немає,

¹⁾ З огляду на недостачу місця подаємо тут у скороченю частину нашої праці, зазначуючи рівночасно, що повний нарис появить ся в „Загальний Книгозбірні“.
²⁾ Вона мала великий вплив на розвиток української романтичної поезії (Порів. Лев Гнатишак: Про вплив „Історії Руссов“ на укр.-руську поезію романтичну. Звіт коломийської гімназії за рік 1904/5). — ³⁾ там же I. — ⁴⁾ Драгоманів: Шевченко, українофіли й соціалізм.

бо в ній дійсні факти поперемішувані з видуманими і подоповнювані так, що правди без строгої наукової критики найти не можна, а про початки української козацької держави розказано самі небувалі річи. Однаке гладкий, принадний, легкий стиль зеднував для неї богато читачів.

Другий історичний твір, з яким запізнався Шевченко в тім самім часі, се „Історія Малої Россії“ Дмитра Бантиш-Каменського¹⁾, скомпільована з літописної літератури XVII і XVIII в., в тім числі й „Іст. Русовъ“, також невеликої наукової вартості. Написана зі становища московського не могла вона поетови припасти до серця і ми не бачимо її впливу на єго съвітогляді. Крім того знав Шевченко „Кратк-ую літопись Малої Россії“ Рубана, видану 1777 р., що тішила ся на Вкраїні великою популярністю.

Пізніше прочитав „Історію Малоросії“ яку зладив, тобто скомпілював, знакомий Шевченка Микола Маркевич.²⁾ Вона зависима від „Іст. Русовъ“ і властиво не дала поетови нічого нового.

Крім того користав поет при твореню „Гайдамаків“ з твору „Dzieje królestwa Polskiego przez Jerzego Samuela Bandtkie“ т. 2. і з 5. тому лексикону Плюшара „Барская конфедерація“, як він сам зазначує в примітці до Інtronukції.

Отсе і всі історичні твори, з яких поет учив ся історії України. Звісно, з такої лекції не можна було єму набрати ся вірних думок про козаччину. Алеж бо критичних Історій тоді ще й не було.

До другої групи зачислимо твори красного письменства писані московською й польською мовою (української історичної белетристики тоді ще не було), перед усім ті, що творять в польській літературі відділ т. зв. українська школа. Польської мови навчив ся у Вильні і в Варшаві ще за своїх крепацьких часів і вже тоді (1830 рр.) читав твори польських поетів і письменників (Міцкевич, Лібелль і ін.).³⁾ Найбільше займали єго повісті Чайковського: Wernyhora, Swatanie Zaporozca, Wyprawa na Carogrod, Skałozub w zamku siedmiu

¹⁾ Вийшла 1822 р. В 30-тих рр. появило ся 2. доповнене видання.—

²⁾ Вийшла в 5-ти томах у Москві 1842-43 рр., з яких 2 перші властива історія, а прочі збірка документів і т. п.—³⁾ Кониський: Т. Шевченко-Грушевський I с. 55.

wiež-i ин. Сліди сеї лзктури бачимо в єго творах : „Гайдамаки“¹⁾ „Гамалія“, „Хустина“ і ин.²⁾ Також знав поет твір Гощинського Zamek kaniowski, в якім змальовано доволі обективно події гайдамацкої доби. Дашкевич виказує навіть' деяку подібність в „Третіх півнях“, в закінченю „Гайдамаків“ і Zamku kaniowsk-ого³⁾, яка на нашу думку може бути цілком слухайна. Дальше треба згадати популярні на Вкраїні в 20-тих і 30-тих рр. пісні Тимка Падури, в яких съпівав про небувале, свободне польноофільське козацтво. Сей піснетворець любив Мазепу,уважав єго визначним хоч і нещасливим героєм України⁴⁾. Треба думати, що Шевченко міг знати деякі пісні Падури ще в часі своєї служби в Енгельгардта, бо вони у свій час навіть увийшли були в моду по польських дворах. Очевидно пізніше під час мандрівки по Вкраїні мусів познакомити ся з ними близше, як що не мав до сего нагоди вже в Петербурзі у Гребінчинім кружку. Не без впливу на Шевченка були також поезії Міцкевича. Тільки ми не годимо ся з думкою Дашкевича мовби то Шевченко зображував своїх кобзарів за Міцкевичевим „Dudarz-em“. Таких типів кобзарів було за часів поета на Вкраїні чимало ; він знав їх добре і змалював з природи. Авже ніяк не можемо згодити ся з тим, що мовляв Шевченко ѹто йно „вслѣдъ за Мицкевичемъ выступилъ противъ жестокосердія крѣпостниковъ“. Вже сам тон протесту, без порівнання сильнійший як у Міцкевича, опрокидує сю думку. (Дашкевич оп. cit. 208—209).

До третої групи зачислили ми друковані збірники пісень, які поет без сумніву знав і читав за порадою Гребінки. Згадаймо хочби такі збірки як „Опытъ собранія старинныхъ малороссийскихъ пѣсней“ кн. Мик. Цертелева (1819) і „Малороссийскія пѣсни“ Максимовича (1827 р.), що вийшли другим повнійшим накладом 1834 р. п. з.: „Украинская народная пѣсни“. З сеї збірки користали Пушкін і Гоголь. Дальше мусів поет знати ся із „Запорожск-ою Старин-ою“, що виходила в Харкові під редакцією Ізмаїла Срезневского від 1833—38 р. і містила чимало творів української Музи, головно історичних дум, між якими трапляють ся й фалшовані на основі леген-

¹⁾ Тамже I с. 108. 109. Кониський не хоче бачити подібності між „Гайдамаками“ а Wernyhor-ою. Але вона ясна. Порів.: Іван Шпитковський: „Гайдамаки Шевченка“ Заг. кн. ч. 2-3. — ²⁾ Порів. Дашкевич: оп. cit. с. 224 і д. — ³⁾ тамже с. 226—7. — ⁴⁾ Дашкевич, с. 193.

дарних звісток „Исторії Русовъ“. Про інші збірки, що виходили пізніше, ми й не згадуємо.

На кінець до четвертої групи належать народні історичні пісні, які поет знову співав з маленькості і думи, що чув їх від кобзарів, а далі переказав і оповідання старих людей. Згадати б тут про його діда Івана, що 26-літним парубком¹⁾ брав участь у гайдамацких рухах, і пізніше 80-літним старцем розповідав малому Тарасові про страшні події 1768 р. Тай не тільки дід Іван ховав у своїй голові спомини з останніх рухів народних мас. Ціла полуночна Київщина була повна споминів про гайдамак і малому Тарасові доводилося стрічати ся з ними не раз не два за часів своєї мандрівки від маляря до маляря.²⁾

Як бачимо, жерела історичного схвітогляду поета мають дуже сумнівну вартість. Всі вони дивляться на історію українського політичного життя з суб'єктивної точки погляду автора, будь одиниці будь народної маси. Широкого погляду, який умів би повязати всі історичні факти причиново й об'єктивно, у тих жерелах нема.

Певна річ, що і в Шевченка, вихованого на такій недостаточній історичній лекції мусіли попасті ся тут і там промахи проти історичної правди, подекуди таки не маленькі. Звісно, вина тут не по стороні Шевченка. У него не було змоги пізнати справжню історію України тай його поетична вдача тягнула його до іншої зовсім не наукової творчості.

Нашим завданням є: дати суцільний нарис поглядів Шевченка на козаччину і показати з одного боку їхню звязь з жерелами, а з другого їхній розвій від початку його поетичної творчості аж до кінця.

¹⁾ Кониський, там же I, с 11, нотка. — ²⁾ Порів. Шпитковський op. cit.

II. Козаччина у Шевченка.

1. Початки козаччини, її устрій і відносини до Поляків перед церковною унією.

Про сам початок козаччини, тобто про те, відки взялися козаки, поет ніде ясно не говорить. Тільки в однім місці читаемо:

Там (на степах) родилась, гарцювала
Козацька воля.

(Думи мої, в. 51—52.)

Значить, поет думає, що козаччину витворив народ сам із себе. Сю думку найшов він також у славній „Іст. Русовъ“ (с. 19) і вона припала єму до серця.

Небогато також можна довідати ся з поезій Шевченка, як він уявляв собі устрій козаччини до часів унії. В перших поезіях находимо лише загальні вислови; пр. в поезії „Іван Підкова“ 1839 р.

Було колись — в Українї
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю. (в. 1—6)
Було колись добре жити
На тій Україні. (в. 25—26)

В посланію „До Основяненка“ находимо питанє:

Де то наші діти ділісь?
Де вони гуляють? (в. 7—8)
Де наши панують?
Де панують, бенкетують? (в. 16—17)

Даліше поет жалує, що

Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани. (в. 32—36)

В заспіві до „Гайдамаків“ читаємо:

.....розвернулась
Висока могила;
Аж до моря Запорожці
Степ широкий вкрили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають... (в. 113—119)

А тимчасом
Пишними рядами,
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, — всі в золоті. (в. 129—133)

.....військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коні,
Блісне булавою — море закипить;
Закипить і розлило ся
Степами, ярами;
Лихо мліє перед ними...

(Свято в Чигирині в. 6—12)

Отсії загальні вислови доказують, що поет уявляв собі Україну під козацким правлінem богатою, покритою червоними жупанами, свободною; в ній добре було жити. Козацке військо в богатих строях, „отамани, сотники з панами і гетьмани всі в золоті.“ А та карність! Ясновельможний блісне булавою — море „закипить і розлило ся степами, ярами“, куди веде єго воля гетьмана. Пізніше по першій поїздці на Україну 1843 р. сей ідеальний образ стратив денцо зі свого блеску. Але єго основа не змінила ся ѹже й 1847 р., про що переконує нас поезия „Ляхам“.

Ще як були ми козаками,
А уні не чутъ було,
Оттам-то весело жилось!
Братались з вольними Ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохали ся, цвіли,
Неначе лілії, дівчата,
Пишала ся синами мати,
Синами вольними... Росли,
Росли сини і веселили
Старії, скорбній літа... (в. 1—11)

Змальовуючи отсю, історично невірну, ідилію пішов поет за „Ист. Русовъ.“ Вона теж розказує про побут на Україні

до часів унії як про золотий вік в історії України, в якому під правлінem „малороссійского гетмана“ всім дуже гарно жило ся. На думку автора „Малоросія“ через подруже Ягайла з польською королевою Ядвигою злучила ся, під старою назвою Руси, разом з Литвою в королівство Польське „на трактатахъ и условіяхъ, равномѣрно всѣмъ тремъ народамъ служащихъ“, в яких містили ся важні слова: „Принимаемъ и соединяемъ, яко равныхъ къ равнымъ и вольныхъ къ вольнымъ.“¹⁾ Сю постанову потверджував кождий король при коронації. На сїй основі установлено „въ трехъ оныхъ націяхъ три равные Гетмана, съ правомъ намѣстниковъ Королевскихъ и верховныхъ военачальниковъ и съ названіемъ: одного короннымъ Польскимъ, другаго Литовскимъ, а третьяго Рускимъ.“²⁾

Козаки належали до шляхотскогого стану і творили стан лицарский, утверждений їхнім статутовим правом. При таких постановах і релігія „Руская Греческаго или Іерусалимскаго исповѣданія уравнена съ Римскою Католическою на одинакія права и преимущества, яко. свободная и союзница, и утверждена привилегіями Королевскими и Сеймовыми Конституціями“.³⁾ В таких ідеальних порядках жили козаки, воювали ворогів польської держави і заскарблювали собі де далі все більше ласк у польського правління. Так було до кінця XVI в., коли за гетьмановання Косиньского заведено унію.

Подібні думки про устрій козаччини під прихильним прокторатом польських королів найниов Шевченко і в Дм. Бан-Каменського⁴⁾ і в Маркевича.

Очевидно і в погляді на відносини до Поляків перед унією лишив ся Шевченко вірним своїм жерелам. Бачимо се з наведеного уривку поезії „Ляхам“.

Дальше читаемо, що

Неситій ксьондзи, магнати,
Нас поріжнили, розвели,
А миб і досі так жили. (в. 26—28)

Ще й 1850 р. каже поет:

А ми братали ся з Ляхами
Аж поки третій Зиизмунд
З проклятими его ксьондзами
Не розєднали нас.

(Бувас, в неволі... в. 52—55)

Як бачимо, поет не змінив свої думки висловленої в примітці

¹⁾ И. Р. с. 6.—7. — ²⁾ И. Р. с. 7. — ³⁾ И. Р. с. 8. — ⁴⁾ И. М. Р. с. 81. про реформи Баторія.

до 40-ового вірша „Гупалівиціни“ (Гайдамаки): „До Унїї козаки з Ляхами мирили ся, і як би не єзуїти, то, можеб, і не різали ся“. Є се погляд автора „Ист. Русовъ“. Він каже, що за часів Косинського почала ся „извѣстная оная эпоха ужаса и губительства для обоихъ народовъ, Польского и Русскаго“, що стала пізнійше причиною упадку Польщі, „а народу Рускому давши испить самую горестную чашу, каковую и во дни Нерона и Калигулы не всѣ Христіяне вкушали, преобразила его въ иной видъ и состояніе. Это значитъ Унія, выдуманная въ Римѣ Папою Климентомъ VIII. и принесенная какимъ-то Польской породы Прелатомъ, Михайломъ Куниискимъ“.¹⁾

Таку думку найшов поет і в Маркевича.²⁾ В дечім відмінно говорить про се Дм. Б. Каменський. Він знає вже деци сказати про грізні постанови сойму проти козаків за їхні набіги на татарські й турецкі землі ще перед унією тай про те, що козаки не дуже настрахали ся польських погроз і далі своє робили.³⁾ Дальше вміє нам сказати про здирства, яких допускали ся пани й арендарі-Жиди на простому народови, через що народ утікав до Запорожців.⁴⁾ Одначе й він ставить Унію граничним стовпом в історичному розвою польско-українських взаємин.⁵⁾ Тільки ж ми ніде не бачимо, щоб Шевченко йшов за думками Дм. Бан. Каменського.

2. Характеристика січового товариства і значінє Січи як практичної школи життя для Українців.

Далеко краще можемо відповісти на питанє: Як уявляв собі Шевченко Січ і яке на єго думку значінє мала вона для народу? Про Січ згадує поет дуже часто в ріжних часах: і в першій періоді своєї літературної діяльності і тоді коли єго національно-політичний сьвітогляд був скристалізований, а поетична творчість осягнула вершини сили, виразности й артизму, і в поезії із засланя; тільки в останній періоді по засланю не находимо ні разу згадки про Січ. Очевидно тодішні актуальні справи внутрішньої політики (акція за знесенєм крі-

¹⁾ И. Р. с. 32. — ²⁾ И. М. I. с. 69—70, 76. — ³⁾ И. М. Р. с. 91. —

⁴⁾ там же с. 93. — ⁵⁾ Порів. с. 95 і д.

пацтва — перед усім) абсорбували єго увагу так, що не мав часу думати про минуле.

Нашим завданем є розглянути питанє, як думав поет про устрій і значінє Січи і о скільки єго погляди, скристалізовані в початках єго творчости, улягли змінї.

Про будову Січи поет майже не згадує. З єго слів у засьпіві до „Гайдамаків“

розказують

Як Січ будували... (в. 137—8)

не можна догадати ся, чи знов поет, коли і хто її будував.

За те для характеристики січового товариства маємо матеріялу подостатком. Перш усього козаки — се незвичайно-хоробрі й відважні вояки.

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце криє;
Синє море звірюкою
То стогне, то вие,
Дніпра гирло затопило.
„А ну-те, хлопята,
На байдаки! Море грає, —
Ходім погуляти!“
Висипали Запорожці
Лиман човни вкрили,
„Грайже, море! — засьпівали,
Запінілися хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори,
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба, —
Пливуть собі та сипівають... (Ів. Підкова в. 29—45).

Годі було краще й докладніше змалювати очайдушну відвагу козаків. Так малюють тільки перворядні майстри слова. На поклик отамана їхати „у Царград, до султана в гості“ козаки одноголосно відповідають:

„Добре, батьку отамане!“

З першу нам і на думку не прийде, що се майже божевільний проект нападати будь що будь невеликою горсткою ні більше ні менше як на саму столицю держави, перед якою дріжала ціла Європа. А козаки приймають єго з одушевленем без найменьшого спротиву. Такою самою відвагою визначають ся козаки в поемі „Гамалія“. І вони вибирають ся в похід під ніч, як Дніпро „рекочеть ся“, Хортиця з Лугом „гудє“, Босфор „клекотить, неначе скажений, то стогне, то вие“.

Пливуть собі съпіваючи;
Море вітер чує.
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
— Гамалі! Серце мліє:
Сказило ся море.
— Не злякає! — І скочались
За хвилі, за гори. (Гамалія в. 50—57).

Такими відважними, безбоязними змалював поет козаків у перших своїх творах 1839. і 42. р. І в пізнійших находимо також самі прикмети. І в „Невольнику“ 1845 р. козаки збираються „за Тендер погуляти, Турка пошукати“ та вибирають до сего пригожу пору, коли „синє море гратло“, байдуже їм, що буря може їм перешкодити, як і стало ся. А як гарно зазначений тут козацкий гороїзм. З яким подиву гідним спокоєм умирають вони, потопають у синіх хвилях моря, кидаючи своїм товаришам останнє

„Нехай вам, панове товариство, Бог допомає!“

І з сими словами щирого „помагай-бі!“ спускають ся на дно. Не хочеть ся вірити, щоб поправді такі люди були на сьвіті. А однаке як воно згоджує ся з характером козаків. І в поезії „У тієї Катерини“ 1848 р. розказує поет про трьох відважних козаків, що з любови до гарної дівчини не вагалися пустити ся на небезпечне дѣло — визволяти її брата з лютої неволі із Бакчисараю, столиці Криму. Два з них спокутували свою відвагу смертию, заки ще дійшли до цілі; а однак се не спинило третього йти даліше, щоб або довершити свого дѣла або вмерти. Взагалі для козака страх перед смертию — ісось небувале й нечуване. Нема нії одного місця у Шевченка, де козак завагав би ся перед яким геройським подвигом лякаючи ся смерті.

З відвагою вяже ся тісно хоробрість. Такими саме вони в бою. Пригадаймо собі незвичайно плястичний опис бою козаків з яничарами у Скутарі в поемі „Гамалія“.

Реве гарматами Скутара;
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво преть ся без ваги —
І покотились яничари. (в. 89—92)

Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво съміливє лїтас.
Ніхто на сьвіті не втече!
Огонь запеклих не пече. (в. 126—129)

Однак було щось, чого бояли ся козаки, а саме смерти в неволі, у кайданах. Ось яка їхня молитва:

О, милій Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором гут, і сором там:
Вставати з чужої домовини,
На суд твій праведний прийти,
В залізі руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові!... (в. 74—82)

Оттут і мотиви: сором вольному козакови вмерти в неволі і принести на суд божий руки в кайданах. Сором не для оди- ниці як людини, але для козака, для козацького стану. На сво- боді, на волі жити, воювати і на полі бою вмирati — се для козака честь і слава. Тому вони так дорожили свободою, боронили її перед усікими можливими ворогами, через те уважали своїм съятим обовязком визволяти братів „із ту- рецкої неволі“. Як бачимо, мотиви їхньої боротьби з ворогами високо благородні.

У Туркені у кишені
Таляри, дукати.
Не кишені трусить, —
Їдем різать, палити,
Братів визволяти. (в. 40—44)

съпівають козаки в „Гамалії“, підчеркуючи тим з одного боку свою благородну ціль, а з другого свою безкористовність і погорду для богатства, для золота-срібла. Очевидно се не значить, щоб вони при нагоді не брали коштовних річей. Дальше читаємо:

срібло, золото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки. (в. 130—132)

Дількиж се дієть ся тоді, як ціль походу була осягнена, як „брати“ були вже на волі; тай ті гроші йшли на цілі това- риства, бо сам козак нехтував золотом тай усіким добром. Про се переконує нас пісня козаків у „Гамалії“, де читаємо

Ой як крикнув Гамалія:
„Брати! будеш жити, —
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами
Оксамітом крити!“ (в. 154—159)

От нащо вони брали килими, оксаміти і т. п. В поемі „Чернець“ читаемо:

У Київі на Подолі
Козаки гуляють:
Як ту воду, цебром-відром
Вино розливають.
Лъхи, шинки з шинкарками
В винами, медами
Закупили Запорожці
Тай тнуть коряками... (в. 17—24)

а трохи низше:

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак. (в. 33—35)

Байдуже йому, що се дорога материя, як і тим Запорожцям, що викинили богато гроша на вина, меди, щоб їх потім цебром-відром розливати.

У злуці з їхньою свободолюбивостію стоїть їхній патріотизм, їхня любов до рідного краю. Вона каже їм ставати до бою з Ляхами під проводом гетьмана Трасила за визволене народних мас з панської неволі, за красну економічну й політичну долю, вона відзивається тужливим акордом у пісні козаків у турецькій неволі, вона виливається ся живою струєю з сердець усіх красних представників козацтва і каже їм ціле житє віддати на службу рідній Україні за її повну свободу. Вона така велика, що каже батькови зарізати свого сина, коли сего вимагає добро рідного краю. І поет з плачем констатує, що нині вже

Не заріже батько сина
Своєї дитини
За честь, славу; за братерство,
За волю України. (Гоголь в. 17—20)

як се зробив Тарас Бульба з Андрієм, а Гонта зі своїми синами. З любовлю до України вяже ся любов до її слави, „козацької слави“, яку вони радіб ще бодай перед смертию почути.

Чудовими чертами змалював поет отамана в поемах „Іван Підкова“ і „Гамалія“. І Іван Підкова і Гамалія се взірцеві козаки, що визначають ся всіми прикметами, які ми бачили у простих козаків; попри те вони оба бистроумні і думають за всіх відповідно свому становищу провідника-отамана.

...попереду отаман
Веде, куди знає.

Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті,
Поглядає сюди-туди,
Де-то бути роботі? (Ів. Підкова в. 47—52)

Під проводом такого отамана козаки без страху пливуть, не знають жури, як воно буде і чим скінчить ся. Про се подбає вже отаман-батько, щоб похід увінчав ся повним успіхом. Не диво, що коли отаман змінив первісний план і замість в Синопу казав їм плисти у Царград, вони з одушевленем приймають його.

Подібними чертами змалькований і Гамалія. Його не злякає море, хоч воно „сказило ся“, він спокійно пливе на першому байдаку і

Байдаком керує. (в. 53)

В бою стойть на першому місці і не тільки видає короткі заочочуючі прикази, але й сам

по Скутарі —
По пеклу гуляє,
Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.
„Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!“ (в. 93—98)

кличе до братів-невольників. І от — нема вже невольників! Всі вони вже вольні і бують ся з ворогом України, з ворогом християнства під проводом „завзятого“ отамана Гамалія. З поворотом

пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже. (в. 170—2)

Він все на найбільш небезпечному становищі, все пильно дбає, щоб товариство не зазнало шкоди. Оттакий то козацький отаман; відважний, безбоязний, хоробрый, розумний, обережний, бистроумний, дбалий про добро товариства, що свою долю поручило його уважливій опіці.

Вони вірять єму, вірять, що його думка найліпша, і радо повинують ся єму. А перш усього козаки люблять свого отамана, а отаман любить козаків. Вони називають його батьком, йдуть за ним на поле бою на житє і смерть і укладають в його честь пісню, пр. в „Гамалії“:

Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий,
На всю Україну,

Ішо не дав ти товариству
Згинуть на чужині! (в. 164—169)

Також по побіді над Ляхами під проводом Тараса Трясила
Заспівали козаченки
Пісню тій ночі, —
Тій ночі крівавої
Ішо славою стала
Тарасови, козачству,
Ляхів що приспала. (в. 123—127)

Тай отаман, як сказано, любить козаків.

„А нуте, хлопята,
На байдаки! Море грає, —
Ходім погуляти!“ (Ів. Підкова, в. 34—36)

кличе отаман до козаків завзываючи їх до походу.

„Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!“ (в. 97—98)

так оголошує Гамалія волю невольникам¹⁾.

„Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку:
Що будем робити?“ (в. 89—93)

відзиває ся Трясило до своїх козаків. Тай у інших поемах
находимо такі цирі, любезні відзви старшини до простих
козаків. Чимало їх найдем і в „Гайдамаках“. Всі вони пере-
конують нас, що попри строгу карність і слухняність, яку ко-
заки заховували супроти своєї старшини, там, де її було тре-
ба, отже в походах наді все, ціле Січове товариство прони-
зував дух товарискої щирості й любові і споював їх в мо-
гутнію цілість, яка мов таран вдаряла на ворога і розбивала
єго силу, поконувала єго. А ту карність можемо доглянути
скрізь. І в тих козаків, що без найменьшого спротиву, з оду-
шевленем годяться на очайдущий проект нападати на сам
Царгород (Ів. Підкова), і в тих, що на приказ отамана збирати ся
в дорогу, сейчас „висипали“ і вкрили човнами Лиман, і в тих,
що з найпильнішою точністю виконують всі подробиці ску-
тарською бою, уплянованого Гамалією; бачимо її і в тім, що
тільки за дозволом і благословенем отамана товариство ладить ся

Байдаки спускати
Та за Тендер погуляти
Турка пошукати. (Невольник в. 481—3).

Бачимо ту карність і в „Гайдамаках“.

¹⁾ Трохи пізше читаємо:
„Брати, будем жити“ (в. 155).

А попри карність яка товарискість між ними! Яка ввічливість! Той безумовний послух козаків для отамана приймає отаман як щось, за що треба подякувати. „Спасибі вам!“ каже Ів. Підкова козакам (в. 63) у відповідь на їхню апробату єго проекту.

Се в поході. А дома? на Січи? Тут нема ріжниці між старшими, а простими козаками, між парубками, а дідами. Товариске жите у всій повноті змалював поет у заспіві до „Гайдамаків“. Ось воно:

(розвказують,)

Як бенктували:
„Грай, кобзарю! лий, шинкарю!“
Козаки гукали.
Шинкар, знає, наливає
І не схаменеться;
Кобзар вишварив, а козаки —
Аж Хортиця гнеться —
Метелиці та гопака
Гуртом одирають,
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає. (в. 146—156)

Взявши в боки навприсядки
Парубки з дідами:
„Оттак, діти, добре, діти!
Будете панами!“
Отамани на бенкеті
Неначе на раді
Похожають, розмовляють...
Вельможна громада
Не втерпіла, ударила
Старими ногами... (в. 161—170).

Для доповнення сего малюнку пригадаймо собі з „Гайдамаків“ уступ „Бенкет у Лисянці“. Гутут повна товариска свобода, що майже затирає ріжниці між отаманами, а товариством, яка під час бенкету переходить в розуздану буйність козацьку. Подібний образець козацького гуляння начеркнув поет в поемі „Чернець“ 1847 р. Сцена відбувається що правда в Київі, але акторами і тут Запорожці.

У Київі на Подолі
Козаки гуляють;
Як ту воду, цебром-відром
Вино розливають;
Лъюхи, шинки з шинкарками,

З винами, медами,
Закупили Запорожці
Тай тнуть коряками!
А музика реве, грас,
Людий звеселяє. (в. 17—26)

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак. (в. 33—35)
Старий ударив в закублукі,
Аж встала курява. Оттак!
Та ще й приспівує козак. (в. 37—39)

Аж до Межигорського Спаса
Потанцював сивий,
А за ним і товариство. (в. 57—59)

Деколи здавало ся б, що се просто безглазда, дика гульня.
Алеж не так воно! Вона має свою психольогічну причину, яку
поет відкриває словами:

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед — горілку
Поставцем кружала. (в. Підкова, в. 21—24)

Отже журба, зроджена особливими обставинами бурли-
вого козацького життя серед непевних сусідів, що кождої хвили
загрожували їхньому індивідуальному істнованню, витворила той
тип козака, що серед небезпек, ворожих трупів і пожарищ
вмів гуляти й веселити ся, як і в себе дома на Січи, не забу-
ваючи при тім ні на хвилю про ворога, не затрачуючи нічого
зі своєї іциро-лицарської вдачі.

Шевченко скрізь називає козаків щирими.

„Спи, козаче, душа щира!“
каже Галайда на могилі Залізняка.

Щирі слізки козацькі
В серці запекли ся,
Мов у пеклі. (Невольник в. 285—7)

Козацька кров чиста, съята. Поет бажає, щоб у нинішніх
нащадків козацьких була та чиста, съята кров замість сукро-
ватої (Чигрин). Козацькі трупи, що впали в бою за рідний край,
благородні.

На всій Україні
Високі могили. Диви ся, дитино:
Усі ті могили — усі оттакі, —
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго. Отсе воля спить.

Лягла вона славно, лягла вона в купі
З нами козаками. (Буває в неволі, в. 25—31)

Не забув Шевченко описати нам також стрій козака.
В „Невольнику“ читаемо :

А тимчасом
Запорожску зброю
Старий винес із комори;
Дивить ся, радіє,
Приміряє, піби знову
Старий молоді,
Тай заплакав. — „Зброє моя,
Зброє золотая!“ (в. 301—8)

Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Й жупан одягає;
А Ярина дає зброю,
На порозі стоя:
Степан ї надіває...
І шаблюка, мов гадюка,
Й ратище — дрючина,
Й самопал семипядінний
Повіс за плечима. (в. 316—26)

В думці „На що мені женити ся“ читаемо :

А буду я красуватись
В голубім жупані,
На конику вороному
Перед козаками (в. 17—20 Порів. також „Хустина“.)

Наш образ січового товариства був би неповний, як би ми не згадали ще про кобзарів, які в Запорожців мали велике значіння. Шевченко кілька разів згадує про кобзарів, не лише запорожських. Вониж і не були виключно місцеві, а мандрували по Україні та розносili козацьку славу. В заспівлі до „Гайдамаків“ згадує поет про кобзаря, що грає козакам до танцю (в. 147—154). Ще краще змалював поет у „Гайдамаках“ сліпого Волоха, що захоплює слухачів своєю грою на кобзі, а ще більше народними історичними піснями або й ним самим съвіжо скомпонованими в честь Залізняка. Бож той Волох, се — не простий собі репродуцент чужої творчості, се поет, що виконуючи хочби й жартливі народні пісеньки уміє надати їм індивідуальну закраску тай сам збогачує народну творчість своїми творами, що від него перейдуть в народ як безіменні твори, на яких дальші пізнійші репродуценти витиснуть печать народного генія.

Такі кобзарі товаринили Запорожцям у їхніх походах і увіковічнювали геройські подвиги козаків та їхніх атаманів у піснях. Порів. „Гамалія“.

Такими характерними прикметами визначається козаччина у Шевченка, а саме запорожське товариство. Коли б ми шукали основи його поглядів у його друкованих історичних жерелах, не богато найшли б справжнього матеріялу. „Іст. Русовъ“ не займається Січюю понад те, що подає про причини засновання, про її значення як пограничної сторожі польської держави та про прихильність польського правління до него.

Так само „Іст. Малор.“ Маркевича не займається нігде Січюю як осібною організацією, а тільки принарадко згадує про неї. Трохи більше уваги присвятив січовому товариству Дм. Б. Каменський. В осібній главі¹⁾ своєї історії п. з. „О Запорожцяхъ и ихъ Сѣчи“ ставився подати характеристику Запорожців та дещо про їхню організацію. Можна добачувати вплив сеї глави на Шевченка, але — в противнім напрямі. Б. Каменський не розумів Січи, бо дивився на неї не як на формацию нової сили українського народу, що згуртувалася в собі радикальні свободолюбні елементи і з часом стала съвідомим свого політичного становища в народі чинником, що здійснював питомі українські нації ідеали демократичного державного устрою, а як на зашкільний елемент, що був шкідливим галапасом на польськім, а пізніше московськім державним організмі. Для того у него козаки се прості розбійники наділені усякими можливими гріхами, що і в пісні (автор дивується, що вони люблять пісню) съпівають тільки про розбої і т. п. Очевидчаки автор не знав козацької лицарської поезії і через те такі висновки у него. Але знав її дуже добре Шевченко і вона дала єму змогу відчути, зрозуміти і полюбити дух Запорожжя, а даліші й відтворити єго у своїх поетичних творах.

Висловлених у творах своєї першої періоди поглядів Шевченко не зміняв. Ще 1857 р. в „Москалевій криниці“ читаемо:

А що то за люди
Були тій Запорожці!
Не було й не буде
Таких людей! (в. 231—4)

Пізніше Шевченко про козаччину не згадував, оттим то ми маємо основу думати, що его погляди лишили ся без зміни до кінця его житя.

Як уявляв собі поет устрій Січи, про се маємо лиши де-не-де натяки. В поемі „Невольник“ читаємо, що

Товариство кошового
На радї проходило:
„Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Гендер погуляти,
Турка пошукати“. (в. 78—83)

Значить начальником січового товариства був кошовий отаман. Він порядкував на Січи і без него не могла відбути ся жадна поважніша подія. Єму підлягали курінні отамани, тобто начальники курінів, на які розпадала ся Січ. На такого курінного отамана виаванзував Степан (у „Невольнику“), що мав під своєю рукою три чайки і з ними попав у неволю. Так само не богато згадок находимо про лад у Січи і в куренях. Очевидно те, що здобули в походах, обертали на спільне добро. В „Гамалії“ съпівають козаки, що будуть

Курсні килимами
Оксамітом крити (в. 158—9)

Значить те, що треба було козакам для вигідного життя, о скільки таке жите можна називати вигідним, козаки використовували: вбирали ся в гарну одіж, здобуту в походах або куплену за гроші, а курені вистелювали килимами, оксамітом і іншими дорогими матерями.

На сьому місці треба нам ще відповісти на питанє, як уявляв собі поет вибір отамана. В его поетичній спадщині находимо поправді лиши опис вибору гетмана, але ж на нашу думку Шевченко ідучи за Каменським та іншими своїми же-релами не клав великої ріжниці між вибором отамана на Січи а гетмани в Чигирині або у другім місті.

Поминаючи особливі моменти злучені з вибором Наливайка, бачимо, що вибір відбував ся на повних козацких радах, які сходили ся на даний гарматами знак. У виборах в Чигирині або в іншій гетманській столиці не без впливу було й духовенство, що перед вибором відправляло молебні, щоб Бог

дав їм мудrosti дознати
Гетьмана доброго обрати.

(Вибір гетьм., в. 35—6)

По молебнях піддавано ім'я кандидата і при загальній згоді проголошували його „одностанне, одногласне“ гетьманом. По виборі при гарматних стрілах і гомоні дзвонів укривали гетьмана „зnamenами, бунчугами“. Вибраний гетьман низько кланявся, дякував „за честь, за славу, за повагу“ і відпрошуувався від такого високого уряду, подаючи ріжні причини. Коли вони були оправдані, громада їх узгляднувала і вибирала відповіднішого.

Сей погляд утворив собі поет на основі „Ист. Русовъ“ і її подібній „Исторі-ї“ Маркевича. Оба вони подають подібний опис вибору гетьмана Юрася Хмельниченка. По виборі єго ще за життя батька гетьманом „вручены Гетманомъ сыну его клейноды войсковые и печать национальная, со всѣми документами и дѣлами письменными; и онъ, по обычаю, поздравленъ и прикрыть отъ чиновъ и товариства знаменами и шапками, и провозглашенъ Гетьманомъ, съ пальбою изъ пушекъ и ружьевъ и съ музыкою войсковою, игравшею по городу на всѣхъ перекресткахъ и площадяхъ, а въ полки и города разосланы нарочитые съ универсалами“¹⁾.) Подібно описано вибір гетьмана Данила Апостола. (И. Р. 232—3)

Очевидно поет змінив єго відповідно до своїх інтенцій.

Такий лад у Січи і вдача товариства народови дуже подобав ся і він горнув ся до Січи дуже радо. Молоді парубки заманені буйною волею на запорожських стежах утікали туди перед тягарями семіногого життя на селі.

Не хочу я женити ся,
Не хочу я братись,
Не хочу я у запічку
Дтий годувати;
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити,
Оксамитові жупани
На ріллі носити.
А піду я одружу ся
З моїм вірним другом,
З славним батьком запорожським
Та з Великим Лугом:
На Хортиці у матері
Буду добре жити,
У оксамиті ходити.
Меди — вина пити! (в. 1—12 с. 441)

говорить козак до своєї старенької матери. Другий козак каже:

¹⁾ И. Р. с. 141.

Буду я красуватись
В голубім жупані,
На конику вороному
Перед козаками.
Найду собі чорнобривку
В степу при долині —
Високую могилоночку
На тій Україні. (в. 1—8, 15—24 с. 470)

Як бачимо молодий парубок воліє козацьку долю-волю ніж жите при жінці, при тещі, при волах та при рілі. Єго манить свободне жите на широких степах, єму хотіло ся б умерти в бою і бути похованим серед степу при долині. За славну смерть справлять єму товариші козацький похорон, що єго зобразив поет у тій самій поезії порівнюючи по взірцям народним із веселем.

Порівнаймо з першою отсій уривки народних пісень:

Ой цить, мати, не жури ся!
Вжеж бо твій син оженив ся;
Він взяв собі за жіночку
Зелену долиночку
Та крутую могилочку. (Ант. і Драг. ор. cit. 271),

або

Не плач, мати, не жури ся,
Бо вже твій син оженив ся:
Узяв собі паняночку:
В сирій землі земляночку.

(Эварницкій, Малоросс. народ. п'єсни с. 681.)

Про похорон, який справили товариші Федорови Безрідному, читаемо в думі:

Хведора Безрідного,
Безплемінно: о,
В чистім полі, над сагою Дніпровою,
Під похилою вербою
Поховали,
Семиперсну могилу висипали,
З семипяденної пищалі подзвонили,
А в головках пранерек постановили.
Козак Федор Безрідний,
Безплемінний,
Помер і поляг;
Слава його не вмре, не загине
Міждо нами
Народними головами.

(Ант. і Драг. И. п. 250)

Певна річ, не всі, що йшли на Січ, хотіли там і вмирати. Багато молодих людей йшли на Запороже, щоб перебути там практичну школу тодішнього життя. Ось як говорить старий козак у „Невольнику“, висилаючи Степана у съвіт :

Коли хочеш знати,
Де лучше лихом торгувати,
Іди ти в Січ. Як Бог поможе,
Там наїси ся всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв,—
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш,
А коли згубиш — поживеш
Мое добро! Та хоч звичаю
Козацького наберсш ся
Та побачиш съвіта,—
Не такого, як у бурсі,
А живі мисліте
З товариством прочитаєш
Та по молодечій
Будеш Богу молити ся,
А ие по чернечій
Харамаркать. (в. 179—196).

От нам чудове зображенє значіння Січі для Українців. Се правдива нікола житя, яка вчить пізнавати съвіт і людий, дає змогу надбати слави й достатків, насталию характер, перетворює молодиків недосьвідних у духово зрівноважених муніципальних козарлюг, що розуміли своє значіння для України і вміли по жертвувати для неї своє житє. Порівнаймо лине Степана перед козакованем і по повороті з турецкої неволі. Хто пізнав би в тім спілім кобзареви, що виказує таке живе зрозумінє для тодішніх політичних подій на Вкраїні, того плаксивого залюбленого хлопця, що з таким трагізмом дивив ся на свою будучність і просто жахав ся ї? Се вже не та сама людина.

Також сотник у поемі „Сотник“ думає дати свого сина, що що йно скінчив богословіє

У попи.

А як не схоче, то на Січ —
І там не згине вражий хлопець.

Там навчить ся
Як у війску пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.

(Невольник, в. 335 8).

Дуже часто висиланє синів у козаки являє ся актом съвідомого патріотизму, як ось у тої вдови, що привела козакови з Січи сина, виховала на козака тай віддала у військо. (Удовиця).

Таким гарним вчинком спокутувала вона свій гріх проти публичної моралі.

Та не все доводило ся на Запорожу зазнати доброї долі, надбати слави, добра, маєтків. Нераз вертає козак калікою, як пр. Степан у „Невольнику“, або той нерозумний козак, що покинув матір сиротою, а сам пішов слави добувати.

! По кількох літах

Вернув ся наш Запорожець,
Як та хиря — хиря,
Обіданий, облатаний,
Калікою в хату.
Оце тобі Запороже
І сердешна мати!

Поет, що так гарно виправдав удову, що свого нешлюбного сина в військо oddala, не міг виправдати сего загонистого молодика, що ведений самолюбством покинув стару неньку сиротою на ласку добрих людей, а сам пішов слави добувати. Знехтована любов матери пімстила ся на нему!

3. Козацькі походи на Татар і Турків.

У своїх поемах головно першої доби, згадує поет дуже часто про боротьби козаків з Турками і Татарами. Ся сто рінка козацької історії займала поета вже в початках єго літературної діяльності. Побіч загальні згадки, повплітані в ріжні поезії неісторичного змісту, наділив нас поет і двома довшими поемами, в яких дав нам опис козацьких походів на море, на турецькі міста, а саме: „Іван Підкова“ і „Гамалія“.

В обох поемах описує ся похід козаків на Царгород. Тількиж перша поема кінчує ся тим, як Запорожці прийнявши проект отамана плисти на Царгород замість на Синопу, направляють човна на нову дорогу і пливуть далі. У другій поемі описано цілий похід від хвили, як козаки вибирають ся в дорогу, аж до тої хвили, як покінчивши щасливо задумане діло ховають ся за „живій горі“ — хвили їхнього моря.

Оба походи відбуваються під проводом кошових отаманів: Івана Підкови і Гамалії. Про вдачу отаманів говорили ми

в попереднім уступі. Тут лишає са нам звернути увагу на обставини серед яких відбуває ся похід і спосіб, як він відбуває ся.

В поемі „Іван Підкова“ нема близших пояснень, що спонукало отамана забирати хлопців на море погуляти і яка ціль походу. Закликуючи „хлопят“ до походу отаман каже:

На байдаки! Море грає,—
Ходім погуляти! (в. 35—6)

Тай тільки! Але, яка саме ціль того гуляння і звідки в него охота по морю гуляти, про се ні слова! Ба, навіть не сказав, де саме забагло ся ему гуляти. Цо йно пізнійше довідує ся товариство, що в отамана була думка плисти в Синопу, але по дорозі обдумав справу інакше і звелів завернути „У Царград, до султана в гости“. Більш нічого! Поза сам артистичний малюнок отамана і єго товариства, їхніх взаємин і їхньої вдачі, поема не дає нічого.

Цілком інакше в поемі „Гамалія“. Помінувши загальну характеристику Запорожців, яка в нічому не ріжнить ся від попередньої, маємо тут докладно змальовані обставини, поданий час і ціль походу. Починаючи невольницкою тужливою піснею, в якій чутно горяче бажане вийти на волю, поет відразу уводить нас в обставини, що давали причину й понуку до походів. Тут вже зазначена й ціль походу. Треба було визволяти невольників, яких забирали з України Татари, а їх було повно по всіх прибережних містах довкруги Чорного моря, а вже найбільше в Кримі і в Царгороді. Козаки, як ми вже знаємо, уважали се своїм съятим обовязком, про що виразно говорить їхня пісня. Очевидно до походу вибирали відповідну пору, тобто таку, коли вороги не могли їх ніяк сподівати ся. А вже перед бурі ворог не міг надіяти ся нападу. Оттому у Шевченка такі походи відбувають ся звичайно тоді, коли повітре ворохить щось непевне. Бачимо се і в поемі „Іван Підкова“ і „Гамалія“ і в думі у „Невольнику“. До того козаки пускали ся в дорогу так, щоби на бажаному місці бути в ночі. Цілій похід у поемі „Гамалія“ так уложений, що козаки в ночі надпили до Византії, в ночі звели завзятій бій з ворогом, що несподівано заскочений не мав часу продрухати ся навіть, розбили тюремні брами, випустили козаків на волю, погосподарили ще трохи і ще досьвіта відпили назад. Заки сонце дійшло, вони вже добили ся до свого моря, тобто недалеко Криму. Так само в думі у „Невольнику“ похід відбуває ся в ночі.

Та не все походи кінчили ся щасливо. Бувало таке, що бурая розбила чайки козацькі і потопила, а хто виратував ся, той звичайно попадав до неволі. Про такий саме похід съпіває Степан у думі в поемі „Невольник“.

Тоді виратувало ся лише три чайки, які бурая прибила без кормил до турецкої землі. По короткім бою з яничарами козаки попали в неволю.

Тай тяжка була та турецка неволя. Шевченко відчув муки невольників і словами Степана говорить — молить ся до Межигорського Спаса:

І лютому ворогови
Не допусти впасті
В турецкую землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуда,
Отаманам — по чотири...
І съвіта божого не бачать, не знають,
Під землею камінь ламають,
Від сповіди съятої умирають,
Як собаки здихають,

Пропадають. (в. 513—523)

От до чого було треба Туркам невольників. Їхніми руками виконували вони найтяжіші роботи в найбільше непривітних відносинах. Ота дика нелюдяність, з якою відносилися Татари та Турки з невольниками, робила їх пенависними українському народові й козакам і безнастінно заохочувала їх до розрахунку з проکлятими бусурманами. Кождий, що попав у неволю, молив Бога, щоб визволив його, щоб прислав козаків на підмогу, на ратунок, і використовував першу ліншу нагоду до утечі. Підганяла єго невтишна туга за Україною, за родиною, за рідними степами, за козацькою волею. Та не все утеча вдавала ся. Часто уїкачі попадали ся в руки Туркам-яничарам, а тоді прощай ся зі съвітом. От яку люту кару продумали Степанови:

До стовпа вязали,
Очи вимали,
Горячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Тай замурували... (в. 534—39)

З такої западні, з живого гробу можна було добути ся хиба чудом. Звичайно ніхто звідти не вийшов живцем, там і кости його розсипали ся. Але бувало й таке, що козаки ді-

брали ся до такої тюрми, розбивали її, як от Гамалія, і випускали на волю. Очевидно сліпий ніколи вже не міг козакувати але єму не давали загинути; а як до того знав грati на кобзі, ходив по Україні і розносив козацьку славу.

Бувало й таке, що козаки меншими гуртками, а то й одинцем пускали ся визволити невольників. Таку історію розказав нам поет у поезії „У тієї Катерини“, написаній на засланю 1848 р. Три славні Запорожці на бажані молодої дівчини вибирають ся „визволити Катрінного брата.“

Один утопив ся
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові
На кіл посадили;
Третій...
З лютої неволі,
Із Бакчисараю
Брата визволяє. (в. 40—48)

Певна річ, що до такого діла замало відваги й хоробрости, а треба ще й хитrosti й зручности. А вжеж доброму козакови і на сім не збувало.

Сі погляди на козацкі походи на турецкі міста утворив собі поет також на основі жерел. Чимало згадок найшов у „Ист. Русовъ“. На с. 15. читаемо таке: „Они собирались часто.... въ мѣстахъ пограничныхъ, выбирали начальниковъ, составляли полки такъ называемые охочекомонные, и чинили набѣги въ Турцію, Молдавію и Крымъ подъ предлогомъ освобожденія плѣнниковъ изъ неволи, а въ самомъ дѣлѣ для полученія добычи, отъ чего многія съ тѣми народами заводились ссоры и самыя войны“. Подібні згадки найшов і на інших місцях. Пор. с. 24—26, де розказано про похід Теодора Богдана через Кавказ і Анатолію вздовж берегів Чорного моря аж до Царгороду та про поворот через Болгарію й Молдавію на Україну. Те саме найшов поет і в інших своїх жерелах.

Ще більше слідний тут вплив народної поезії. Про татарські набіги, які в XV. і XVI. страшно пустошили Україну, съпіває народна пісня так:

Зажурилась Україна, що нігде прожити:
Гей витоптала орда кіньми маленької діти,
Ой маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки постягала, під хана погнала.
(Ант. і Драг. I. п. I. 73.)

В неволі доводилося бути нераз дуже довго. Самійло Кішка по народній думі мав бути в неволі 54 роки (сума епічних чисел 30+24), на діліж був понад 25 років. Вже самі оттакі факти з народніх дум могли дати поетові товчок написати „Гамалію“. Про ціль походу козаків на Крим маємо чудову пісню:

„Соколоньку синку, чини мою волю:

Продай коня вороного, верни ся до дому.“

— Соколихо мати, коня не продати,

Мому коню вороному треба сінця дати. —

„Соколоньку синку, риб нам не ловити,

Нічого нам істи — голодом сидіти.“

— Соколихо мати, пусти погуляти,

Буду гуляти, да гуляти, доленьки шукати.

„Соколоньку синку! хибаж тепер время?“

— Время, мати, время! орлу раз то время.

Ой привезу, мамо, тобі три жупани,

Да всі тії три жупани всі сріблом поткані;

Ой між тими один жупан із самого хана.

Ой прощай же, моя мамо, піду я до хана.

(Ант. і Драг., оп. сіт. 260—261)

Ся ціль тронки ріжнить ся від ціли козаків у „Гамалії“ алеж кінець-кінцем між ними згода. В думі про Самійла Кішку каже козацкий отаман, Семен Скалезуб, до козаків, побачивши галеру, що на ній утікав Самійло з товаришами з неволі:

Ви віри не доймайте,

Хоч по діл гармати набірайте,

Тую галеру із грозної гармати привітайте,

Гостинця й дайте:

Як Турки — яничари, то у пень рубайте,

А як бідний неволиник, то помочі дайте.

(Ант. і Драг., оп. сіт. 218)

Бачимо повну згоду між сими словами, а піснею козаків у „Гамалії“. Тут нам ще є доказ на те, що її народна дума знає про козацькі чайки її байдаки „гарматами рештовані“.¹⁾

Також про невдачні походи через бурю на Чорному морю довідав ся поет з думи. Одна відміна думи про Олексія Поповича починає ся так:

На Чорному морі на білому камені

Ясеницький сокіл жалібоно квилить — проквилиє,

Смутно себе має, на Чорнє море спильна поглядає.

А по Чорному морю супротивна хвиля вставає,

Судна козацькі на три частини розбиває,

¹⁾ від нім. rüsten.

Одну часть взяло — в землю Агарску занесло,
Другу часть гірло дунайське пожерло,
А третя — где ся має? — в Чорному морю потапає.

(Ант. і Драг., оп. cit. 186)

З іншої відміни довідуємо ся, що катастрофа счинила ся десь недалеко острова Тендри, (Ант. і Драг., оп. cit. 185) у Шевченка Тендер. Як бачимо між думою про Олексія Поповича і Шевченковою є богато схожості, навіть географія та сама.

І в Шевченковім описі турецької неволі бачимо вплив народної думи.

У съвяту недѣлю не сизі орли заклекотали,
Як то бідні невольники у тяжкій неволї заплакали,
У гору руки підіймали, кайданами забряжчали;
Господа милосердого прохали та благали:
„Подай нам, Господи, з неба дрібен дощик,
А з низу буйний вітер!
Хочай-би чи не встала на Чорному морю бистрая хвиля;
Хочай-би чи не повиривала якорів з турецкої каторги!
Да вже ся нам турецка — бусурманська каторга надоїла:
Кайдани — заливо ноги повривало,
Біле тѣло козацьке молодецько коло жовтої кости пошмугляло“.

(Ант. і Драг., I. п. с. 88—89)

4. Церковна унія і її політично-економічні наслідки для народу.

Ідучи за своїми жерелами уважає Шевченко унію (майже) однокою поважною причиною, що розєднала польський і український народ, або країце сказати козацтво з польським правлінєм. Найкраще висловив ся про се поет в поезії „Ляхам“, написаній 1847 р. В ній, як знаємо, сказано, що до унії жило ся на Вкраїні весело. Вольні козаки братали ся з вольними Ляхами і користали з вольних богатих степів. Жите родинне плило спокійно серед садків,

Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сліз і крові,
А сиріт іменем Христовим,
Замордували, розпяли... (в. 12—17)

Подібне находимо в поета і пізнійше в поезії „Буває,

в неволі...“ 1850 р. Є се та сама думка, що найшла ся в поета у „Гайдамаках“, про що ми вже говорили.

Ми вже показали відповідні місця в жерелах, які послужили поетови за основу до сих поглядів¹⁾. Ми виказали також, що поет уважав Єзуїтів одинокими виновниками тієї унії і всіх її наслідків. Пригадаймо собі, що в „Гайдамаках“ („Гупалівщина“) поет таке говорить:

Белить серце, як згадаеш;
Старих Славян діти
Впились кровю. А хто винен?
Ксьондзи Єзуїти.

А в примітці подає нам ім'я першого єзуїта, що почав ширити унію на Україні. Був се Посевин, панський легат. Про него довідав ся поет з „Ист. М. Р.“ Дм. М. Каменьского.

Крім того найшов поет неприхильну згадку про Єзуїтів у Бандткого²⁾. Сей історик розказуючи про те, що Баторий фаворитував Єзуїтів віддаючи під їхню опіку школи й колегії, додає: „Nie przewidływał bowiem, że zacny wtedy ten zakon kiedyś stanie się pod gnuśnem panowaniem Zygmunta III. porzuciwszy nauki, naywiększym prześladowcą pokoju różnowierców, a przeto dopomoże do rozdrojenia umysłów i założy kamień węgielny do upadku świata, nauk i oyczynu przez woyny szwedzkie i kozackie“³⁾.

Унію поширювано насильством, використовуючи ім'я Господа Христа і матері его съятої“ як агітаційне средство.

До помочі ксьондзам прийшов „третій Сигизмунд“, тобто его правлінє. Воно висилало тих катів, що лютували, як ксьондзи „скаженим язиком“ кричали: Te Deum! тобто молилися, засилали благодарственні молитви до Бога. Коротко: насильство ксьондзів найшло поперте у правління.

Взорець такого насильства подав нам поет у згаданій поезії „Буває, в неволі...“

Не ходили
Ксьондзи по селах, а возили
На людях їх з села в село. (в. 91—93)

Занесло їх і на хутір небіща,

А з ними челяд їх скажена
Ta ще драгуни.

¹⁾ Див. уст. 1. — ²⁾ Dzieje królestwa polskiego przez Jerzego Samuela Bandtkie. Tom II. Wrocław 1820. — ³⁾ С. 201—202.

Яких вчинків вони допускали ся, бачимо з тойж таки поезії.

Таких думок набрав ся поет з „Ист. Русовъ“. Там сказано¹), що по сметри гетьмана Косинського (єго зловили підступом і заморили голодом) уніятське духовенство кинуло ся при підмозії польського війска навертати народ на унію.

При тім діяли ся страшні насильства. Грабували, насилували жінки, а навіть діти, церкви силою повертали на унію. Духовенство їздило від села до села у повозах, до яких запрягали людей по дванадцять і більше. Церкви передано Жидам в аренду і за всі чинності наложено грошеву плату, без якої не можна було ні охрестити дитини ні подружити молодих ні похоронити небіщика²).

Як глибоко відчув і зрозумів поет становище українського народу, в яке поставила єго ненависна єму унія, бачимо з єго „Тарасової ночі“.

Встає хмара зза Лиману,
А другая з поля:
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не ратує...
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись...
Виростають інхрецені
Козацькі діти,
Кохають ся невінчані;
Без попа ховають;
Запродана Жидом віра,
В церкву непускають!
Як та галич поле криє,
Ляхи, уніяти
Налітають — нема кому
Порадоньки дати. (в. 41—60)

Оттут усі причини того невиносимого положення і козацтво гине, козацькі діти не можуть заспокоїти своїх духовних потреб, бо церква запродана Жидам. Ляхи її уніяти налітають і загарбують, що тільки попаде ся їм у руки.

В сьому бачимо вплив народної думи про угнетеніс України жидами — арендарями. Між іншим читаємо там таке:

¹) с. 35. — ²) И, Р. с. 40—41.

Іщеж то жиди — рандарі

На славній Україні всі козацкі церкви заорандовали,
Которому б то козаку, альбо мужику дав Бог дитину появити,
То не йди до попа благословить ся,
Да пійди до жида-рандара да полож шостак, щоб позволив церкву
[одчинити
Тую дитину охрестити.
Іщеж то которому б то козаку, альбо мужику дав Бог дитину одружити
То не йди до попа благословить ся,
Да пойди до жида-рандара да полож битий тарель, щоб позволив
[церкву одчинити,
Тую дитину одружити.

(Ант. і Драг. И. п. II. 1. с. 21)

А на лихо — нема кому порадоньки дати, нема кому
стати з оружием у руках за біду Україну, „стоптану Ля-
хами“.

Подібний образ кривд і насильств подав нам поет у „Гай-
дамаках“ в уст. „Свято в Чигирині“, у проповіді благочинного.

Сей пригноблюючий малюнок підчеркнув поет, як знаємо,
ще і в пізніших літах на засланю.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава,
Україна плаче, стогне, плаче,
За головою голова
До долу пада.

(Ляхам, в. 18—22)

Коли зважимо, що церков була тоді майже рівнозначна
з національністю, то зрозуміємо, що упадок церкви дав ся
дуже болючо відчути. Зрозумів сю обставину Й Шевченко.
Додаймо ще, що поет, вихований на „Ист. Р.“ і Дм. Б. Ка-
менського, вірив у спокійний розвиток козаччини перед унією
і в те, що цю унію дала причину до кровавих і тяжких своїми
наслідками козацьких воєн, а зрозуміємо, що унія — на думку
поета — повела за собою національний, політичний і еконо-
мічний занепад українського життя.

5. Перші козацькі війни до Трясила і характеристика перших козацьких отаманів.

З того, що ми сказали, ясно, що поет уважав козацькі війни від Наливайка до Хмельницького реакцією на насильства і кривди, яких допускали ся Поляки на Українцях. Про повстання Косинського поет не згадує.

З усіх народних рухів перед Хмельницьким найбільше зацікавив поета рух за Тараса Трясила. Він і осьпівав його в поемі „Тарасова ніч“, написаній ще 1839 р. В ній згадує коротенько про повстання Наливайка і Павлока. На його думку ідейна основа тих рухів та сама, що і повстання Трясила. Бачимо се з мотивів тих рухів, про які ми говорили в попередньому уступі. Згадавши про те, що

Ляхи, уніяти
Налітують — нема кому
Порадоньки дати —

каже поет:

Обізвав ся Наливайко —
Не стало кравчини!
Обізвавсь козак Павлюга —
За нею полинув. (в. 61—64)

Як саме вони обізвали ся, бачимо з того, як обізвавсь Тарас Трясило.

Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими слізами:
„Відна моя Україно,
Стоптана Ляхами...“
Обізвавсь Тарас Трясило
Віру ратувати.
Обізвав ся орел сизий —
Тай дав Ляхам знати!
Обізвав ся пан Трясило:
— „А годі журить ся,
А ходім лиш, пани-брати,
З Поляками бить ся!“

Отже мотиви усіх трох повстань наскрізь патріотичні. Автор в нічім не відійшов від своїх жерел, властиво від однієї „Іст. Русовъ“, яка найсильнійше запанувала над його думками. Там показані усі три провідники великими патріотами однакової міри.

Опис битви під Переяславом подав поет за „Ист. Русовъ“. Вона на думку автора відбула ся в ночі перед латинським святом „Божого тіла“.

Напад козаків і погром Поляків зображені згідно з „Ист. Русовъ“. Поет не говорить про користі, які ся побіда принесла козацтву й народові, але без сумніву вірив в те, що найшов у „Ист. Русовъ“, а саме, що Трясило очистив Україну від Поляків і Жидів і помер по 9-ти-літнім славнім гетьманованню. Потвердив се й Бан. Каменський на 117—18 с. Так само не можна вгадати, на який саме рік клав поет сю битву. В „Ист. Русовъ“ сказано, що Трясила вибрано гетьманом 1624 р. та що кампанія з Конецпольським відбула ся небавом по виборі. За те Дм. Б.-Каменський зазначує, що се стало ся 1628 р.

З поміж козацьких отаманів перших часів до Хмельницького згадує поет крім Наливайка, Трясила, Павлюка, ще про Лободу, Сагайдачного й Остряничу. Приглянемо ся тим згадкам близінні.

Наливайка зображені поет як політичного діяча з ясною програмою і метою своєї діяльності і щирого патріота. Про се переконує нас наведена згадка в „Тарасовій ночі“, що він обізвав ся на кривди України і став з Ляхами до бою, щоби привернути давні порядки з перед унії. З поеми „Вибір гетьмана“ виходить, що Шевченкоуважав єго Запорожцем зі сувітоглядом просвічених запорожських старшин. Також вірив у легенду про єго мученичу смерть у мідяному бикові, яку найшов у жерелах.

З Наливайком звязав поет тісно ім'я Івана Лободи. Єго саме вибирає громада гетьманом.

Він зрікає ся гетьманської гідності з уваги на критичну ситуацію і радить віддати булаву в молоді руки. Як бачимо, є се людина, що вміє добро громади ставити висше як особисту гідність; є в нім глибоко закорінене і гарно розвинене почуття обовязку для громади і зрозуміння національних інтересів.

Цікаве, звідки взяла ся в поета думка про такі взаємини тих двох осіб. В „Ист. Русовъ“ Лобода є полковником у Наливайка; він висилає єго до короля з посольством¹⁾, а пізнійше як козацький депутат гине враз із Наливайком у мідяному бикові. В „Ист. М. Р.“ Лобода Іван є отаманом невеликого від-

ділу Косиньского¹⁾, пізніше полковником Наливайка, якого вибрали в Чигирині „одногласне“ гетьманом²⁾. Він виконує його прикази і воює з Польщею, а по погромі під Лубнами разом з Наливайком гине мученичою смертию у Варшаві³⁾. Ся похібка, якою поет згрішив перед своїми жерелами, дасть ся виправдати тим, що особи Наливайка і Лободи тісно з собою в'язуть ся. Звернім ще увагу на се, що поема „Вибір гетьмана“ написана 1848 р., тобто з кінцем другого року заслання, та що поет не мав під рукою ні одної ні другої книжки. Ясна річ, що поет міг забути про те, що читав кілька літ назад. До того стараючи ся осягнути головну ціль (описати вибір гетьмана), поет не прикладав особливої ваги до осіб.

Про особу Павлюка згадує поет тільки у цитованім нами місці¹, як ми вже зазначили, ставить єго що до його політичного съвітогляду на рівні з Наливайком і Тарасом Трясилом. Про Трясила згадує поет ще і в „Гайдамаках“.

І Альга плаче: „Тяжко жити.
Я сохну, сохну...“ Де Тарас?
Нема, не чутъ....

На тім самім місці у „Гайдамаках“ згадує поет і про Остряницю.

Де Остряница стоить
Хоч-би убогая могила?

„Ист. Русовъ⁴⁾, а за нею і Бантиш-Каменьский⁵⁾, каже, що гетьмана Остряницю зловили Поляки підступом, як іхав в канівський монастир дякувати Богу за побіди над Ляхами, завезли до Варшави і колесували. На се саме й натякає поет, зазначуючи, що наїть малої могили єму не висипали.

Про Сагайдачного згадує поет в поемі „Гамалія“. Розказуючи про поворот козаків з визволеними невольниками і добичею з Византії на Україну, додає :

А не женеть ся Византия:
Вона бойтъ ся, щоб Чернець
Не запалив Галату знову.

Оттой Чернець — ніхто інший як Сагайдачний. Про него розказує „Ист. Русовъ⁶⁾, що відніс над Турками славну побіду біля Галацу над Дунаєм. Черцем називає єго поет тому, що в „Ист. Мр. I.“ с. 115 сказав про него Маркевич, що перед смертию постриг ся в ченці.

¹⁾ с. 94 — ²⁾ с. 101 — ³⁾ с. 102—3 — ⁴⁾ с. 55-6 — ⁵⁾ с. 123-4 — ⁶⁾ с. 46.

Отся згадка не дає нам поясненя на питанє, як думав поет про Сагайдачного. Вона съвідчить лиш про те, що він згідно з жереламиуважав *его* великим лицарем і славним козацким атаманом.

На конець треба ще нам сказати кілька слів про Івана Підкову і Гамалію. І одно і друге ім'я найшов поет в „Ист. Русовъ“ і в інших жерелах. Про Івана (в „Ист.“ Павло) Підкову розказує ся „Исторія“, що був гетьманом по смерти Теодора Богдана, за Баторія, замішав ся у молдавські справи свого свояка молдавського господаря, і згинув у Букаренії¹⁾. Шевченко представляючи *его* отаманом у поході на Царгород відступив від своїх жерел.

За те січового отамана Гамалії жерела поета не знають. Але ім'я Гамалії приходить в Історії Русов кілька разів.

На конець треба зазначити, що всі ті гетьмани не лишилися в памяті народній. Згадується тільки про Сагайдачного, „що проміняв жінку на тютюн та люльку, необачний“. Але нема певності, чи се саме Петро Конашевич Сагайдачний, бо Сагайдачних було більше.

6. Богдан Хмельницкий.

Богдан Зіновій Хмельницкий, центральна постать в історії XVII в., що повернув колесо історичного розвою українського народу на московський бік, не міг не звернути на себе особливої уваги Тараса Шевченка. Про него згадує він почавши від 1841 р. до 1859. Всі ті згадки дадуть ся поділити на чотири частини: 1. рік 1841; 2. 1843 р.—1845; 3. 1847 Орськ — 1848; 4. 1859 рік. Як бачимо, поділ сходить з побутом поета на Україні або поза Україною. Придивимся тим згадкам близше.

Усі три згадки з 1841 р. находимо у „Гайдамаках“. Перше місце в пісні Волоха про Волохів, що тепер, тобто в часі гайдамаччини, були в турецькому підданстві. Дальше съпіває кобзар:

¹⁾ с. 29—30.

Годі ж, не журіть ся,
Гарно помоліть ся,
Братайте ся з нами, —
З нами козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана,
Будете панами...

На іншому місці читаємо в проповіді благочинного між іншим :

Згадайте праведних гетьманів :
Де їх могили ? Де лежить
Останок славного Богдана ?

.....
Нема !

Живого й мертвого спалили.

Трохи низше :

Нема Богдана — червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний :
Нема журбу з ким поділити !

В уступі „Бенкет у Лисянці“ сказано :

„Шкода муру :
Старосвітська штука !
А ще гірше — Богданові
Мурували руки !“
— „Богданові ? Шкода, шкода
Гетьманської праці !“

Як бачимо, поет згадує про него зі щирою прихильністю до його особи, називає його праведним, славним, каже, що за ним тужать Жовті Води і Рось зелена, яка бачила його славні побіди, і Корсунь сумує за ним. Союз із ним приносив сусідам користь, як от Волохам. Навіть до праці його рук відносить ся поет з пієтизмом. Одним словом для памяти про гетьмана заховує поет щиру пошану.

Се було в Петербурзі 1841 р., коли поет ще не бачив України, відколи її покинув.

Та от літом 1843 р. переїхав ся поет вздовж і впоперек по Україні і пригадав собі те, що бачив малими очима. Тепер одначе зрозумів богато дечого, чого не міг розуміти ще, як був кріпаком; зрозумів повний моральний занепад висших верств, що покорили ся мовчкі політичному ворогови, зrekли ся ідеалів своїх славних дідів і народ завдали в повну економічну і соціальну неволю. Поет шукав причини того лиха

і найшов її — в політиці Б. Хмельницького, що злучив Україну з Москвою. Звідси й жаль, глибокий жаль до него що вилив ся в „Розритій могилі“ (березень 9. жовтня 1843) словами України :

О Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що колишучи съп'вали
Про свою недолю,
Що съпіваючи ридала,
Виглядала волю!...
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродай
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі...

Такий важкий докір вимовив поет. Він був цілком новий в нашій літературі. До тепер тільки народна пісня, тайто лиши в одному случаю, докоряла Богданови, а література мовчала. Історичні жерела підносили велике значінє його політичного твору і величали його як першого обединителя. А поет, вихований на тих жерелах, проклинає його. Се вимовно съвідчить про повну національну съвідомість поета і показує шлях, яким та съвідомість розвивала ся: з одного боку історична лектура, з другого оглядане сумної дійсності і відчуження вищих верств від широких народних мас. Помагала сему горяча любов поета до тих мас. Отся любов каже єму кидати такий важкий докір на могилу великого гетьмана. А за що?

Точнійшу відповідь на се находимо в поемі „Великий льох“. От що каже перша душа:

Вранці рано, в Пилипівку,
Якраз у неділю,
Я йшла за водою.

Дивлюсь — гетьман з старшиною...
Я води набрала,
Та в повні шлях перейшла їм;
А того її не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.

І вже ледви я неледви
Донесла до хати
Отту воду.....
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в рай не пускають.

Се місце найкрасше говорить, що думав поет про Переяславську угоду. Була вона таким нещастем для народу, що авторам її простити не можна. Душа дівчини карає ся по смерти за те, що перейшла гетьманови в повній шлях. А щож Богдан — що її змайстрував?!

Ще досаднійше говорить про се перша ворона — чорний дух України.

Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Ta повіз у Київ,
Ta продав злодіям
Tой крам, що накрав.

Той крам се воля народу! Народ дав ему силу і могутність, сподіваючи ся від него волі, політичної і економічної, а Богдан повіз у Київ, перше місто, де Москва поставила свою ногу, і продав злодіям — московським царям і їхньому правлінню. Той акт 1654 р. се діло темного духа України, що бажав знищити Україну, що руйнував її від найдавніших часів.

Ви ще й не родились,
Як я оттут шинкувала
Ta кров розливала —

каже українська ворона до польської і московської. Дуже цінний висказ, який вказує нам, як думав поет про українську історію. Україна була центром історичного життя скоріше як Польща, а перед усім Московщина, і ніяк не вірив в теорію єдності московського народу з українським, як хотіли ріжні „історика“ з Карамзіном на переді.

Карамзіна,
Бачиш, прочитали,
Tай думають, що ось — то ми! —
съмієТЬ ся поет.
А з вольними козаками,
Що я виробляла?!

Кому я їх не наймала
Не запродавала?
Тай живучіж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала.....

говорить дальше ворона. Оттак осудив поет вчинок Богдана. Сей осуд безпощадний. Безпощадний тому, що з того краму, краденого Богданом, лишило ся от яке

добро Богдана:
Черепок, гниле корито
Й костяки в кайданах!

Алеж у поета перемагає любов. Він не хоче думати, що Богдан зробив се навмисне, бо вірить в єго любов до України. Вже ж пак годі казати, що Богдан вирвав Україну з обіймів Польщі на те, щоб віддати її в дарунку Москалеві.

Адже поет найшов у своїх жерелах звістки про замисли Богдана відірвати ся від Москви, направити свою похибку. Любов поета до него не вигасає цілком і він того самого 21. жовтня, коли скінчив поему „Великий льох“, пише в поезії „Суботів“ дещо на виправданє Богдана.

Ото церква Богданова:
Там-то він молив ся,
Щоб Москаль добром і лихом
З козаком ділив ся.

Отже федеративна злука — отсе ціль Богдана. Поет зрозумів її і старає ся виправдати гетьмана від закидів, які зробив єму в попередній поемі словами ворони: крав, ітд.

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталося:
Москалики, що зустріли,

Сам факт визволення українського народу з польської неволі був поетови дуже милий. Він з тugoю линув думкою в той короткий час фактичної самостійності України під управою гетьмана, що настав по 1648. році. Про се переконує нас, історична картина з під єго кисті п. з.: „Дари Богданови і Українському народови“, поміщена між іншими 6-ти малюнками в альбомі „Живописная Украина“, виданім у Петербурзі 1844 р. Вона зображує хвилю, як у гетьманській столиці в Чигирині ждуть посли чужих держав, що бажають заключити з Україною союз, на авдієнцию у гетьмана Богдана Хмельницького.

То все очухрали,¹⁾
Могили вже розривають,
Та гроший шукають;
Лъхи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що їй за труди не находитъ...

Значить, Богдан у свому щирому бажаню зробив страшну
у своїх наслідках політичну похибку.

Оттаке то, Зіновію,
Олексій друже!
Ти все оддав приятелям...

тобто в добрій вірі, що вони будуть приятелями українському
народові. А тимчасом „приятелі“ обернули справу інакше
і кажуть, що

„все — то те
Таки їй було наше,
А що ми тілько наїмали
Татарам на пашу
Та Полякам“...

Се погляд Карамзина і єго епігонів, між ними Дм. Бан.-
Каменського і Мих. Маркевича.

І якаж дяка Богданови за те, що зіднав Україну з Москвою? Досадний приклад подав поет у закінченю поеми „Великий Лъх“:

А ісправник
Трохи не сказив ся,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він то трудив ся,
І дель і ніч побивав ся,
Та дурнем убрав ся.
Якби єму Богдан отсе
У руки попав ся,
У москалі заголив би,
Щоб знат, як дурити
Правительство!

І на старців
Оттих налітає:

(що йшли съпівати „про Ясси і про Жовті Води і містечко
Берестечко“)

„Вы што дѣлаете, плуты?
Та ми, бачте, пане,
Съпіваємо про Богдана!
„Я вамъ дамъ Богдана!

¹⁾ Нагадує ся народна пісенька:
„Москалики, соколики,
Поїли ви наші волики,
А коли вернетесь здорові,
Поїсте ѹ останні корови“.

Мошенники, дармоїди!
И п'єсю зложили
Про такого-жъ мошенника!“
Нас пане навчили!
„Я васть навчу! Завалить имъ!“
Взяли й завалили, —
Випарили у московскій
Бані — прохолоді.
Оттак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!

Так відноситься до Богдана правлінє і його низші органи! Скільки тут болючого сарказму, їдкої іронії! І жаль до Богдана і жаль за Богдана прочувається в сих незвичайно вдатних поміченях. Постать великого гетьмана зійшла в очах ісправника на „мошенника“, як оті старці, що побито їх за пісні про Богдана, яких ще й не сypивали...

Оттак відносився поет до Богдана, поки був на волі. Деяку зміну бачимо в його споминах про него у поезії невольничий. У „Сні“ описуючи панораму України каже поет:

Батька Богдана могила mrіє,
маючи на думці Суботів. Тай сypиваючи про Берестечко не згадує поет про Богдана. Погром під Берестечком уважає поет дуже тяжким ударом ворога в козацьку силу, що довів у своїх наслідках до Переяславської угоди. Через те й сypиває:

Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю;
Я ще буду зеленіти
А ви вже ніколи
Не вернете ся на волю, —
Будете орати
Мене стиха, та орючи
Долю проклинати...

Є се одинокий випадок, де поет тратить надію на визволене народу з московскої неволі. Подиктувала єго важка туга, що томила єго духа над Аральським морем.

Ще раз згадав поет про Богдана вкупі з єго сином Тимошем у поемі „Заступила чорна хмара“.

А Ляхи з своїм Чарнецким,
З поганим Степаном,
Запалили церкву божу,
І кости Богдана
Й Тимошеві в Суботові
Гарненсько спалили

Тай пішли собі у Польщу,
Мов добре зробили.

Як бачимо, на засланю поет знову відносився до пам'яти гетьмана прихильніше. Не бачив кривд України і не думав про них так живо, як мусів думати на Україні. Через те й про історію Хмельниччини думав менше і спокійніше.

Алеж як тільки вернув на Україну і переїздячи через неї заглянув у Переяслав, давний жаль до гетьмана розбудився знову і перейшов майже в ненависть.

Як би то ти, Богдане пяний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, —
Упився б здорово упивсь!
І... препрославлений, козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь.
Або-б в калюжі утопивсь,
В багні свинячім...
Амінь тобі, великий муже, —
Великий, славний, та не дуже!...
Як би ти на сьвіт не родивсь,
Або в колисці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе, преславно! о...

Так погано не висловлювався про него навіть у поемі „Великий льох“. Тут називає його пяним, мабуть тому, що таке діло, як у Переяславі 1654 р., можна було зробити лише по пяному, бо лише пяний міг не бачити, з ким саме задумав він лучити ся. Він насыміхається з его розуму, очевидно політичного, з его великої, з его слави; тут і слово „козачий батьку“ ужито в гірко-насыміщливому значенню. Таку „згадку“ присвятив поет Богданові 18. серпня 1859 р. А 25. грудня того ж року ставить Богдана що до його ролі в історії України на рівні з Петром Вел.

Україно,
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженої Петра,
Та за панів оттих по:аных
До краю нищить...

Глибока любов до рідної, безталанної України будить у ній жаль і прямо погорду для Богдана, того, що побудував основи її нинішнього безталання.

Ми не находимо більше згадок про Хмельницького в поезії Шевченка і маємо основу думати, що той жаль аж до ненависті і погорди для великого гетьмана забрав поет із собою до гробу...

Порівняймо погляди поета з тим, що він найшов у своїх жерелах.

Поминаємо меньше важні факти, як от злuku Волохів з Богданом через подружене єго сина Тимофія з донькою молдавського господаря Лупула, Ириною (по Каменьському: Розандою), що на якийсь час запевнила єму перевагу у Волошині, й інші. Ті факти взяв з жерел, головно „Ист. Русовъ“, звідки перед усім черпав історичні відомості. Не будемо заставляти ся над згадками про єго побіди. Спинимо ся лиш на Переяславській угоді і політиці Богдана після угоди.

„Ист. Русовъ“ розказує, що заключене Переяславської угоди зробило на всій майже європейські двори прикре вражінє, бо вже тоді починала розвивати ся система „о равновѣсии“ держав. Для того богато з них зажадало від Хмельницького „возвращенія его въ прежнее неутральное состояніе“, а польска, кримска й турецка сторона загрозила навіть війною. Через те Хмельницький журив ся і часто говорив словами Давида: „Тѣсно мнѣ отвсюду!“ Але — зазначує автор — „великодушніе его и здравый умъ и разсудокъ, съ обширнымъ знаніемъ политики, превозмогли всѣ страхи и ни мало не поколебали въ приверженности къ Царю и Царству Московскому, и онъ, начавъ приготовляться къ новой войнѣ, сообщилъ Царю свои обѣтъ ней разпоряженія, которыя Царь во всемъ одобрилъ и заразъ стала производить въ дѣйствіе“¹⁾). Даліше розказує про операції армії „соединенной Россіи“. Взагалі автор вкладає в уста Богдана очевидно свої погляди про „единоплеменность“ і „единовѣрье“ обох народів²⁾, яке зневоляє єго, коли вже треба з ким лучити ся, то із Москвою, а злучивши ся не відступати від ней. Цілу історію по Переяславськім договорі до смерті Богдана з усіма політичними подіями представлено як „искушенія и напасті“, що спадали на особу гетьмана вірного присязі зложеній у Переяславі, які єго дратували і вінцем загнали до гробу³⁾.

¹⁾ с. 122. — ²⁾ с. 87. — ³⁾ с. 139.

Дм. Бан. Каменьский представляє Переяславський договір як факт дуже мілій козацькому війску. У него народ „єдино-гласно“ кличе: „Волимъ подъ Царя Восточнаго, Православнаго, крѣпкою рукою въ нашей благочестивой вѣрѣ умирать, не жели ненавистнику Христову, поганину достаться“¹⁾.

Також з народною думою розійшов ся поет у своїх поглядах на Хмельницького. Вона прокляла його лиш за дозвіл брати ясир даний Татарам. Зрештою народна дума відноситься, з пошаною й любовю до него називає його „батьком“ і т. д. Про Переяславську угоду, яка відвернула серце поета від Богдана, народна дума й не згадує. Воно й не диво. Дипломатичні акти народу не обходять. Він съпіває лише про те, що його безпосередно болить, і подає безпосередні конкретні причини. Такою безпосередньою причиною для народу не була Переяславська угода, але ті більші й менші, чужі й свої пани, що з часом з ласки московського правління стали його пригнітати.

Коли порівнаємо погляди Шевченка на політику Хмельницького з тим, що ми отсе бачили в його жерелах, переконуємо ся, що поет вийшовши у перших своїх творах із точки їхнього погляду, вже 1843 р. сильно від неї віддалив ся і витворив собі на справу свій власний суд. Якою дорогою він розвивав ся, ми вже бачили. Також пізнали основу його розвитку. Ріжнить ся вона від основи, на якій стоять автори, що про них була бесіда.

7. Руїна і її представники: Дорошенко і Самойлович.

Сю найсумнійшу сторінку української козацкої історії по Андрусівському мирі (1667 р.), яку народ назував дуже влучно словом „руїна“, зобразив поет в поезії „Заступила чорна хмара“, написаній 1848 р., ось як:

Заступила чорна хмара
Та білу хмару;
Виступили зза Лиману
З Турками Татари;
Із Полісся шляхта лїзе,
А гетьман попович
Ізза Дніпра напирає,

¹⁾ И. М. Р. 203.

Дурний Самойлович
З Ромоданом, мов та галич,
Вкрили Україну

Тай клюють, еліко-мога. (в. 1—11)

Сей образ линчив ся в уяві поета на основі споминів із колишньої історичної лектури. Про ті часи останніх зусиль гетьмана Дорошенка та про його упадок довідав ся поет і з „Ист. Русовъ¹⁾ і з „Ист. М. Р.“ Дм. Бан. Каменського²⁾ і з „Ист. Малороссії“ М. Маркевича³⁾). В усіх трьох книгах зазначено странну руїну України; поет не відійшов у своєму малюнкові від жерел.

Зате основно розійшов ся з ними у погляді на обох гетьманів, Дорошенка й Самойловича, що завзято бороли ся з собою, доки перший не покорив ся другому та в той спосіб не замкнув сеї сторінки історії. Про Самойловича поет тільки й каже, що називає його „дурним“. Більше про него поет ніде не згадує.

Інакше відизвиває ся про Дорошенка.

А ти, старий Дорошенку,
Запорожский брате!
Нездужаеш, чи боїш ся
На ворога стати?

Значить, поет уважає Дорошенка людиною, що маєстати до бою з ворогами, щоб очистити Україну від тієї галичі, чужої і своєї; скажім — уважає Дорошенка правним гетьманом, якого обовязком єстати за волю рідної країни.

Дорошенко справжній патріот, що поставив собі за ціль своєї політики розсипати вражу силу, а в дальшій консеквенції зіднати роздерту на двоє Україну під рукою одного гетьмана, тобто своєю. Та тільки вража сила, з одного боку Польща, з другого Турки й Татари, а з третього таки свої люди, козаки лівобічного гетьмана Самойловича, з новим ворогом, Москалями під проводом Ромодановского, обмотала его так, що єму неможна було рушити ся, і він мусів покорити ся і зложити гетьманські клейноди попенкови в ноги.

Порівнаймо сей погляд поета на обох гетьманів з жерелами.

Про Дорошенка говорить „Ист. Русовъ“ неприхильно. На с. 167. читаємо, що Многогрішний, „бывиши честныхъ ка-

¹⁾ с. 174—177. — ²⁾ Глава XXIX і початок XXX (301—302 с.) —

³⁾ II. с. 223—241.

чествъ и хорошаго разсудка, предусмотрѣль, что шатаніе Дорошенка не обѣщаетъ ничего доброго, а замыслы его суть суетны и вредны, и по тому объяснился о томъ князю Ромодановскому...“

На іньшому місці читаемо: „Гетманство Дорошенка и воинство его не иное что было какъ великая разбойничья шайка.“¹⁾

Дм. Бан.-Каменъский называетъ его „крамольн-им вожд-ом полковъ заднѣпрскихъ, властолюбив-им, малодушн-им, неосвователн-им“ та закидує ему, що обагрив свою сторону „кровю собратій.“²⁾

Трохи більше об'єктивно розказує про часи Дорошенка Маркевич³⁾. Але й у него вийшов гетьман нічим більше як лише „разорител-ем“⁴⁾ на рівні з Юріем Хмельницким в противности до „благородного“ Сірка. Всеж таки декуди зазначає, що Дорошенко міг бути „весьма полезн-им“.⁵⁾ З его оповідання міг Шевченко збегнути ціль гетьмана, якої не збегнув сам автор через те, що надто здавав ся на „краснорічного“ єпископа білоруского,⁶⁾ та на слова свого „предшественника“, Бан.-Каменського, а може ще й тому, що его „обединительна“ ідеї закривала ему очі на властиві причини сепаратизму чигириньского гетьмана. Бачимо се в характеристиці Дорошенка, поданий на с. 272-4 і 349 того ж тому.

Про Самойловича неходимо неприхильних відзивів, а Дм. Бан.-Каменъский підносить, що его гетьманство, „ознаменованное примѣрною вѣрностию къ россійскому престолу и рѣдкимъ добродушіемъ, заставлявшимъ его благодѣтельствовать даже врагамъ.“

Як бачимо у Шевченка вийшло навпаки. Дорошенка полюбив він за его безупинну аж до вичерпання всіх сил боротьбу з Москвою за независимість України, за те Самойлович у него „дурний“.

Про намір Дорошенка, зложивши гетьманську владу піти в Межигоре, та про те, мов би его щойно у рясі пізнали, зловили і післали в Сосницю, а відтак в Ярополче, в жерелах не згадує ся; є се догадка самого поета, очевидно не без деякої основи, бо пр. Юрій Хмельниченко був монахом.

¹⁾ с. 171. — ²⁾ И. М. Р. II. глава XXX—XXXV. — ³⁾ тамже с. 121.—
⁴⁾ тамже с. 188. — ⁵⁾ Г. Кониського, ніби автора „И. Р.“ — ⁶⁾ И. М. Р. с. 324.

До часів „руїни“ треба віднести оповідку „Хустина“, написану без сумніву на основі народної пісні. На поклик, даний з Чигирина, збирають ся славні компанійці

На веселе погуляння
На кріаве залицяння.

Про компанійців довідав ся поет з „Ист. Русовъ.“¹⁾ Там сказано, що гетьман Мазепа утворив полк кінних компанійців, „названихъ компанією надворной корогвы.“

Трохи інакше говорить про початок компанійців Дм. Бан.-Каменський. Ідучи за Рігельманом²⁾ приписує утворене сеї гвардії Многогрінному.

Сю вістку повторив Маркевич.³⁾

Переносячи компанійців до Чигирина, що по Дорошенкові не був уже гетьманською столицею, Шевченко відійшов від історичних жерел і, на нашу думку, чи неуважав їх твором самого Дорошенка, що й буlob згідне з історичною правою.

8. Гетьманщина і її устрій.

Перший раз згадує поет про гетьманщину 1845 р. у поемі „Невольник“.

Що на Українѣ веселі
І вольній ишались села
Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двое;
Ще за Гетьманщини старої
Давно се діялось колись.

От нам і загальний образ. Значить, поет уявляв собі, що за гетьманщини були веселі і вольні села, в яких праведно жили собі люди, як оттой старий козак зі Степаном і Яриною. Як виглядало те жите, про се говорить ціла поема. Старий козак, якому вже не доставало сил потрібних до воєнного діла, вертав із Січи на село і линав ся господарити та жити родинним жitem. Діти виховував по божому закону і — звісно дбав про їхню будучність. Синів висилає до школи, звичайно до Київа, а потім на Січ. Пригадаймо собі

¹⁾ с. 186. — ²⁾ „Лѣтописное повѣтствованіе о Малой Россіи“, соч. генераль-маіора Ригельмана, въ трехъ частяхъ. — ³⁾ И. Mr. II. с. 170.

того сотника у Оглаві, що мав сина, який покінчив київську школу богословом, і задумував єго дати „у попи, а як не схоче, то на Січ“. Там мав нагоду, як ми вже казали, надбати слави, а що найважніше — богатства, з яким вертав домів і заходив ся господарити.

Родинне жите змальовано в „Невольнику“ ідилічними красками. Ціла атмосфера насичена щастем і любовю. В неділю або в свято по богослуженню не соромив ся старий батько побавити ся з дітьми.

Під хатою в сорочці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козак.

Потім покликав діточок, грав їм до танцю, а далі й сам пускав ся в танець, приспівуючи веселі пісеньки, як от

Ой так — таки так!
Оженив ся козак,
Кинув хату
І кімнату
Тай потяг у байрак.

Із закінчення „Невольника“ довідуємо ся, що описана подія відбувається на кілька літ перед руйнованням Січі 1775 р., отже вже властиво потім, як гетьманщину враз із уступленем Розумовського знесено.

Що саме розуміє поет під словом „гетьманщина“, територію по лівім боці Дніпра по 1667 р., чи час, коли Україна була під управою козацьких гетьманів, тяжко сказати. Два рази згадує поет Шляхетчину¹⁾, тобто правобережну Україну, що була в руках польської шляхти аж до упадку Польщі.

Значить подія описана в „Невольнику“ відбувалася на лівім березі Дніпра, тобто Шевченко розуміє се слово територіяльно. В народній думі про похід Хмельницького на Молдавію находимо місце :

То пан Хмельницький добре учинив: Польщу засмутив,
Волощину побідив, Гетьманщину звеселив.

Тут Гетьманщина значить — ціла Україна, що була в руках Хмельницького.

Про Гетьманщину згадує поет іще й 1847 р. у „Спії“.

Над Трахтемировом високо
На кручі
Стойть одним — одна хатина,

¹⁾ Невольник 137. Гайдамаки, Інтродукція 1.

З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь старенький
Сидить
Сидить і дивить ся і дума,
А слізози капають: „Гай-гай!“
Старий промовив: „Недоуми!
Занапостили божий рай!
Гетьманщина!....“

В горі поставлено паралельно Україну попри Гетьманщину неначе дві території, а низине сказано, що недоуми занапостили божий рай — Гетьманщину. Звісно, що недоуми, тобто гетьмани, занапостили не саму Гетьманщину, а цілу Україну, що стояло живцем у душі поета. Значить, поет поширює тут поняття Гетьманщина поза територіальні граници. Подекуди однаке уживає поет сего слова в темпоральному розумінню. Хочби і в „Невольнику“:

Ще за Гетьманщини старої,
Давно се діялось колись.

Подібно і в „Титарівній“ читаємо

Ще за гетьманщини съятої —
Давно се діялось колись.

Тут уже без сумніву гетьманщина — час, коли Україною правили гетьмани.

Так розуміє слово „гетьманщина“ і Маркевич. На с. 27. I. т. сказано, що выбрано Предслава Лянцкоронського першим гетьманом, „и отъ него началась наша Гетьманщина; ея послѣдовательность уже не прерывается“.

Про устрій Гетьманщини, або України за гетьманщини, поет говорить дуже мало. Поза тим, що ми подали на початку з „Невольника“, не маємо нічого, звідки могли б ми від поета довідати ся щось про єго думку. Тільки й усього, що поет називає її „съятою“ і тужить за нею (Сон), проклинаючи гетьманів, усобників, Ляхів поганих і царів за те, що її занапостили. Але через що вона „съята“, — не сказано. Є деяка нельоїчність у поета! Вже ж пак годі назвати її съятою, коли її репрезентували гетьмани, усобники, що поливали її кровю. Дальше поет у тому ж „Сні“ каже:

Котили ся
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,

Упивались і чужої
І своєї крові...

Очевидно се діялось теж за гетьманщини. Отже у нічому не видно її святості. Щоби порозуміти ті суперечності, мусимо відділити ідеал Гетьманщини, який леліяв поет у своїй голові, від історичної дійсності, яку поет знов із історичних жерел, а яка далеко була не така, щоб могла поміститися в рамках ідеалу.

Про се переконала єго також народна поезия, в якій лишило ся богато слідів господарки козацких старин за гетьманщини. Ось як съпіває ся в народній пісні:

Ой горе, біда, — не Гетьманщина:
Надокучала вже вража панщина!
Я на панщину йду, — торбу хліба пессу
Я з панщини йду, — дрібні сльози роню.
Посилає мене пан в велику дорогу,
В велику дорогу: на степ, на сторожу;
Тай дає мені пан коня вороного — иїзвжалого.
Посилає козака молодого — небувалого.

(Драгом. Пол. пісні I. т с. 122).

Сю пісню Шевченко цілком певно знова мусіла єго переконати, що за гетьманщини таких ідеальних порядків, антакої ідилії, як у „Невольнику“, не можна було подибати.

Можна було собі єї тільки уявити як ідеал.

Ми бачимо взірець того ідеалу в перших віршах поеми „Чернець“, написаний тогож року, що й „Сон“, тай недовго потім. Ось він:

У Київі на Подолі
Братерская наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані
Розвериула ся весела,
Оксамітом шляхи стеле
І єдвабом застилає,
І нікому не звертає.

Сей ідеал оснований очевидно на „Ист. Русовъ“ і єго треба віднести до часів давнінніх як Налівціна, хоч він у поемі з нею звязаний. Коли звернемо увагу на безпосередно перед тим написану поезию „Ляхам“, то й мати мем вказівку, до яких саме часів треба віднести. Очевидно як ідеал можна єго звязати і з особою Налія, бо й Налій у свому змаганю думав про таку саме Гетьманщину.

9. Мазепа і Палій. Шведчина.

Про Мазепу згадує поет небагато разів; єго імя згадано всього два рази: в „Сні“ 1847 р., змальовуючи панораму України, каже поет:

Собор Мазепин сяє — біліє.

Другий раз в поезії „Іржавець“, написаний зараз по „Сні“:

Наробили колись Шведи

Великої слави:

Утікали з Мазепою

В Бендери з Полтави.

Про симпатії поета сі два місця нічого не кажуть. З поеми „Чернець“ можна буде догадувати ся, що поет навіть не любив его, бо говорить про него:

А сивий гетьман, мов сова,

Ченцеві зазирає в вічі.

Але так воно не є! У поемі „Великий льох“ перша ворона, що сподівалась поховати козаччину з Богданом, з невдоволенем говорить:

Ні, встали погані

Із шведською приблудою.

Значить, поет уважає повстання Мазепи таким актом боротьби за независимість України, який треба поставити на рівні з Богдановим повстанням проти Польщі. Воно що правда не вдало ся. Поет виразно зазначає причину в „Іржавці“.

Ой пожалиб, як би були

Одностайне стали

Та з хвастовским полковником

Гетьмана єднали.

Є тут деякий жаль до тодішніх політиків, але осуду нема.

Більше про Мазепу поет не згадує. Зате Палій удостоївся значнішої уваги. Єго постати зобразив у осібній поемі „Чернець“. Бачимо в ній старого Запорожця Семена Палія, що працював у Хвастовщині та через те попав у неласку Мазепи; сей постарав ся, що єго зловлено й заслано на Сибір. От він вернув із Сибіру і пішов у ченці. Сю саме хвилю змалював нам поет, а дальше розказав про его житі в монастиреві.

Палія показав нам поет справжнім патріотом, що працює для ідеї козаччини „без холопа і без пана“ і терпить за неї муки на Сибірі. Свою Україну любив, для неї трудив

ся, для неї жив на сьвіті, і тепер у монастиреви хоч і вирікає ся сьвітських думок про Січ, про „славне братерство“, хоч хоче думати тільки про спасене душі, то все таки, коли

До утрені завив з дзвіниці
Великий дзвін; чернець мій встав,
Надів клубок, взяв патерицю,
Перехрестив ся, чотки взяв...
І за Україну молитись
Чернець, Палій пошкандивав.(в. 14-19)

Про Палія згадує поет ще і в поезії „Швачка“.

Се сьвідчить про велику симпатію поета до сего ко-зацького отамана - полковника, далеко більшу, як до гетьмана Мазепи. Ту симпатію почуває поет і до Шведів, яких ненавидить темний дух України (Великий льох), і до Гордієнка, що брав участь у повстаню Мазепи і в полтавському бою по стороні Мазепи. (Іржавець, в. 1—8)

Поет відчув незвичайно живо глибокий трагізм полтавського бою, як і славний Гордієнко.

Якоже виглядають ті діячі в жерелах поета?

Про Мазепу читаємо в „Ист. Русовъ“, що „имѣль умыселъ, такъ вредный, побужденiemъ собственной его злобы и мщенія, а отнюдь не национальныхъ интересовъ, которые, натурально, должны бы въ такомъ случаѣ подвигнуть войска и народъ къ ихъ удержанію онаго“.

Дм. Бан.-Каменьский характеризує Мазепу так: „Съ хитростью, осторожностью Виговского, соединялъ въ себѣ злобу, мстительность, любостяжаніе Брюховецкаго; превосходилъ Дорошенка въ славолюбіи, всѣхъ въ неблагодарности.“¹⁾ На іншому місці сказано, що Мазепа для власних вигод „очернялъ предъ государемъ всѣхъ малороссіянъ, выставляя одну только свою вѣрность“.²⁾

Очевидно Мазепа вийшов у него звичайним невдячним „измѣнником“.

Маркевич не видить також ідеї в єго повстаню. „И если-бъ эта измѣна была предпринята въ пользу народа, въ пользу хотя должно понятую. Повтаряемъ: — измѣна была изъ личныхъ выгодъ, изъ жажды собственной независимости; изъ страсти въ коронѣ Великокняжеской, за которую думалъ онъ заплатить Полякамъ Украиною“.³⁾

¹⁾ И. М. Р. с. 351. — ²⁾ Тамже, с. 363. — ³⁾ Тамже, 496.

Про Палія говорять жерела прихильно. Він жив собі у Хвастові „какъ владѣтельныи Князь, въ полной славѣ и изобилії, признавая, впрочемъ, верховнымъ начальникомъ надъ собою Малоросійскаго Гетмана и исполная всѣ его предписанія, до службы войсковой и внутренняго устройства касающіяся“.¹⁾ За бої з Поляками, які були Мазепі не на руку, при кликав єго Мазепа до себе „подъ предлогомъ воинскихъ разпоряженій“, арештував і засудив на засланіе на Сибір, а майно сконфіскував для скарбу „обыкновенно не безъ своего удѣла“. По 15-ти лїтах Петро вернув Палієви волю „предъ извѣстною Полтавскою баталіею со Шведами, на которой, оказалъ чудеса храбрости и отваги, убитъ..душечнымъ ядромъ“²⁾.

Те саме говорить і Дм.-Каменський³⁾, виявляючи скрізь прихильність для сего козацкого отамана, що боров ся під Полтавою по стороні Петра.

І в Маркевича Палій змальований героєм. Він зазначує, що Мазепа ненавидів Палія „за силу и богатство, за любовь подчиненныхъ, за знаменитость въ битвахъ, за славу, ничѣмъ незапятнанную“. Дальше розказує за народнею піснею про те, як Палія зловлено в Бердичеві, куди покликав єго гетьман „на пиръ и на совѣтъ; тотъ у него въ гостяхъ пилъ вино и беспечно уснуль; тогда сердюки его заковали и кинули въ тюрьму; изтомлений голodomъ и жаждою, оклеветаный передъ Петромъ въ посагательствѣ на Гетманство и въ сношеніяхъ съ Шведами, Палій отправленъ былъ въ Москву“. А звідси заслано єго в Єнісеїск⁴⁾.

Копію Гордієнко у Дм.-Каменського очевидно — „измѣнникъ“⁵⁾. Небагато кращий він і в Маркевича⁶⁾.

Також народня пісня не має для Мазепи доброго слова. Поправді причини народної ненависті до Мазепи, а любови до Палія були зовсім не такі, як у авторів історичних жерел. У них Мазепа зрадник, — за теж і не люблять єго. Народови до єго зради було байдуже! І хто зна, чи був би він попав до народної пісні, колиб не те, що заслав любимця черні — Палія на Сибір, та як би царське правлінє виклинаючи Мазепу не було спопуляризувало єго імені. Про се переконують насті пісні, які займають ся головно бердичівською пригодою,

¹⁾ И. Р. с. 188—9. — ²⁾ тамже 190. — ³⁾ И. М. Р. с. 345—6, 364, 411. — ⁴⁾ И. М. Р. II с. 365. — ⁵⁾ И. М. Р. 407, 418. — ⁶⁾ пор. пр. И. М. Р. II. 525.

а тільки деякі одміні згадують про участь Палія у полтавському бою. Наведемо тут найкрасшу з пісень.

Ой, із лісу, да із дуброви, там орел воду носить,
Ужеж проклятий пес Мазепа Палія та на бенкет просить:
— „Прошу ж тебе, Семене Палію, да к собі на пораду,
Да прошу ж я тебе, да не зрадь мене на Великую Раду“. —
Скоро, скоро проклятий Мазепа став намет розбивати,
Да всеж вином, солодким медом став кубочки наповняти,
Ой, кубочки да наповнявши, став Палія витати.
Скоро, скоро Семен Палій меду й вина упив ся,
Да упив ся меду й вина, на скамю там звалив ся.
Ой як крикне пес, пес Мазепа та на свої гайдари:
— „Возьміте Семена Палія закуйте в кайдани,
Да посадіте Семена Палія в темну темницю;
Сам же я їду — отізжаю к государю в столицю“.

(Драгоманов: Політ. пісні I 2, с. 1.)

Ся пісня говорить дуже виразно про симпатії й антипатії народа. У Васильківщині й у Хвастовиціні люди розказуючи казку про Палія додавали, що „Мазепа за те хотів стратити Палія, що народ звав Палія козацким батьком і дуже любив, за те, що він обороняв народ од панів і од усіх, хто хотів его зобидити“. (Драгом.: Пол. пісні I 2, с. 44).

Треба зазначити, що характеристика Палієвої вдачі у Шевченка у всім схожа з народною думкою про него.

Про Гордієнка народна пісня безпосередньо не згадує. До него однаке треба віднести пісню, в якій зазначує ся, що й галка не може принести звістки від кошового нової Олешківської Січи. (Драгом.: Пол. п. I 1 с. 32—33).

Порівнявши наведені виписки з тим, що сказано про тих мужів у Шевченка, бачимо, що поет зі своїми симпатіями пішов не у всім згідно з жерелами та що він любить їх за їхню боротьбу з Петром за волю України.

10. Політика Петра I. Скоропадський. Полуботок.

З поміж московських царів найбільше ненавидів Шевченко Петра I. і Катерину II.

Се той **Первий**, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову — сиротину.
Кати, кати, людоїди! (Сон, в. 416—20).

Дивлячи ся на памятник Петра I. в Петербурзі поет „мов читає історію України“ по Полтавській катастрофі. Вона страшна! От що говорить перша ворона:

Тай тодіж творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурина спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацкими, а такими
Просто козаками
Фінляндію застяла,
Насяла бурти
На Орелі; на Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота гатила,
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Оттоді то було свято! (Великий льох, в. 263—278).

Подібне читаемо в поезії „Іржавець“.

Роботи на фінляндських болотах були дуже тяжкі, а невиносимі обставини добивали козаків. Ось що говорить душа Полуботка:

Царю проклятий, неситий,
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками!
Поставив столицю
На їх трупах катованих. (Сон 439—445).

А душі тих скатованих, помордованих козаків кличуть:

Людоїде, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм

Од очій твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Тай порізав, із шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими
І заклав столицю
В новій рясі. (Сон, в. 474—485).

Полки виступали під проводом козацьких полковників з „заступами на лінію“. Все те діяло ся за Скоропадського, який не мав сили нї охоти спротивити ся тій царській політиці, обчислений на винищенні козацтва. От тому про него поет тільки й згадує, що при нагоді, як згадав „пяного Петра кривого“ Скоропадського, потомка „гетьмана дурного“. По єго смерти став наказним гетьманом Павло Полуботок. Свій протест проти такої політики царя спокутував смертию.

І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана
Голодом замучив
У кайданах!... Царю, царю!
І Бог не розлучить
Нас з тобою! кайданами
Скований зо мною
На вік віки... (Сон, в. 446—453).
От Як то воно зробило ся
З калюжі такої
Таке диво! Оттут крові
Політо людскої
І без ножа. (Сон, в. 390—394)

Очевидно се такі злочини, яких поет ніколи не міг просити. Ще й 1859 р. згадуючи про Петра, додає „скаженого“. А тих, що чим небудь ему помогали, ненавидить поет цілою своєю душою. Навіть мала дитина карає ся в него по смерти за те,

Що цареви московському
Коня напоїла
В Батурина, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва в ночі запалила,
Чечеля убила
І старого і малого
В Сеймі потопила. (Великий лъох, в. 72-81)

(Цар) Звелів коня напоїти,
А я й напоїла;
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила. (Велик. льох, в. 105-109)

Меншої провини не може бути! Вонаж бо й мимовільна, поповнена з несъвідомості. А про те яка кара!

Історичні факти, які ми отсе навели, взяв поет з „Ист. Русовъ“. На с. 206 розказано про здобутє Батурина кн. Меншиковим, якому допоміг своєю зрадою прилуцкий полковник, Ніс. Напад зроблено над раном, як усі, вдоволені відходом Меншикова, спали. Меншиков ударив на сплячих сердюків, „безъ обороны рубилъ ихъ и кололъ безъ всякой пощады, и перевязалъ въ крюкъ“, а потім напав на безоружних і невинних мешканців, „выбилъ всѣхъ ихъ до единого, не щадя ни пола, ни возраста, ни самыхъ ссущихъ младенцевъ“. Потім пограбили місто і скатували на смерть повязаних сердюків і урядників. Батуринську трагедію покінчив „огнемъ и жупеломъ, спалив усі церкви, суди, арсенали й магазини. Тіла побитих лежали на улицях міста „и не бѣ погребай ихъ!“ Меншиков лишив їх „на съѣденіе птицамъ небеснымъ и звѣрямъ земнымъ“, а сам, „обремененный безчетными богатствами и сокровищами городскими и національными“, забрав пушки й пішов далі, руйнуючи край і обертаючи его в пустиню.¹⁾)

Подібна доля спіткала й Ромни за те, що там був Карло XII. Тількиж тут зайніла ще трагічніша обставина: на приказ Меншикова руйнували їх таки свої — козаки, вірні цареви. Се такі страшні подїї, що поет не міг байдужно їх поминути.

Бан.-Каменський описує упадок Батурина трохи інакше. Не згадує про здобутє міста зрадою. Говорить також, що Чечеля взято до неволі²⁾). І Маркевич те саме каже³⁾, дальше подає, що єго катували у Глухові по виборі Скоропадского⁴⁾.

Про тяжкі канальні роботи читаємо в „Ист. Русовъ“, що се була месть Меншикова за жалоби внесені на него Скоропадским до царя за надужитя й обиди. Вона виявила ся по силкою многочисленных війск, „при такомъ же числѣ чиновниковъ, на выдуманные имъ каналы и линіи около Ладоги, Сулака и Астрахани, гдѣ отъ тяжелыхъ работъ каторжныхъ, а паче отъ жестокости климатовъ тамошнихъ и крайне худаго содержанія, великія тысячи ихъ согнили и перемерли,

¹⁾ с. 206—7.—²⁾ И. М. Р. 399. —³⁾ И. М. Р. II. 472. —⁴⁾ тамже 438.

а при повторенії сихъ посылокъ и работъ чрезъ нѣсколько лѣтъ погибли и переведены всѣ ихъ устроенные войска^{“1”}).

Дм.-Каменьский згадує також про каналні і лінійні роботи²⁾ і подає навіть подекуди числа козаків, висланих на роботи.

На ті роботи виходили звичайно з Глухова, що став гетьманською столицею по збуреню Батурина.

Про тяжкі роботи на лінії лишили ся в народній памяті чудові пісні. Подаємо одну для порівнання.

У Глухові, у городі во всі дзвони дзвонять,
Да вже наших козаченъків на лінію гонять.

У Глухоні, у городі стрельнули з гармати,
Не по однім козаченъку заплакала мати.

У Глухоні, у городі стрельнули з рушницї,
Не по однім козаченъку плакали сестрицї.

У Глухові, у городі поплетеши сітки,
Не по однім козаченъку заплакали дітки.

На бистрому на озері геть, геть плавала качка,
Не по однім козаченъку плакала козачка.

У Грицькові огонь горить, а в Полтаві димно,
На могилі гетьман стойти, геть там его видно.

— „ Допевній ся, пан гетьману, допевній ся плати,
Як не будеш допевняти, будем утікати. “ —

— Ой ідите же, панове, до Петра до свата,
Ой, там буде вам панове велика заплата.

По заступу у рученьки да ще і лопата ! —

Сидить козак на могилі, онучі латає,
Ой кинув ся до череска, — копійки не має !

Іхав козак на лінію, да й вельми обдув ся,
Іде козак із лінії, як лихо зогнув ся.

(Драгом. : Пол. пісні I, 2. с. 76).

Порівнявши анальгічні місця з „Іржавця“ і „Сну“ бачимо, що поет писав їх знаючи сю пісню. Стрічають ся майже ті самі слова, поминаючи думки. Так само про каналну роботу памятає нарід у своїх піснях.

Ой, дали хлопцям широкі лопати,
Да послали хлопця молодого

Да канави копати.

Ой, летів ворон да із чужих сторон,
Да летючи краче,

Ой, сидить хлопець та над канавою
Та жалосно плаче.

Ой, летів ворон та із чужих сторон,

¹⁾ с. 222. — ²⁾ И. М. Р. с. 420, 424, 425, 428. —

Да летючи в гору крикнув,
Щеж бо я хлопець, хлопець молоденький
Ой тутечки не привикнув!
— „Ой продай же, тату, да вороній коні,
Та викупи мене, хлопця молодого,
Із темної неволі!“ (Драгом.: П. п. I 2. с. 86).

Знана також загально пісня про смерть козака в Москвиції: Стойть явір над водою.

Про Скоропадського висловлюють ся жерела не дуже прихильно. Він така незначна фігура, що лиш з волі царя міг стати гетьманом, бо вольними голосами — зазначує Дм. Бан-Каменський¹⁾ він ніяк не міг би вийти гетьманом. На с. 417. читаємо, що він з Бутурліном зруйнував Січ на річці Каменці. За таке не міг Шевченко почувати до него симпатії. Що він був недотепний, про се съвідчить народня приповідка, записана Маркевичом²⁾, „Іван плахту, Настя³⁾ булаву носить“. Всеж таки і єго боліли московські кривди заподівані Україні, бо — як зазначують жерела — згриз ся заведенем „Малороссійської колегії“ і помер⁴⁾.

Не таким представляють жерела Полуботка. В „Ист. Русовъ“ читаемо, що, як єго покликано до столицї, він отверто висловив свою критику політики Петра, а між іншим сказав: „...за то (цио вірно тобі служили) пріобрѣли себѣ одно поношеніе и озлобленіе и, вмѣсто благодарности и воздаянія, повержены въ самое неключимое рабство, платить дань поносною и несносною, и заставлены рѣть линіи и канали и осушать непроходимыя болота, утучняя все то тѣлами нашихъ мертвцевъ, падшихъ цѣлыми тысячами отъ тяжестей, голода и климатовъ“. Дальше виказує кривди народу від сучасного єму правлія, народови наскрізь чужого. За сї відважні слова вкинено єго до вязницї, де він враз із іншими полковниками помер, „а прочие пригнили и перекалечились“⁵⁾. Перед смертию мав бути у него Петро, щоб з ним простити ся. І тоді сказав Полуботок пророчі слова: „Вѣрю несомнѣнно, что, за невинное страданіе мое и моихъ ближнихъ будемъ судиться отъ общаго и пелицемѣрнаго Судіи нашего, Всемогущаго Бога, и скоро предъ него оба предстанемъ, и Петръ съ Павломъ тамо разсудятся“. „Государь дѣйствительно скоро послѣ того, и именно, генваря 28-ого, 1725 года, скончался“ додає автор.

¹⁾ И. М. Р. с. 400. — ²⁾ И. М. Р. II, 566. — ³⁾ Його сперічна жінка. — ⁴⁾ И. Р. 226, И. М. Р. 425, И. М. З. II. 564. — ⁵⁾ И. Р. 229—230.

Нам здаєть ся, що власне се місце мав поет на думці, коли писав у „Іржавці“:

За козацкі і за тій
Пречистій слъзозі
Побив (Бог) Петра, побив ката
На наглій дорозі. (в. 95—98).

Бан.-Каменьский говорить про Полуботка те саме і називає єго „предпріемчив-им, отважн-им и тверд-им въ правилахъ своихъ вожд-ом малороссіянъ“¹⁾). Згадуючи про смерть Петра старає ся виправдати єго за те, що не заховав договору Хмельницкого з Алексієм, що єго сам нераз стверджував; „зрада“ гетьманів і інші обставини зневолювали єго „даровать Малороссії новое образованіе“. Всеж таки додає: „только жестокое обхожденіе его съ представителями малороссіянъ и съ ко-заками, коихъ онъ изнуряль тяжкими работами, заслуживаетъ нѣкоторую укоризну“²⁾). Се говорить Бан.-Каменьский! О скільких більше зрозумілі є проклони Шевченка, який бачив наслідки Петрової політики очима поета й съвідомого „малороссійского“ горожанина!

Маркевич говорить про Полуботка те, що єго попередники³⁾.

11. Політика Катерини II. Зруйноване Січи й заведене кріпацтва.

Катерина II. се та „Вторая“, що „доконала вдову-сиротину.“ Вона знесла гетьманщину, потім зруйнувала Січ 1775 р., а пізніше завела кріпацтво. Так припечатала автономію України на довгі віки, які ще й до нині не покінчили ся... За те зненавидів її поет чи не більше, як Петра I.

Про руйноване Січи згадав поет вже 1841 р. в „енільську“ до „Гайдамаків“.

А тимчасом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тільки і остались,
Що пороги серед степу
Ревуть, завивають:

¹⁾ И. М. Р. с. 432. — ²⁾ с. 434. — ³⁾ И. М. Р. 577—81.

„Поховали дітей наших,
І нас розривають!“
Ревуть собі і ревтимуть, —
Їх люди минули;
А Україна — на віки,
На віки заснула.

Се стало ся по втихомиреню гайдамаччини. Другий раз згадав поет про се 1845 р. в поемі „Невольник“. Сліпий Степан оповідає про останні дні козаччини та про заведене кріпацтва. Ще й у „Москалевій криниці“ згадує поет про те, що за Великої зими:

І Очаків брали:
Москалі, а Запороже
Перше зруйнували.
Розбрело ся товариство...

Тепер уже не було кому стати за права і вольності козаків і України. Москалі робили, що хотіли, закріпостили люд, завели рекрутчину — і Україна заснула. На тій Україні, що з Хмельницким Ляха задавила,

Байстрюки Єкатерини
Сараною сіли

і виробляють таке, що й чорний дух того не зуміє,

Що Москалі в Україні
З козаками діють.

Про рекрутчину згадує поет в „Моск. криниці“.

Од матушки-цариці,
Таки із самої столиці
Прийшов указ — лоби голити;
Се перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Вкраїні в нас, бувало,
У козаки охочі йшли,
А в пікнери вербували
Та теж охочих.

Останки козаків зібраав Головатий та повів на Кубань. Про се сказано в „Невольнику“.

Тепер, кажуть, в Слободзєї
Останки збирає
Головатий та на Кубань
Хлопців підмовляє.
Нехай ему Бог поможе.

Про ті останні часи козацтва не богато найшов поет у друкованих жерелах. На нашу думку тут користав поет із

народних переказів, про що съвідчилаб згадка про ті часи у „Гайдамаках“, і з народних пісень.

Наведемо тут найцікавіші.

Съвіт великий, край далекий, та ніде прожити;
Славне військо запорожске хотять погубити.
Та встань, батьку, з того съвіту, тебе люди кличуть;
Тай підемо до царицї прохати станицї,
Чи не вступе царства землї прежнього клиночка.
Ой, царице, наша мати, змилуй ся над нами:
Оддай же нам наші землї з темними лугами!
Не на тес, миля браття, я Січ руйнуvala,
Ой щоб я вам ваші землї і луги вертала!
Текла річка із під саду тай упала в кручі,
Заплакав же пан кошовий од царицї йдучи:
Ой, великий съвіт, цариця, много обізжаеш,
А всеж ти нас, Запорожців, з місця зпоміщаеш,
Та всеж ти нас, Запорожців, з місця споміщаеш,
Та всеж ти тих вражих панів та все награждаеш.

(Эварницкій, Малор. п. с. 613—614)

Кого треба розуміти під тим батьком, не вгадаємо. Куліш (Записки о южн. Руси I. с. 321) думає, що тут говорить ся про Богдана Хмельницького.

Ще цікавішна для нас отся відміна:

Ой ви, хлопцї, Запорожцї, щож ви наробыли;
Ішо степ добрий, край веселий тай запастили?
Та встань, Харку (sic!), та встань, батьку,
просить тебе люди,
Ой, як підеш на границю по прежньому буде.
Ой, як підеш на столицю та просить царицю,
Нехай верне степи й поле по прежню границю.
Ой, на щож я, пан кошовий, Москалій збирала,
Щоб я тобі степи й поле назад повертала.
Тече річка невеличка, позмивала кручі,
Ой, заплакав пан кошовий од царицї йдучи.
Московскій гинорали церкви одбирали,
Брали срібло, брали й золото, войсковіт съвічі,
Зостаєть ся пан кошовий з писарями в Січі.

(Эварницкій, оп. cit. 615—616)

Конець сеї пісні зовсім схожий з кінцем оповідання Степана („Невольник“) про руйну Січи.

Про події козацких степів маємо таку пісню:

Ой, з під города, з під Єлісавета, сизі орли вилітали,
Ой, то сбиралися пани-сенатори, пребольшій генерали,
Пани-сенатори, пребольшій генерали, вони думали — гадали,
Ой, як біж нам, панам-сенаторам, запорожску землю взяти?

Ой, як баж нам, ой як баж нам всі вольності одібрати?
Ой, як одібрали всі вольності запорожскі, почали лани ділити,
Ой, одібрали запорожську землю, тепер сами завладали,
А до Запорожців, щоб не догадались, часто листи засилали.
А Запорожці, та добре молодці, усе теє гаразд знали,
Посідвали воронії коні та під Турка втікали.
Прощай, прощай, съвіт біла Расея, ми від тебе одіжжаєм!
Ой, тим од тебе та ми одіжжаєм, що щастя не маєм!
Ой, підемо під Турчина жити, будем єму вірно служити,
Ой, як послужим єму ми крівно, буде нам він отець рідний.

(Эварницкій оп. с. т. 623—624).

Як бачимо, є повна згода між народною піснею, а тим, що говорить поет про подїї по руїні Січи. Про перехід козаків на кубанські степи маєм таку пісню :

Дують вітри, та вітри буйній,
Ідуть дощі, дощі проливній,
Та землю воня та питають,
Все квітами поле зукрашають,
Та кубанських панів звеселяють.
А кубанські пани все багаті,
На Кубані жити накликають,
Все степами людій наділяють,
Темними лугами і степами,
Очеретяними ще й плесами.

Як сказано, поет ненавидить Катерину, і за прихильний усьміх до неї навіть немовлятко тяжко карає. У поемі „Великий льох“ говорить третя душа таке :

Я глянула (на галеру Катерини),
Усьміхнулась
Тай духу не стало!
И мати вмерла...

Чи я знала, ще сповита,
Ішо тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Ще й з кінцем 1860 р. находимо вірш повний ненависті до Катерини II.

Хоча лежачого (в гробі) не бють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебеж, о суко,
І ми самі і наші внуки
І миром люди прокленуть.
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих односінних щенят,
Ішо ти іщенила.

Про вербунок в пікінери довідав ся поет з „Ист. Русовъ“, де він описаний на с. 252—254, а також мусів чути про се від старих людей.

12. Гайдамаччина.

Лишається нам коротенько розглянути питанє: Як дивився поет на гайдамаків?

Поміж возами ніде стать:
Неначе в ирій налетіло
З Смілянщини, з Чигирина,
Просте козацтво, старшина, —
На певне діло налетіло.
Козацьке панство похожає
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

(Свято в Чигирині).

Вже отся виписка переконує нас, що Шевченко не знає ріжниці між гайдамаками, а козаками; ми сказали: Шевченко уважає гайдамаків ідейними спадкоємцями козаків. Доказів на се можна назбирати богато. Кобзар Волох съпіває між іншим:

Ой Волохи....

Братайте ся з нами, —
З нами, козаками;
Згадайте Богдана ігд.

На іншому місці:

Молились,
Молились щиро козаки.
або ...козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вміла в добрі панувать.
або знову: Простягла ся
По діброві понад Дніпром
Козацька ватага.

Описавши, як гайдамаки струшували шляхту в Гупалівщині, каже поет:

Позбивали, упорались;
Козакам нівроку!
Найшли льохи, скарб забрали...

У відділі „Гонта в Умані“ читаємо:

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Гонта . . .
Несе дітий поховати,

Дальше:

Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.

Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонти діти,
Голови козачі.

В „епільоту“ каже поет:

Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу,
Я їх унукам тепер розказав.
Вибачайте, люди добри,
Шо козацьку славу
Так навманя розказую,
Без книжньої справи.

У пісні Волоха Максим Залізняк змальований як кождий інший козацький отаман. Він сам Запорожець, він

Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювати, то ѹ ушкварять,
Аж земля трясеть ся;
Засыпіває — засыпівають,
Аж лихо съмієть ся;
Горілку — мед не чаркою —
Поставцем черкає,
А ворога, заплюшившись,
Ката, не минає.
Оттакий то наш отаман,
Орел сизокрилий!

Характеристика у всім схожа з тим, що ми сказали про козацьких отаманів. Галайда, спинившись над єго могилою, каже:

Спи, козаче, душе щира!

Про его відносини до товариства і навпаки треба сказати те саме, що ѹ про козаків. Тай вдача гайдамаків у него схожа в головному з тим, що ми сказали в горі про козаків. Пригадаємо тільки „Бенкет у Лисянці“ — ту гулянку. Про се була

вже бесіда. Також бачимо коло гайдамаків кобзаря-Волоха як і у всіх козацких походах.

А їхня ціль? ідея?

На гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, Жидам кару;
За кров за пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам оддадуть.

(Свято в Чигирині).

І скрізь находимо слово „кара“, „карають“, очевидно за всі дотеперішні кривди.

Ідейну злуку гайдамаків з козаками бачимо і в проповіді благочинного. Він кличе:

А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте,
В руках у ката пропадать..
Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люди мрутъ ітд.

Яка була їхня ідея, бачимо найкрасше в пісні Яреми:

Ой Дніпре мій
Богато ти, батьку, у море носив
Козацкої крові, — ще понесеш, друже!

Потече багато
Шляхетської крові! Козак оживе,
Оживутъ гетьмани в золотім жупані,
Прокинеть ся доля; козак засыпіва:
„Ні Жида, ні Ляха!“ А в степах України —
Дай то Боже милий — блисне булава!

Про те думають інші. Син Головатого
Кошовим — каже — буде, тай годі; а може ѹ й гетьманом коли, тее...

— А Гонта на що? А Залізняк? До Гонти сама... сама писала: „коли“ — каже...

Та „сама“, се Катерина II., та „щедра пані“, що Гайдамакам „гостинець“ — съвячені ножі — як вони думали — прислава.

З того, що ми отсе сказали, ясно, що поет уважав гайдамаків ідейними спадкоємцями козаків і тому наділяв їх чертами, якими змальовував козаків. До сего погляду про гайдамаків прийшов він без сумніву на основі тих споминів, які вкинув у єго дитячу душу столітній дід Іван, який сам брав участь у тих рухах.

Сей погляд у него не змінився ще й 1845 р. В поезії „Холодний яр“ сказано ясно у відповідь усім, що голосили „Гайдамаки, — не воини, —
Разбойники, воры,
Пятно в нашей исторії!“

ось ішо :

За съятую правду, волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розібє живе серце
За свою країну.

Поет навіть сподівається, що

. . . в день радости над вами (лихими панами)
Розпадеться кара,
І повіс новий огонь
З Холодного Яра,

тобто нова гайдамаччина заплатить їм за всі кривди, заподіяні „сердешному людові“.

Таку саму думку мав поет ще й на засланю; ми бачимо се найкраще з його поезії „Швачка“ з 1848 р. І тут та сама ціль діяльності Швачки, що в „Гайдамаках“:

Не будете шинкувати
Прокляті Жиди.

—————
Не дам же я вражим Ляхам
В Україні жити.

ЧАСТЬ УРЯДОВА.

I. Учительский збір в шкільнім році 1913/1914.

а) Учителі і розклад предметів обовязкових.

ДИРЕКТОР:

Недільський Софроп, радник правит., в VI. р.

УЧИТЕЛІ:

1. Висоцкий Витовт, учитель, приділений до служби в ц. к. академічній гімназії у Львові. .

2. о. Войтіховський Антін, професор в VII. р., радник еписк. Консисторії, член Ради шк. окр., учив релігії в кл. IVa, IVb, Va, VIa, VIb, VIIa, VIIb, VIIIa, VIIIb — 18 годин тижнево і виголошував по 2 ексорти.

3. Глушкевич Евген, учитель, господар IVa кляси (в II. півроці), учив в I. півроці (до 12. жовтня 1913.): латинської мови в кл. Vb, VIa, VIIa, грецької мови в кл. VIIa, опісля був на відпустці для поратовання здоровля; в II. півроці учив латинської мови в кл. IVa, Vb, грецької мови в кл. Vb, рускої мови в кл. Ia — 20 годин тижнево.

4. Гординський Ярослав, д-р. фільос., професор, приділений до служби в ц. к. академ. гімназії у Львові.

5. Даниш Никифор, проф., господар VIIIa кляси, учив математики в кл. Va, VIIb, VIIIa, VIIIb, фізики в кл. VIIb, VIIIa, VIIIb — 20 годин тижнево.

6. Дольницький Лев, проф. в VIII. р., господар VIa кляси, учив географії і історії в кл. IVa, VIa, VIb, VIIa, VIIIa, VIIIb, польської мови в кл. IIb — 22 год. тижн. (крім сего учив польської мови в IV. кл. тут. ц. к. польської гімназ. в 2 год. тижн.).

7. **Козакевич Евген**, проф. в VIII. р., господар VIIIб кляси, учив латинської мови в кл. Va, VIIIб, грецької мови в VIIIб кл. — 16 годин тижнево.

8. **Кузьма Леонтий**, проф. в VIII. р., завідатель збірки шкільних підручників для бідних учеників, учив: а) до 20. жовтня 1913: латинської мови в VIIa кл., грецької мови в кл. Va, VIIб, VIIIa, польської мови в кл. IIIa, IIIб — в 23 год. тижн.; б) від 21. жовтня 1913: лат. мови в кл. VIa, VIIa, грецької мови в кл. Va, VIIб, VIIIa — 25 годин тижнево.

9. **Левицкий Богдан**, проф., господар IIIa і Vb кляси, завідатель німецької бібліотеки для учеників, учив в I. півроці: німецької мови в кл. Ia, IIIa, IIIб, Vb, VIa — 21 год. тижн.; в II. півр.: рускої мови в кл. VIa, VIб, німецької мови в кл. IIIa, IIIб, Vb, VIa — 22 години тижнево.

10. **Лепкий Володимир**, учитель, завідатель рускої бібліотеки для учеників, учив рускої мови в I. півр.: в кл. Iб, IVa, IVб, VIIa, VIIa, VIIб, в II. півр. в кл.: IVa, IVб, VIIa, VIIб, VIIa, VIIб — 20 годин тижнево.

11. **Мостович Прокіп**, проф. в VIII. р., помічник к. директора, господар VIб кляси, учив латинської мови в кл. IIIa, VIб, грецької мови в кл. IVa, VIб — 21 год. тижнево.

12. **Примак Теодор**, проф., завідатель природничого габінету, учив в I. півроці: натуральної історії в кл. Va, Vb, VIa, VIб, фізики в кл. IVa, IVб, психольогії в кл. VIIa, VIIб — 23 год. тижн.; в II. півроці: натуральної історії в кл. VIa, VIб, психольогії в кл. VIIa, VIIб — 8 годин тижнево.

13. **Рибчуک Прокіп**, проф. в VIII. р., в I. півроці господар приготуванням кляси, учив рускої мови в кл. приготовл. IIa, IIб, VIa, VIб, VIIб — 24 години тижнево; в II. півроці на відпустці для поратування здоровля.

14. **Роздольський Михайло**, -учитель, завідатель учительської бібліотеки, господар VIIб кляси, учив німецької мови в кл: Va, VIIa, VIIб, VIIa, VIIб — 20 годин тижнево.

15. **Світлик Остап**, професор, господар Vb кляси, учив: а) до 20. жовтня 1913: латинської мови в кл. IVб, VIIб, грецької мови в кл. IVб, Vb, VIa; б) від 21. жовтня 1913: латинської мови в кл. Vb, VIIa, VIIб, грецької мови в кл. VIa, VIIa — 25 годин тижнево.

16. о. **Станецький Іван**, професор, учив: а) до 9. грудня 1913: релігії в кл. приготовл., Ia, Iб, IIa, IIб, IIIa, IIIб, Vb, Vb

— в 14. год. тижнево; б) від 10. грудня 1913: релігії в сих самих клясах — в 18 год. тижн., крім сего виголошував по 2 ексорти в цілім році.

17. **Сушко Олекса**, д-р. фільос., учитель, приділений до служби в ц. к. академ. гімназії у Львові.

18. **Чайковский Осип**, професор, господар Va кляси, учив географії і історії в кл. Va, VIIб — 8 годин тижнево.

18. **Шипайлло Роман**, професор, завідатель фіз. габінету, господар VIIa кляси, учив математики в кл. Vb, VIa, VIb, VIIa, фізики в кл. IIIa, IIIb, VIIa, каліграфії в кл. приготовл., Ia, Iб — 24 години тижнево.

20. **Галібей Стефан**, заст. уч., учив: а) в І. півр.: математики в кл. пригот., Ia, IIIa, IIIb, IVa, IVb, Vb, б) в ІІ. півр.: лат. мови в кл. IIb, математики в кл. IIIa, IIIb, IVa, IVb, Vb — 21 год. тижнево і був господарем IIb. кляси.

21. **Дубляниця Роман**, заст. уч., господар IIIa кляси, учив в І. півр.: латинської мови в кл. IIIa, грецкої мови в кл. IIIb, німецької мови в кл. Iб, IVa, польської мови в кл. Iб.; в ІІ. півроці: лат. мови в кл. IIIa, німецької мови в кл. Ia, Iб, IVa, польської мови в IIIb. кл. — 22 години тижнево.

22. **Зарицкий Мирон**, заст. уч., в ІІ. півроці учив математики в кл. приготувл. Ia, Iб, IIIa, IIb, польської мови в кл. пригот., Ia, Iб, IIIa — 24 год. тижн. і був господарем Iб кляси.

23. **Зачек Стефан**, заст. уч., завідатель польської бібліотеки для учеників, учив польської мови в кл. IVa, IVb, Va, Vb, Vb, VIa, VIb, VIIa, VIIb, VIIIa, VIIIb — 22 години тижнево.

24. **Ілевич Роман**, д-р. фільос., заст. уч., господар Ia кляси, учив латинської мови в кл. Ia, Iб, IIIb — 18 год. тижн.

25. **Ковбуз Олекса**, заст. уч., в І. півроці господар IVa кляси, учив латинської мови в кл. IVa, Vb, грецкої мови в кл. IIIa, Vb — 22 год. тижн.; в ІІ. півроці учив грецкої мови в IIIa кл., рускої мови в Iб клясі — 8 годин тижнево.

26. **Крипякевич Лев**, заст. уч., в ІІ. півроці учив грецкої мови в IIIb клясі, рускої мови в кл. приготувл., IIIa, IIb — 20 годин тижнево.

27. **Лаврів Михайло**, заст. уч., господар IVb кляси, учив німецької мови в кл. IIIa, IIb, IVb, Vb, VIb — 20 год. тижн.

28. **Марисюк Франц**, д-р. фільос., заст. уч., учив в І. півр.: німецької мови в кл. приготувл., географії і історії в кл. IIIa, IIb, IIIa, льогіки в кл. VIIa, VIIb, польської мови в IIIa клясі;

в II. півр.: німецкої мови в кл. приготовл., географії і історії в кл. ІІа, ІІб, ІІІа, льогіки в кл. VIIa, VIIb, польської мови в ІІІа кл. — 22 год. тижн. і був господарем приготовл. кляси.

29. **Марків Лев**, заст. уч., в I. півр. господар кляси Іb, учив математики в кл. Іb, ІІa, ІІb, натуральної історії в кл. Іa, Іb, ІІa, ІІb, польської мови в кл. приготовл., Іa, — 22 год. тижн.; в II. півр. натуральної історії в кл. Іa, Іb, ІІa, ІІb, IVa, IVb, Va, Vb, Vb — 23 години тижнево.

30. **Ніколишин Дмитро**, заст. уч., в I. півр. господар ІІb кляси, учив латинської мови в ІІb клясі, рускої мови в кл. Іa, ІІa, ІІb, Va, Vb, Vb — 24 год. тижн.; в II. півр. рускої мови в кл. Va, Vb, Vb — 9 годин тижнево.

31. **Тимочко Володимир**, заст. уч., в I. півр. учив латинської мови в IVb кл., грецької мови в кл. IVb, Vb, польської мови в кл. ІІa, ІІb — 19 годин тижн.; в II. півр. латинської мови в IVb кл., грецької мови в кл. IVb, Vb, рускої мови в кл. ІІa, ІІb — 21 год. тижнево.

32. **Ушакевич Станислав**, заст. уч., на відпустці для поратовання здоровля.

33. **Шпитковский Юліян Іван**, заст. учит., господар ІІb кляси, учив географії і історії в кл. Іa, Іb, ІІb, IVb, Vb, Vb — 24 години тижнево.

б) Учителі надобовязкових предметів:

1. **Голі́говский Антін**, професор ц. к. фахової школи для промислу дерев., учив вільnorучних рисунків в 2 відділах — 4 години тижнево.

2. **Дольницкий Лев**, я. в., учив історії рідного краю в кл. VIIIa, VIIIb в I. півrocі — 2 години тижнево.

3. **Книш Михайло**, учитель виділової школи в Коломії, учив гімнастики в 8 відділах — 8 годин тижнево.

4. **Шипайлло Роман**, я. в., учив співу — 4 год. тижн.

в) для науки релігії мойсеєвої віри:

1. **Берляс Михайло**, управитель нар. жид. школи фунд. бар. Гірша в Коломії, учив релігії в клясах: приготовляючій, I, II, III, IV, V. — 5 годин тижнево.

ІІ. Зміни в учительськім Зборі в шк. р. 1913/14.

Ц. к. Рада шк. кр. і менувала: а) дійсними учителями тут. гімназії: Евгена Глушкича (розпор. з дня 22. липня 1913. ч. 11471), Володимира Лепкого (розпор. з дня 12. серпня 1913. ч. 13505) і о. Івана Станецького (розп. з дня 7. падолиста 1913. ч. 19724); б) дійсним учителем ц. к. рускої гімназії в Перемишли заступника уч. тут. гімназії Петра Годованця (розпор. з дня 3. серпня 1913. ч. 12886); в) заступниками учит. в тут. гімназії: Романа Ілевича (розп. з дня 6. вересня 1913. ч. 8012), Володимира Тимочки (розп. з дня 21. жовтня 1913. ч. 15360), Мирона Зарицького (розп. з дня 7. лютого 1914. ч. 1728) і Льва Крипякевича (розп. з дня 14. лютого 1914. ч. 1039); перенесла: а) до тут. гімназії заст. уч. ц. к. гімн. Франц Йосифа I. в Тернополі Льва Маркова (розп. з дня 12. серпня 1913. ч. 13633); б) з тут. гімназії: Теодора Поліху до ц. к. руск. гімн. в Перемишли (розп. з дня 26. липня 1913. ч. 13428), Івана Демчука (розпор. з дня 12. серпня 1913. ч. 13632) і Миколу Фалдаша (розпор. з дня 4. вересня 1913. ч. 15464) обох до ц. к. рускої гімн. в Станиславові; Миколу Мацюрака (розпор. з дня 12. серпня 1913. ч. 13631) і Василя Чайковського (розп. з дня 4. вересня 1913. ч. 15462) обох до ц. к. гімназії в Бережанах; о. Филипа Лабенского до ц. к. реальної школи в Снятині (розп. з дня 18. серпня 1913. ч. 13496); дала в ідпустку (для поратовання здоровля): проф. Прокопови Рибчукови на другий піврік (рескр. з дня 27. лютого 1914. ч. 3119), заст. уч. Станиславови Ушакевичеви на цілий рік (рескр. з дня 13. вер. 1913. ч. 15591 згл. з дня 7. лютого 1914 ч. 2123), учит. Евгенови Глушкиевичеви від 13. жовтня 1913. до кінця 1. півроку (рескр. з дня 26. жовтня 1913. ч. 19296); признала знижене числа годин до половини в другім півроці: проф. Теодорови Примакови (рескр. з 8. лютого 1914. ч. 2181); заст. уч. Олексі Ковбузови і Дмитрови Николишиному (рескр. з 14. січня 1914. ч. 119), сим для докінчення іспиту згл. студий; на цілий рік проф. Йосифови Чайковському (рескр. з дня 10. червня 1913. ч. 7378), щоби міг обняти управу прив. руск. ж. учит. семінариї в Коломиї.

III. Плян науки.

Наука відбувала ся: а) в клясі приготовляючій взагалі після пляну, приписаного для IV. кляси народних шкіл висшого або міського типу однак з узглядненем приписів в розпорядку ц. к. Ради шк. кр. з дня 20. листопада 1904. ч. 25088; б) у всіх інших клясах після пляну, що містить ся в інструкціях ц. к. Мін. В. і Пр. з 1900. згідно 1909. року і розпорядках ц. к. Ради шкільної краєвої.

Виказ лектури.

ЛАТИНСКА МОВА.

III. кляса : P. Cornelius Nepos : Miltiades, Aristides, Themistocles, Cimon, Agesilaus, Epaminondas, Pelopidas, Hannibal

IV. кляса: C. Iulius Caesar Commentarii de bello Gallico I. IV.

V. кляса : а) P. Ovidius Naso : Metamorphos : Quatuor aetates, De Philemone et Baucide, De raptu Proserpinae, Nioba; Fast : De Hercule et Caco, Arion a delphino servatur ; Trist : De navigatione horrida, Ov. de vita sua. б) Caesar Bell. Gall. дальше ; в) Titus Livius I. 1—33; III. 26—29 ; IV. 1—8 ; V. 19—24 ; 35—49.

VI. кляса: а) C. Sallustius Crispus: Catilina; б) M. Tullius Cicero In Catilinam or. IV; в) P. Vergilius Maro : Aeneidis I. II.

VII. кляса: а) M. Tullius Cicero : Pro Milone, Tusculan. disp. V. (вибір); б) P. Vergilius Maro : Aeneidis VI. VII. X. і з Georgicon Pestilentia.

VIII. кляса: а) Q. Horatius Flaccus : Carm. I. 1, 3, 4, 9, 10, 21, 24, 26, 36, 37, II. 1, 3, 10, 13, 14, 17, III. 1, 3, 5, 13, 18, 28, 30, IV. 2, 3, 5, 7, 12; Epod. 7, 9; Satir. I. 4, II. 6; Epist. I. 7. б) P. Cornelius Tacitus: Annalium I.

ГРЕЦКА МОВА.

V. кляса: а) Ксенофонта Ἀνάβισις (з хрестомат.) уст. 1, 2, 5, 7, 13; Κύρου πατιδ. 2, 10; б) Гомера Іліяди I. III.

VI. кляса : а) Гомера Іліяди IX. XVI. XVIII. XXII. б) Геродота (вид. Scheindler-Terlikowski) уст. I. 1—5, 23—24, 28—33, 85—88, 108—130, 204—214; II. 2; III. 1—3, 14—15, 39—43, 120—125; V. 35—39.

VII. кляса: а) Гомера Одиссеї I. V. XII. XVIII; б) Демо-
стена *Θλονθ. I. περὶ εἰρῆγης*, в) Платона *Ἄπολογία Σωκρ.*

VIII. кляса: а) Платона — вибрані уступи з *Γοργίας* і *Φαιδρου* (хрестомат.); б) Софокля *Οιδίπους τύραννος*.

РУСКА МОВА.

Побіч уступів, поміщених в читанках, читано:

V. кляса: Квітки повісті; Л. Глібова байки; Ів. Франка Панські жарти; Т. Шевченка — вибір з лір. творів; Карпенка-Карого Хазяїн.

VI. кляса: Ів. Франко, Захар Беркут, Іван Вишеньский (шоема); М. Грушевский Культурно-національний рух на Україні в XVI. і XVII. вв.; Ю. Федъковича повісті (вибір).

VII. кляса: Ів. Котляревский — твори; Ів. Нечуй-Левицький — повісти (вибір); Б. Лепкий, Марк. Шашкевич; Т. Шевченко — поезії, Дневник, Артист; В. Щурат, Чернець; Іван Франко і Б. Лепкий — про Наймичку Т. Шевченка.

VIII. кляса: П. Куліш — повісти і Байда князь Вишневецький; Грінченка — повісти; І. Тобилевич — вибір драм.; Ів. Франка — поеми (вибір); Єфремов Істория літератури.

НІМЕЦКА МОВА.

Побіч читанок:

V. кляса: Grimm, Kinder- und Hausmärchen; Fr. Hoffmann, Erzählungen (вибір).

VI. кляса: шк. Lessing Emilia Galotti; дом. Deutsche Heldenägen; II. піvr. шк. H. v. Kleist, Prinz v. Homburg; дом. Eichendorff, Aus dem Leben eines Taugenichts.

VII. кляса: шк. Goethe Goetz von Berlichingen; дом. Schiller, Kabale und Liebe; II. піvr. шк. Schiller, Jungfrau von Orleans; дом. Kleist, M. Kohlhaas.

VIII. кляса: шк. Shakespeare Macbeth; дом. Hebbel, Herodes und Mariamne; II. піvr. шк. Goethe, Iphigenie auf Tauris.

ПОЛЬСКА МОВА.

Побіч уступів з читанок:

V. кляса: шк. A. Mickiewicz, Pan Tadeusz; Al. hr. Fredro, Zemsta; дом. H. Sienkiewicz, M. Konopnicka, Prus — Nowele; Syrokomla i Pci — Gawędy.

VI. кляса: шк. J. Kochanowski, Treny, Odprawa posłów greckich; дом. H. Sienkiewicz, Trylogia; Pasek, Pamiętniki; Rzewuski, Listopad.

VII. кляса: шк. A. Mickiewicz, Ballady i romanse, Sonety krymskie, Konrad Wallenrod, Dziady III.; Słowacki, Balladyna; дом. Al. hr. Fredro, Śluby panieńskie; Małczewski, Marya; Go-szczyński, Zamek kaniowski; Słowacki, Lilla Weneda; Czajkowski i Reymont — wybrane powieści; Sienkiewicz, Quo vadis; Prus, Placówka.

VIII. кляса: шк. Krasiński, Nieboska komedya, Irydion, Psalmy; дом. Wyspiański, Wesele; Żuławski — 1 dramat; Konopnicka, Pan Balzer w Brazylii.

НАУКА РЕЛІГІЇ МОЙСЕЄВОЇ ВІРИ.

Кляса I. (і приготовляюча): Істория біблійна до смерті Мойсея в звязи із основами віри. Десять заповідей Божих. Молитви (рання і столові).

Кляса II. Істория біблійна дальше аж до поділу держави в звязи з основами віри. Пояснене декальога. Обовязки зглядом Бога. Свята і пости. Молитва вечірна і з нагоди торжеств.

Кляса III. Істория біблійна від поділу держави аж до повороту з вавилонської неволі. Три головні науки мойсеєвої віри. Обовязки зглядом людей. Найважніші приписи і церемонії. Назви, поділ і зміст книг святого письма. Молитва на суботу. „Halell“.

Кляса IV. Істория Ізраїльтян під сирийским пануванем. Макавеї. Пановане Римлян. Упадок держави. „Bar Kochba“. Найважніші приписи церемон. і ритуальні. Назва і зміст апокрифічних письм. Молитви на свята. Поділ богослуження.

Кляса V. Пояснене 13 правил віри після Маймоніда. Моральні і етичні приписи. Вибір уступів з Пентатевха з поясненнями змісту і історичними.

ПРЕДМЕТИ НАДОБОВЯЗКОВІ.

1. **Істория рідного краю:** в VIIаб клясах в I. півроці по 1 годині на тиждень. Учили ся всі ученики після пляну, приписаного ц. к. Радою шкільною краєвою.

2. **Рисунки** в двох відділах по 2 години на тиждень.

Ученики рисували в I. відділі після нової методи науки

вільноручних рисунків з таблиці і на таблиці: коло, лінії зігнуті поєднчі, подвійно зігнуті в трикутник, квадрат, лінії слимаковаті поєднчі і зложені, листки поєднчі і з поєдинчих листків зложені розети чотиро- і осьмидільні, пальмети, акротерії і орнаменти.

В ІІ. відділі рисували поєднчі листки контурово стилізовані, пальмети, орнамент стяжковий виконаний олівцем, тушиом і красками. Рисунки перспективічні, посудини з оказів, поєдинчі листки стилізовані і природні, орнамент плоский, зложений, розети, голови звірять, твари та погрудя людські; ученики рисували і малювали предмети з природи олівцем, вуглем і красками.

3. **Спів:** Наука відбувала ся у двох відділах по 2 години в тижні.

Відділ І.: Після підручника М. Сахера взято теорію співу: про тон, ноти, ключі, вартість ноти, павзи, такт, інтервали, будову гами дурової і мольової, віддих, динаміку, мельодію, гармонію, ритм і темпо. Практичні вправи в читаню нот та співане на 2 і 3 голоси.

Відділ ІІ.: Співано до 30 церковних пісень на мішаний і мужеский хор ріжних композиторів. Псальми Бортнянського, Львова і Давидова і кілька більших і дрібніших съвітських композицій Лисенка, Колесси, Стчинського, Ярославенка і др.

4. **Гімнастика:** в 8 відділах по 1 годині на тиждень.

Головну вагу клалось на шведську гімнастику. На весні і в осені плекано попри се легку атлетику.

Крім сего два рази в тижни по 1 годині вели ся вправи в гімнастичнім кружку, де члени кружка вправлялись у самостійнім веденю вправ.

IV. ТЕМИ

до письменних задач в висшій гімназії.

а) В рускій мові.

Кляса Va. 1. Виказати прикмети епічної поезії на прочитаній частині I. пісні Ілляди. 2. Осінь. Опис. 3. Сліди народної поезії в „Слові о полку Ігоря“. 4. Хід думок в Шевченковій поемі п. з. „До Основяненка“. 5. Провина і кара Ніоби. 6. При-

чини упадку римської держави. 7. Виказати і пояснити провідну думку в „Ідиллі“ Ів. Франка. 8. Перший весняний прохід за місто. 9. Як малює Кобилянська боротьбу людини з природою в описі „Битва“? 10. Сватанє в повісті Квітки „Маруся“.

Кляса Vб. 1. Що було причиною сварки Агамемнона з Ахілем? 2. Мої сьогорічні вакації. Лист до товариша. 3. Що можемо сказати про автора „Слова о полку Ігоря“ на основі його твору? 4. Характеристика съвященика в поемі Ів. Франка „Панські жарти“. 5. Гостина богів у Філімона і Бавкіди. 6. Реформи Діоклесіяна і Константина. 7. Порівнати пісню „Козаки здобувають Варну“ з думою „Смерть Федора Безрідного“ і показати ріжницю між історичною пісниною а думою. 8. Опис весни. 9. Яка була культура прамешканців України? 10. Похорон в повісті Квітки „Маруся“.

Кляса Vв. 1. Як побудована прочитана частина I. пісні Іліади? 2. Ярмарок у Коломії. 3. Пригода в „Слові о полку Ігоря“. 4. Як змалював Ів. Франко селян у своїй поемі „Панські жарти“? 5. Боротьба під Кунаксою. 6. Вплив зовнішньої політики Августа на піднесене добробуту в римській державі. 7. Пояснити нарис Коцюбинського п. з. „Хмари“. 8. Великден на селі. 9. Виказати подібність ідиллі Куліша „Орися“ з VI. пісницею Одиссеї. 10. Серед яких обставин минула молодість Івана Вишеньского.

Кляса VIa. 1. Мої спомини із сьогорічних ферій. 2. Перші апостоли Славян та їх діяльність. На основі шк. науки. 3. Наша старина в „Захарі Беркуті“ Ів. Франка. 4. Характеристика гуцульської вдачі на основі „Повістій і оповідань Осипа Юрия Федьковича“. 5. Хід гадок в літописнім оповіданю „Похід Святослава на Половців“. 6. Пояснитя і примірами доказати правдивости латинської пословиці: „Ut sementem feceris, ita metes“. 7. Що спричинило розклад державного життя на старій Русі? 8. Композиція „Слова о полку Ігоря“. 9. Значінє князя Константина Острожского в культурнім і національнім житю Руси XVI. віку. 10. В яких творах XVII. і XVIII. вв. і в якій формі проявляється національна і політична самосвідомість?

Кляса VIб. 1. Сьогорічні жнива в моїм родиннім місці. 2. Старославянська або староболгарська мова. (Характеристика на основі шк. науки). 3. Як розумів Захар Беркут завдане життя та як його перевів? На основі дом. лектури. 4. Гуцульські звичаї, обичаї та съвітогляд у Федьковичевій „Любі-згубі“.

5. Хід гадок в літописнім „Оповіданю про геройскі діла Святослава в Болгарії“. 6. Дерево — се образ життя чоловіка.
7. Вплив татарського лихоліття на державне і народне житє старої Руси. 8. Поетичний стиль „Слова о полку Ігоря“. 9. Іван Вишеньский — єго съвітогляд і характеристика стилю „посланій“. 10. Жива народна мова в літературі перед Котляревским.

Кляса VIIa. 1. Які внутрішні події спричинили народні відродини на Україні? (На осн. шк. науки). 2. Пожиток праці. (На осн. даного огляду). 3. Політика Петра В. зглядом України. (На осн. науки історії). 4. П. Радюк в „Хмарах“ Ів. Левицького — представитель української молодіжі в 60 рр. XIX. ст. 5. Збережене динамічної енергії у всесвіті. (На осн. науки фізики). 6. Почування і думки в ліричній поезії М. Шашкевича. 7. Причини французької революції. 8. Як проявляє ся благородна любов вітчині? (На осн. поданого огляду). 9. Значінє вимови в публичному житю Атенців. (На осн. науки грецької мови). 10. Душевні переживання С. Палія в поемі Т. Шевченка „Чернець“.

Кляса VIIб. 1. Середземне море в історії народів. 2. Погляд і характеристика народної поезії. (На осн. шк. науки). 3. Ремінісценції народної поезії, нашої старини, звичаїв і обичаїв в „Енеїді“ Котляревского. 4. Розвинуті і примірами доказати правдивість слів Котляревского: „Живе хто в съвіті необачно, Тому нігде не буде смачно, А більш, коли і совість жметь.“ 5. Хід гадок в сатирі Артемовского Гулака „Пан та собака“ та значінє сеї сатири в тодішніх часах. 6. Вода в ролі добродійки і ворога чоловіка. 7. Стріча черців з рибаком. На основі „Скиту Манявского“ А. Могильницкого. 8. Характеристика „Комашка“ в повісті Ів. Левицького „Над Чорним морем“. 9. Перша австрійська конституція. (На осн. науки історії). 10. Хід думок в „Посланію“ Т. Шевченка.

Кляса VIIIa. 1. до вибору: а) Що і як зображає П. Куліш в історичних повістях? — б) Які почування і думки будить в нашій душі осінь? 2. Користі і шкоди лектури. 3. до вибору: а) Чого і як учить Л. Глібів своїми байками? — б) Вплив французької революції на розбуджене національного і конституційного життя. 4. Душевна боротьба Ів. Вишеньского в рівнозвучній поемі Ів. Франка. 5. до вибору: а) Який вислід дали розсліди ленти сонця? — б) Жовнярське жите в поезії Ю. Федьковича. 6. Вплив етнографії на розвій української літератури.

їнського письменства. 7. до вибору: а) Вплив України на розбуджене і розвій літературного і громадянського життя в Галичині; — б) Реформи Марії Тереси. 8. до вибору: а) Чого я навчився в часі гімназіальних студій? — б) Значення афектів в розвою індивідуального і громадянського життя. (На осн. науки психологии).

Кляса VIIIб. 1. до вибору: а) Порівнати змагання Байди кн. Вишневецького в рівнозвучній драмі Куліша зі змаганнями автора; — б) Почування і думки ученика VIII. класи на початку шкільного року. 2. Розвинуті гадку пословиці: „Конець діло хвалить“. 3. до вибору: а) Кріпацькі типи з оповіданнях М. Вовчка; — б) Відносини Наполеона до Австрії. (На осн. науки історії). 4. Душевна боротьба Мойсея в рівнозвучній поемі Ів. Франка. 5. до вибору: а) Здобутки спектральної аналізи; — б) Якими являють ся Гуцули в повістях О. Ю. Федьковича? 6. Вплив техніки на житє людей. 7. до вибору: а) Вибір званя. Яке зване виберу і чому? — б) Вплив пристрастій на фізичний і духовий розвій чоловіка. (На осн. науки психологии).

б) В німецькій мові.

Кляса Va. 1. Die Ueberschwemmung des Schwarzbaches in Kołomyja. 2. Der Talisman. Nach der Schullektüre. 3. Der Bau eines Hauses. 4. Das altrömische Leichenbegängnis. Nach der Schullekt. 5. Dorf und Stadt. Vergleich. 6. Damons Kämpfe auf dem Heimwege. Nach Schillers „Bürgschaft“. 7. Mein heutiger Weihnachtsabend. 8. Die Begegnung des Grafen mit dem Priester. Nach Schillers „Graf von Habsburg“. 9. Herakles und Kakus. Auf Grund der latein. Lektüre. 10. Schillers erste Kindheit. 11. Das Haus bei den alten Römern und bei uns. 12. Warum nennt H. Seidel den Helden seiner Erzählung Leberecht? 13. Wer war Doctor Faustus? (G. Schwab, Doctor Faustus). 14. Wie erklärt sich der Untergang des Edelknechtes in Schillers „Taucher“?

Кляса Vб. 1. Gellert als Mensch. Nach der Schullektüre. 2. Wie hab' ich mir das Leben eingerichtet? 3. Wie und warum beschämt Ritter Delorges Fräulein Kunigunde? 4. Der König und der Bauer — welcher von beiden klagt mit Recht? (Nach dem Gedichte von Seidel). 5. Das Drucken von Zeitungen. Nach der

Lektüre. 6. Bequemlichkeiten und Gefahren auf der Reise von sonst und jetzt. 7. Wodurch bezwang Möros das steinerne Herz des Tyrannen? — Nach Schillers Ballade „Die Bürgschaft“. 8. Eine Uebersetzung aus dem Ruthenischen. 9. „Der Kirchhof“ Ein Gemälde von Ruysdael. 10. Wie wurden die Mörder des Ibykus entdeckt? Auf Grund von Schillers „Die Kraniche des Ibykus“. 11. Das römische Haus. Nach der Schullektüre. 12. Gedankengang und Erläuterung des Gedichtes von Avenarius „Der goldene Tod“. 13. Schiller im Elternhause. 14. Die Bestäubung der Blüten. Auf Grund des naturgesch. Unterrichts.

Кляса Vb. 1. Es sind die Folgen des Eigensinns an dem Gedichte Em. Geibels „Von des Kaisers Bart“ nachzuweisen. Nach der Lektüre. 2. Die Entstehung der Kyffhäuser Sage. N. d. Lekt. 3. Der Inhalt und der Grundgedanke von Feuchterslebens „Gottesrat und Scheiden“. N. d. L. 4. Es sind die Merkmale des Märchens an dem Märchen „Brüderchen und Schwestern“ nachzuweisen. N. d. L. 5. Die Einrichtung des römischen Hauses. N. d. L. 6. Möros im Kampfe mit der Natur und mit sich selbst. N. d. L. 7. Der Sieg des P. Cornelius Scipio über seine Widersacher. N. G. Kinkels „Scipio“. N. d. L. 8. Fr. Schillers Bildungsgang. N. d. L. 9. Die Beschreibung des Mondes. N. d. L. 10. Die Wirkung des Gesanges auf die Mörder des Ibykus. N. d. L. 11. Uebersetzung aus dem Ruthenischen. 12. Charakteristik Goethes in seiner Jugend. N. der Hauslektüre. 13. Die Verdienste Georg Friedrich Händels um die Entwicklung der deutschen Musik. N. d. L. 14. Meine Eindrücke auf einem Spaziergange. Nach gegebener Disposition.

Кляса VIa. 1. Welcher Mittel bedient sich Reineke den erzürnten König zu versöhnen? 2. Der Herbst. Schilderung. 3. Die slavische Völkerfamilie. N. d. L. 4. Pflicht und Neigung in Schillers Ballade „Der Kampf mit dem Drachen“. 5. Einfluss des Alkoholgenusses auf die geistigen Kräfte des Menschen. 6. Marinelli — ein vorzüglicher Menschenkenner. N. d. L. 7. Künstlerische Arbeit des Dichters bei der Zusammenfassung der Einzellieder zur Epopöe. 8. Wodurch steht uns Siegfried näher als Siegurd? 9. In welcher Richtung hat die Erscheinung von Schillers „Räubern“ des Dichters Lebensgang beeinflusst? 10. Die Anfänge der Buchdruckerkunst bei den Ruthenen. 11. Das Zeusideal der Griechen. N. d. L. 12. Wodurch werden wir gezwungen an den Leiden des kleinen Mops regen Anteil zu nehmen?

Auf Grund von Wildenbuchs Erzählung „Das Orakel“. 13. Zusammenhang zwischen Form und Inhalt im Gedichte von Ferd. von Saar „Ad Notam“. 14. Der Kurfürst von Brandenburg und Prinz Fr. von Homburg — ein Kulturmensch und ein Naturkind. Auf Grund der Lektüre von Kleists „Prinz Fr. von Homburg.“

Кляса VI6. 1. Meine Beschäftigung zu Beginn des Schuljahres. Nach gegeb. Disposition. 2. Uhland als Lyriker. N. d. L. 3. Entstehung und Entwicklung des Volksepos. N. d. L. 4. Die Steigerung der Handlung in Lessings „Emilia Galotti“. N. d. L. 5. Einfluss des Christentums auf die Entwicklung der deutschen Kultur im Mittelalter. Nach der Lektüre und dem Geschichtsunterricht. 6. Der Grundgedanke und seine Veranschaulichung in Fr. Hebbels „Der Bubensonntag“. N. d. L. 7. Historische Elemente im Nibelungenliede. N. d. L. 8. Charakteristik der mykenischen Kulturperiode. N. d. L. 9. Was erleichtert die Mühe des Lernens? Nach gegeb. Disposition. 10. Die Entstehung und Entwicklung der Zahlen. N. d. L. 11. Organisation und Bedeutung der deutschen Hanse für den Handel Deutschlands. N. d. L. 12. Welche Momente bedingen die Umkehr in Heinrich von Kleists „Prinz von Homburg“? N. d. L. 13. Die Vorbereitungen des Jünglings zum Kampfe mit dem Drachen. N. d. L. 14. Romantische Elemente in Josef von Eichendorffs „Aus dem Leben eines Taugenichts“. N. d. Hauslektüre.

Кляса VIIa. 1. Das Homerische Gleichnis in der Ilias. Auf Grund der in der Schule gelesenen Gesänge. 2. Der Bischof und sein Hof. (Goetz v. Berlichingen I. Akt). 3. Was fesselt den Menschen an die Heimat? 4. Ursachen des Aufschwungs der ritterlichen Poesie. 5. Der aufgeklärte Absolutismus. Auf Grund des Geschichtsunterrichts. 6. Die Kabale in Schillers Drama „Kabale und Liebe“. 7. Wer ist Held? 8. Was für eine Rolle spielt Wilhelm in der Bürgerschen Ballade. „Lenore“? 9. Die Rechtszustände Deutschlands in Kleists Novelle „Michael Kohlhaas“. 10. Wie bereitet Schiller auf die Schuld der Jungfrau vor?

Кляса VIIб. 1. Der einheitliche Grundgedanke in der Ilias. 2. Auf welche Weise wird Weislingen für Goetz gewonnen? 3. Was treibt den Menschen in die Ferne? 4. Wie haben wir uns die Wanderungen eines ritterlichen Sängers zu denken? 5. Inwiefern haben die geschichtlichen Ereignisse in Osteuropa am Ausgang des 18. Jahrhunderts die Entwicklung der französischen Revolution beeinflusst? 6. Der Fürst ist sein Diener in

Schillers „Kabale und Liebe“. 7. Wer ist unser Feind? 8. Welche Lehren enthält die Goethesche Ballade „Der Zauberlehrling“? 9. Wie wird Michael Kohlhaas zum Verbrecher? 10. Der Schwarze Ritter in Schillers „Jungfrau von Orleans“.

Кляса VIIIa. 1. Das Licht in Natur und Sprache. 2. Was sollen die Hexenszenen in Shakespeare's „Macbeth“? 3. Inwiefern sind Schillers „Räuber“ ein Erzeugnis der Sturm- und Drangperiode? 4. Ist „Sehen“ ein rein mechanischer Akt? N. d. L. 5. Was ist wünschenswerter: Der Ruhm eines Charakters oder der eines Talents? 6. Die Beziehungen des Menschenlebens zu den einzelnen Vorgängen des Glockengusses. Nach Schillers „Lied von der Glocke“. 7. Inwiefern ist Schillers „Braut von Messina“ eine Nachbildung der antiken Schicksalstragödie? 8. Das Verhältnis des Künstlers zur Natur. N. d. L.

Кляса VIIIb. 1. Die verschiedenen Wirkungen des Windes in Natur und Menschenleben. 2. Wie kommt Macbeth zu dem Entschluss den König zu ermorden? 3. Goethes „Goetz von Berlichingen“ — ein Erzeugnis der Genieperiode. 4. Wenn „Sehen“ eine Kunst ist, wie soll sie geübt werden? N. d. L. 5. Welchen Einfluss hat die Not auf die geistige und moralische Entwicklung des Menschen? 6. Inwiefern ist in dem Glockenliede Schillers der Gedanke eines fortwährenden Aufsteigens vom Niederen zum Höheren durchgeführt? 7. Die Welt der gegensätzlichen Charaktere in Schillers „Wilhelm Tell“. 8. Die antike und die moderne Tragödie. N. d. L.

в) В польській мові.

Кляса Va. Wycieczka w czasie wakacyi. 2. Jakie uczucia budzi w Tadeuszu widok domu, w którym spędził lata dziecięce? Na podst. „Pana Tadeusza“. 3. Obraz wesela wiejskiego. 4. Grązyna a Jan Bielecki. 5. Treść i myśl zasadnicza gawędy A. Mickiewicza p. t. „Popas w Upicie“. 6. Koleje życia Jacka Soplicy Na podst. P. Tadeusza.

Кляса Vb. 1. Przechadzka za miasto w porę jesienną. 2. Opis dworka szlacheckiego. Na podst. P. Tadeusza. 3. Park miejski w jesieni. 4. Tragiczne losy Jana Bieleckiego. 5. Jakie podania wytworzyły się po śmierci Sicińskiego? Na podst. A. Mickiewicza „Popas w Upicie“. 5. Wina i pokuta Jacka Soplicy. Na podst. P. Tadeusza.

Кляса Vb. 1. Opis miejscowości, w której spędziłem wakacje. 2. Śniadanie w domu sędziego Soplicy. Na podst. P. Tadeusza. 3. Co kraj wytwarza? (Opis przechadzki po jarmarku). 4. Wykazać cechy powieści poetyckiej na Janie Bieleckim. 5. Siemirski w historyi i podaniach. 6. Rehabilitacja Jacka Soplicy. Na podst. P. Tadeusza.

Кляса VIa. 1. Echa dni dziecięcych. (Ustęp z pamiętnika). 2. Rozwinąć myśli zawarte w ustępie Reja p. t. O swobodnym i pomyrnym żywocie. 3. Porównać jesień ze starością człowieka. 4. Treść „Odprawy posłów greckich“. 5. Lud w poznanych sielankach Szymonowicza. 6. P. Skarga a ruska literatura polemiczna.

Кляса VIb. 1. Upaść może naród wielki, zginąć tylko nikczemny. 2. Zapatrzywania Reja na wychowanie. 3. Moje obowiązki wobec domu i szkoły. 4. Aluzeje polityczne w „Odprawie posłów greckich“. 5. Treść i znaczenie sielanki Szymonowicza p. t. „Żeńcy“. 6. Pierwsze drukarnie w Polsce i na Rusi.

Кляса VIIa. 1. W jesienne szarugę. (Obrazek przyrody, refleksje lub nowelka). 2. Myśl przewodnia „Hymnu do Boga“ Woronicza. 3. Znaczenie K. Brodzińskiego w literaturze polskiej. 4. Myśl przewodnia „Ody do młodości“. 5. Wojewoda a Miecznik w „Maryi“ Malczewskiego. 6. Wpływ polsko-ukraińskich poetów na twórczość Metłyńskiego.

Кляса VIIb. 1. Pierwiastki romantyczne u poetów w epoce Stanisława Augusta. 2. Walka kleryków z romantykami. 3. Czy i jakie podobieństwo zachodzi między Wiesławem a Natałką Połtawką? 4. Znaczenie wiersza A. Mickiewicza „Romantyczność“. 5. „Ukrainica“ u romantyków polskich. 6. Wpływ polsko-ukraińskich poetów na poezję Szaszkiewicza.

Кляса VIIIa. 1. Miłość ojczyzny w utworach Tarasa Szewczenki. 2. Wpływ Byrona na twórczość poetycką Słowackiego. 3. Postać hr. Henryka w Nieboskiej komedyi. 4. Rzym za Heliogabala w świetle poematu Z. Krasińskiego p. t. Irydion. 5. Gawęda w Polsce.

Кляса VIIIb. 1. Przeszłość Ukrainy w utworach T. Szewczenki. 2. Jakie rady daje Słowacki narodowi polskiemu w wierszu p. t. „Testament mój“. 3. Pankracy jako demagog. Na podstawie Nieboskiej komedyi. 4. Konrad Wallenrod a Irydion. 5. Mesyanizm „Mickiewicza i Krasińskiego.

V. Прибори до науки.

1. Бібліотека учителів числиль 1335 творів в 2107 томах і 2900 примірників звітів дирекцій середніх і інших шкіл.

В р. 1913/14 куплено: а) часосписи: Archiv für slavische Philologie, Geographische Zeitschrift, Körperliche Erziehung, Kwartalnik historyczny, Літературно-наук. Вістник, Das literarische Echo, Natur und Schule, Наша Школа, Neue Rundschau, Przewodnik bibliograficzny, Przewodnik nauk. i liter. (додаток до Gazety lwowsk.), Ruch, Світло, Umschau, Учитель, Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministr. f. Kultus u. Unterr., Wszechświat, Записки наук. Товар. в Києві, Zeitschrift für die österr. Gymnasien, Zeitschrift f. mathem. u. naturwiss. Unterr., Zeitschrift f. d. physikal u. chem. Unterricht, Zeitschr. f. pädagog. Psychologie u. experimentelle Pädagogik, Zeitschr. f. Schulgesundheitspflege, Zeitschr. f. d. Zeichen- u. Kunstunterricht, Zoologischer Anzeiger; б) книжки: І Франко Місія і и: Jacob J, Prakt. Methodik des mathem. Unterrichts; Kirchner Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe; Коцюбинський М. Тіни забутих предків і и; Leuchtenberger G. Vademeum für junge Lehrer; Nusbaum-Hilarowicz J. Rozwój świata zwierzęcego, Embryologia ogólna; Pejscha F. Prakt. Methodik des Unterrichts in d. französ. Sprache; Rocznik slawistyczny VI.; Scheindler A. Methodik des Unterrichts in der latein. Sprache; Stockyj-Gartner Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache; Сумцов Н. Малюнки з життя укр. народ. слова; і підручники: Вибір творів Марка Туллія Ціцерона, Макарушки; Грицак Мих. Учебник геометриї (ІІ. і ІІІ. кл.); Алиськевич-Гамчикевич Вправи німецькі для ІV. кл.; Копистяньский А. Др. Оповідання з історії австр.-угорської держави.

Одержано в дарі: від Академії Наук в Кракові: Archiwum komisyi historycznej t. XI. Archiwum do dziejów literat. i oświaty w Polsce t. XIII. XVI; Archiwum Komisyi prawniczej t. IX; Materiały i prace komisyi językowej t. VI; Monumenta Poloniae Vaticana; Rozprawy — wydział filologiczny III. 7; Rozprawy — wydział matemat.-przyrodniczy III. 13. A B; Sprawozdanie komisyi fizyograficznej 47; Sprawozd. komisyi do badania historyi

sztuki w Polsce t. IX.; Sprawozd. z poszukiwań w Szwecji; Symfonia anielska J. K. Dachnowskiego; Szarzyński Mik. Sęp Poezye; Szyjkowski M. Myśl J. J. Rousseau w Polsce XVIII. w; Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie; від ц. к. Ради шк. кр: Czasopismo pedagogiczne; Dziennik urzędowy; Sprawozdanie z IV. konferencyi Dyrektorów szkół średnich galic.; від приватних осіб: Грицак М. Учебник аритметики (IV. iV. кл. від автора); Entwickelung und Erziehung der Jugend während der Pubertätszeit; Іваньєс В. Б. Хатина. Перекл. Самійленко; Купринъ А. Полное собрание сочинений; Lectiones graecae in usum auditorum philosophiae I. i II. Viennae 1819; Prus Bol. Pisma I-IV; Schimmelpfeng G. Erziehliche Horazlektüre; Skoczylas Historya literatury polskiej jako przedm. naucz; Suppantzsch-Hordynski, Podręcznik geometryi (дар автора); Чеховъ А. Полное собрание сочинений; надто річники 1914: „Muzeum“, „Säemann“, „Записки Наук Тов. ім. Шевченка у Львові“.

2. Бібліотека учеників числить: 978 творів а 1277 томів в рускій мові, 725 творів а 779 томів в польській мові і 620 творів а 865 томів в німецькій мові.

В р. 1913/14 куплено: а) в рускій мові: Барвінок Г. Оповідання; Вайсмаєр О. Про туберкульозу. Перекл. Є. Бурачинського; Верн Ю. Зоря півдня; Вибрані твори українського письменства I-V; Вовчок М. 11 оповідань; Возняк М. З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Гал; Геленійос Др. Проти алькоголю; Гнатюк В. Народні казки; Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні; Грушевський М. Істория України VIII; Гам Д. Фольклор; „Дзвінок“ 1912/13; Доманицький В. Критичний розслід над текстом „Кобзаря“; Duilhe de Saint-Projet Наукова апольгія християнської віри, пер. о. Є. Левицкій; Записки недоброго хлопця (з англійск.); І. Б. Двоножний зъвір; Катрайн О-В. Від атеїзму до анархізму. Пер. о. Плавюк; Клюг Й. Житєві питаня; Лежогубський Т. Де знайти правду; Лукіянович Д. Про Осипа Юрія Фед'ковича; Марків Л. Наші невидимі вороги і приятелі серед зъвірять і ростин; На сонішнім острові. Пер. О. В; Нечеаєв А. Незвичайні дива природи. Перекл. Атаманюк; Онищук А. Як Незнайко став муравлем; Петренко Малі козаки; Рогова О. Тиміш Хмельниченко пер. Загірня; Руданський С. Твори I. II.; Свєнціцький Іл. Похоронне голосінє і церковно-релігійна поезія; Соловєв В. Росія і вселенська церков. Пер. о. Герасимович;

Студинський К. Др. Причинки до історії культурного життя Гал. Руси 1833-1847; Терлецький О. Др. Галицько-руське письменство 1848-1965; Франко І. Панські жарти; В поті чола І.-ІІІ. Київъ; Чайковский Андрій, Віддячив ся; Ярошинська Я., Перекиньчики.

б) в німецькій мові: Albrecht H. Die Eroberung des Nordpolis ; Barack M. Wilhelm Tell ; Blochmann K. Schätze der Erde ; Brandstätter H. Friedel findet eine Heimat ; Bulwer L. Die letzten Tage von Pompeji. Bearb. v. P. Moritz ; Caspari K. Der Schulmeister und sein Sohn ; Delbrück K. 1812. Von Moskau bis zur Beresina ; Deutsche Jugendbücherei 4, 15. 49, 67, 68 ; Eimer M. Heldensöhne ; Fulda H. Chemische Experimente für Knaben I.-II ; Handmann R. Mikroskopische Bilder aus d. höher organis. Pflanzenwelt ; Herchenbach W. Der Millionär und der Strassenkehrer ; Ein Weisser unter den Wilden Afrikas ; Der Wahnsinnige ; Harte Köpfe und fleissige Leute ; Der Sonnenbauer ; Hoffmann Fr. Heute mir morgen dir ; Was Gott tut, ist wohlgetan ; Tob und Maly ; Die mit Tränen säen, werden mit Freude ernten ; Treue Kindesliebe ; Horn W. Die Vergeltung ; Von einem, der das Glück gesucht ; Die Biberfänger ; Der Lohn einer guten Tat ; Simon ; Jäger P. V. In der Gebirgswelt Tirols ; Kraepelin K. Naturstudien im Hause ; Einführung in die Biologie ; Marryat, Der fliegende Holländer ; Sigismund Rüstig ; Matzger Münchgesang R. Wer ist glücklich ? Demokes ; Niese Charl. Was Michel Schneidewind als Junge erlebte. Rademacher K. Aus der Zeit der Völkerwanderung ; Tidy Ch. Das Feuerzeug ; Wildenbruch E. Die Rabensteinerin ; Wohlleben O. Die Zeit der Karolinger ; Deutsche Kulturbilder aus dem Zeitalter der Kreuzzüge ; Worritzky G. Blütengeheimnisse.

в) в польській мові: Antologia współczesnych poetów ukraińskich. Przełóż. Twerdochlib ; Biegeleisen H. Lirnik Mazowiecki, jego życie i dzieła ; Brückner A. Dzieje literatury polskiej w zasysie I.—II.; Czartoryski A. ks. Bard polski 1795. r.; Flach J. Dr. Stanisław Wyspiański ; Byron ; German L. Dr. Przegląd dziejów literatury powszechnej I.—IV; Gomulicki W. Bój olbrzymów ; Jamrógiewicz M. Wujaszek fizyk ; Maciej Brzoza ; Orzeszkowa E. Pisma I.—V.; Schreiber-Piasecki, Harce młodzieży polskiej ; Szymański A. Stolarz Kowalski ; Tetmajer K. Koniec epopei. I.—II.; Weyssenhoff J. Unia ; Wilkoński A. Moja mowa

pogrzebowa, Przypadek, Gorzkie wspomnienie, Wspomnienia szkolne, Pomyłki, Ułamek ze starej gawędy; Żeromski St. Wier- na rzeka.

В дарі одержано : Misye katolickie 1914 ; Pol W. Pieśni Janusza (wybór).

Рух книжок в бібліот. учеників в шк. р. 1913/14.

Класа	Рускі книжки		Німецькі книжки		Польські книжки	
	Читало учеників	число взятих книжок	Читало учеників	Число взятих книжок	Читало учеників	Число взятих книжок
II аб	57	263	6	19	32	138
III аб	52	302	42	219	58	374
IV аб	44	211	45	315	55	399
V абв	71	345	78	497	61	369
VI аб	40	256	39	206	28	193
VII аб	54	345	40	390	22	232
VIII аб	58	497	35	173	20	118
	376	2219	285	1819	276	1823

В збірці книжок для бідних учеників находить ся около 600 шкільних підручників ; в шк. р. 1913/14 куплено 17 книжок надто кількадесяткох учеників дарувало більше число книжок. Користало 234 учеників, які визичили 488 книжок.

3. До науки географії і історії є: мап 113 (1 рельєфна), 212 образів геогр. і істор., 15 атласів (геогр. істор. і и.) і 4 гльоби. В р. 1913/14 куплено мапи : Haac's Alpenländer ; Langhans Wirtschaftskarte von Europa.

4. До науки історії природи є: а) зоол. оказів випханих 105; в спіритусі 54; препаратів в спірит. і інєкційних 18, препаратів мікроскоп. 42, оказів сухих 21, моделів 8, кістяків 7, образів 250 і збірки мотилів та комах; б) ботан. моделів 65, образів 256; в) оказів мінералів 227, моделів кристалів 56, образів 65, збірка геольг. оказів. — В р. 1913/14 куплено

окази випхані: totura i numerius arquatus; збірку мікроскоп. препаратів (25), образи (до біол.) Schmeil-a: Röhrenquelle, Trichine, Amoeben, Bakterien, Buschwindröschen, Scharbokskaut, Algen, i Pflanzenanatomische Tafeln (6).

5. Габінет фізикальний числить 277 приладів і 5 таблиць. В р. 1913/14 куплено: педометер, модель корабельної шруби, термометер, термометер до проекції, прилад до означення точки кипіння, гігрометр, прилад до фільт Герца.

6. До науки рисунків (вільноп.) має заклад: 382 взірці, 7 приладів до науки перспективи, 12 моделей з дерева, 67 моделей з гіпсу, моделей (посудини) з майоліки, скла, дерева і збірку ріжних пер птахів (на картоні).

7. До науки каліграфії є: 8 зошитів взірців письма і 25 таблиць.

8. До науки співу є більше число композицій духовних і съвітських ріжних авторів.

VI. Важніші розпорядки ц. к. шкільних властий.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 22. липня 1913. ч. 10086 в справі введення нового пляну науки польської мови в гімназіях і реальних школах від шк. р. 1913/14 (як викладової).

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 11. серпня 1913. ч. 13806 видала новий плян науки рускої мови (як викладової) в галицьких гімназіях і реальних школах і приказала ввести єго в часті вже в шк. р. 1913/14.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 26. серпня 1913. ч. 9742 (по мисли рескр. ц. к. Мін. в. і пр. з дня 1. червня 1913. ч. 2460) зарядила, щоби не признавати степеня „взагалі здібний до висшої класи“ ученикам, які: а) вже в попереднім шк. році одержали такий степень: б) повтаряють класу; в) в цілім шк. році в трьох або й більше предметах виказували недостаточний поступ; г) при кінці шк. року виказують недостаточний поступ в тім предметі, в якім вже в I. півроці одержали недостаточну ноту.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 27. серпня 1913. ч. 14855 зарядила: а) щоби від родичів ученика, виключеного в іншім закладі, Дирекція жадала поданя достовірної причини, чому бажають приняття сина якраз до сеї гімназії, а також вибору певного домашнього надзору; б) щоби Дирекція не допускала до контракції (скороченя) літ науки без окремого дозволу властій.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 27. серпня 1813. ч. 14857, з дня 3. падолиста 1913. ч. 19894 і з дня 22. марта 1914. ч. 4405 припоручає, щоби при приниманю учеників до школи як найточніше звертати увагу на приписаний вік.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 4. вересня 1913. ч. 15236 позволила і в сім шк. році (1913/14) задержати в тут. гімназії скорочені шкільні лекції (по 45 мін.).

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 20. вересня 1913. ч. 17186 зарядила, щоби учительський збір на окремій конференції перевів дискусію на основі реферату одного з учителів в справі фізичних робіт учеників в часі ферій (за заплату).

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 30. вересня 1913. ч. 17843 повідомила, що ц. к. Мін. Вір. і Пр. рескр. з дня 19. вересня 1913. ч. 35785 позволило приймати найвище 10% госпітанток на загальне число учеників в класі.

Президія ц. к. Ради шк. кр. з дня 28. жовтня 1913. ч. 283 зарядила (на основі р. ц. к. Мін. В. і Пр.), щоби учителі історії на лекції того предмету в поодиноких класах у відповіднім викладі пояснили ученикам історичне значінє битви під Липском в р. 1813. іменно для уложеня політичних обставин в Європі а спеціально в Австрії.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 28. жовтня 1913. ч. 19202 припоручає, щоби в гімназіях засновувати психольогічні габінети.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 28. жовтня 1913. ч. 19106 звернула увагу на закон в справі заради і поборювання заразливих недуг (Дневник держ. зак. ч. XXXIII. з 14. цвітня 1913).

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 17. падолиста 1913. ч. 25774 зарядила, щоби з огляду на 300 річницю смерти бл. п. Київського митрополита Іпатія Потія — дня 25. падолиста 1913. учеників гр.-катол. обряду по 10. годині перед полуночю звільнено від дальшої шкільної науки і устроєно для них окреме богослужене, получене з відповідною науковою про житіє того мужа і его заслуги для введеня унії грецкої церкви з Римом.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 27. падолиста 1913. ч. 12827 зарядила, щоби ще в році 1913. з нагоди 1600 річниці видання т. зв. медиолянського едикту звільнити у відповіднім часі учеників від шкільної науки і дати їм спроможність приступити до съв. Тайн (Покаяння і Евхаристії). Оо. катихити мають поучити молодіж про услівя повного відпustу, установленого із сеї нагоди Єго Святості папою Пієм X.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 1. грудня 1913. ч. 21566 забороняє ученикам брати участь в публичних забавах з танцями без дозволу шк. власти, а іменно самим устроювати такі забави.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 15. грудня 1913. ч. 21639 видала новий план науки польської мови як другої краєвої в галицьких середніх школах.

Президія ц. к. Ради шк. кр. з дня 24. марта 1914. ч. 114 зарядила, щоби при науці вільноручних рисунків узгляднювати справи мореплавства.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 31. марта 1914. ч. 21567/13 пригадує дирекціям і учительським зборам обовязок точно звертати увагу на поведене учеників поза школою.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 25. марта 1914. ч. 4660 припоручає, щоби учителі не допускали до занедбування учениками старанності в письмі і не позволяли на недбалі відповіди.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 18. мая 1914. ч. 4332 припоручає, щоби застановити ся над евент. заведенем в школах пожарних курсів.

Ц. к. Рада шк. кр. з дня 27. мая 1914. ч. 8292 подала до відомости розпор. ц. к. Мін. В. і Пр. з дня 6. мая 1914. ч. 13547 ex 1913, яким позволено видавати ученикам посвідчення участі і успіху в науці стріляння.

VII. Справа фізичного розвитку молодежі.

Наука гімнастики відбувалася правильно через цілий рік в 8 відділах по 1 годині на тиждень. Одна, і то не простора, саля гімнастична, надто спільна (для учеників обох гімназій) ані не допускала заведеня вправ у відповідних годинах (обмежене в часі, спокунане обставиною, що в польській гімназії

наука гімнастики є обовязковою), ані не давала можності розвинути ся свободним рухам, позаяк приходило ся в одній годині лучити в 1 відділ учеників часто 2 клас (так, що на 1 відділ припадало часто 40—50). Зате весною і літом, коли лише була пригідна погода, вправи відбувалися на дворі на вільнім воздуху, або на шкільнім подвір'ю або за містом там, де і забави. Фреквенція сего року виносила 51·5% всього числа учеників.

Між шкільними годинами під час 10—20 мінютових павз виходили ученики на подвіре коло школи, де проходжувалися або свободно бігали.

Крім звичайної гімнастики відбувалися від мая 1914 р. забави і гри на вільнім воздуху на площи над Прутром, де під проводом учителя гімнастики молодіжь віддавалася товариским забавам або грі в мяча.

Зрозуміне ваги руханки у молодіжі зростає щораз більше, а доказом сего є численні кружки, що мають на цілі плекати і розвивати тілесні сили.

Руханковий кружок учеників висшої гімназії, оснований в 1912 році, є тепер в повному розвою і числиль 34 члени. — Вправи ведуться два рази в тижни по 1 годині під проводом учителя руханки. Крім шведської руханки плекається також німецьку руханку — борбництво та легку атлетику. — Старші члени вчаться самостійно вести вправи. — Майно кружка виносить 35 Корон.

Кружок копаного мяча (фотбалевий) оснований в цвітні с. р., числиль 26 членів і є поділений на дружини. Вправи ведуться два рази в тижни по 2 години.

Найбільше заінтересовання будить у молодіжі пласт, заложений в році 1912. В вересні сего шкільного року зголосилося значніше число новиків, з котрих 30, по зложеню іспиту, стало учасниками. Дня 21. лютого 1914. уформовано курінь та надано єму назву: Коломийський курінь ім. Дорощенка. Курінним выбрано одноголосно Івантишина уч. VII. кл. Курінь числиль 5 гуртків по 8 розвідників (отже 2 чети) = 40 розвідників і пластунів. Вправи відбувалися правильно два рази на тиждень: у второк від 3—5 години теоретична частина, а в суботу полеві вправи. В латинські свята відбувалися нічні полеві вправи в дальших околицях Коломиї. — Крім звичайних, полевих вправ робили пластуни прогульки сего літа

в дальші околиці і гори і т. 21. мая до Ключева, а дня 6, 7 і 8. червня с. р. через Хомяк, Синяк, Гортани — Явірники. — В липні задумують прогулку на Говерлю і другі верхи до Буркута галицького, — а другу на Довбушанку, Сивулю. — Протід веде учитель руханки М. Книш.

В сім році відбулися також два відчiti: „Пласт, єго ціль і користi“ — курінного Івантишина і „Пластова органiзация“ четаря Зазуляка. Крім сего на сходинах (було їх 12) обговорювано біжучі пластовi справи та викладано географiю і історiю України.

Великого заохотою до працi було поперте з боку Дирекцiї, завдяки котрій пластуни мають доволi гарний iнвентар: 4 шатра, 4 патентовi топiрцi з рискаликами і пилками, кiлька-десять мап, 8 прапорцiв, — 40 палиць і т. п.

Протiд в науцi і вправах вели: учитель руханки М. Книш і курінний Івантишин.

Прогулки відбувалися в дальші і близші околиці Коломиї і так: 7. і 8. червня 1914. на Говерлю (проф. Шипайло з 8 учениками), в сих самих днях учитель Марків з кiлькома учениками в Мармарошкi Карпати. Учасники прибули желiзницeю до мiсточка Трибушi (Terebesfeierpatak), з вiдki вибралися долиною Бiлого Потока і через полонину Лисичi на верх Попа Івана Мармарошкого (1940 м. н. п. м.). По дорозi, звертали прогулковцi увагу на пермскi, кристалiчнi скали з яких вертаючи збирили вiдломки, що дадуть кожному з учасникiв гарну, петрографiчну збiрку. По поворотi з верха Попа Івана оглянено перед вiдiздом скляну гуту в Трибушi. На першi дни липня проєктується довша прогулка в сю і гарну і пiд багато зглядами цiкаву сторону; 21. червня проф. Левицкий до Микуличина а звiдти через Баню-Березiв і т. д. до Коломиї. Намiренi иньшi прогулки не могли вiдбутись задля непригiдної погоди.

Крiм сего виходили ученики поодиноких кляс за мiсто (блiзше або й дальше — Вербiж, Iспас, на гору за Прутом) для забави і науки. Особливо дуже радо виходили ученики I. і II. кляси з учит. Марковом в луги над Прутом або на гору за Прутом, де пiд его проводом збирили і означували ростини, опiсля також свободно бавилися або й купалися.

В лiтi користала молодiж радо і в великiм числi з знаменитих купелей в Прутi, в зимi уживала руху на ховзанцi.

Наука стріляння. Науку заведено що йно сего року. Записало ся 53 правильно ходило 42 учеників VII. і VIII. класи. Наука розпочала ся в падолисті 1913. частину теоретичною, в березні 1914. почали ученики стріляти капслями (на коритари гімназії або на шк. подвір'ю), а від 29. цвітня ходили 2—3 рази на місяць на військову стрільницю, де стріляли острими набоями. Науку вів проф. Остап Світлик.

б учеників выбрало ся під проводом проф. Світлика до Відня, де в днях 31. мая і 1—2. червня с. р. відбуло ся конкурсне стріляння. Кошти дороги покрито з субвенцій: ц. к. Ради шкільної краєвої, міста Коломиї, Ради повітової і Каси ощадності в Коломиї, за що Дирекція висказує сердечну подяку; часть коштів покрили самі ученики а решту покрила Дирекція гімназії.

Дня 20. червня с. р. відбуло ся на військовій стрільниці змагове стріляння в присутності ц.к. підполковника Пекарека і 3 інших ц. і к. офіцирів та директора гімназії і кількох членів учительського збору. Ученикам за найліпші стріли роздано 10 нагород (2 жертвувала ц. і к. Корпусна Коменда у Львові, 3 Дирекція гімназії а прочі приватні: Дирекція Народної Торговлі в Коломиї, Видавнича Спілка укр. учителів в Коломиї, Заряд склепу Сільського Господаря, проф. Данилович і проф. Лепкий). В часі стріляння грава військова музика, яка також проводила учеників з гімназії на стрільницю а опісля назад. Торжество закінчили відповідними промовами ц. к. підполковник і директор гімназії.

VIII. Шкільних варстатів

і т. п. поки що сего року не було.

IX. Гімназияльна оркестра

в сім році (з причини смерти довголітнього учителя музики бл. п. Шнабля) відбувалася вправи лише перед публичним виступом, коли взяла участь в святочних вечірнях (музично-вокальних), устроєніх учениками гімназії в 100 річницю уродин Т. Шевченка. Оркестра числила сего року 20 членів, що грали на ріжних інструментах, одні на власних, другі на гімназияльних, справлених в послідніх роках частину зі складок учеників

частію з фондів на забави. Всіх інструментів гімназіяльних є 30. Вправи відбувалися під проводом п. Букшованого, якого працю оплачувала Дирекція.

X. Праця учеників в наукних кружках,

заснованих ще в шк. р. 1907/8, вела ся і в сім шкільнім році.

Літературний кружок. Збори відбулися дні 14. вересня 1913. По зложеню звіту із попереднього року вибрано новий виділ кружка. До виділу увійшли: Іванчук Володимир (VІІб.) голова, Савюк Дмитро (VІІa.) містоголова, Атаманюк Василь (Va.) секретар.

Під проводом проф. Роздольського виявляв кружок живу діяльність. — На відчитах бували часто також проф. Лепкий і Глушкевич.

В кружку відбулися відчити: 1) „Хиба ревуть воли, як ясла повні“ (Мирного і Білика) — Бачинський М. VІІb.; 2) Ліричні поеми Франка — Рудик Д. VІІb.; 3) Огляд творів П. Мирного — Вишиванюк Н. VІІa.; 4) „Соняшний промінь“ (Б. Грінченка). — Савчук М. VIb.; 5) „Скошений цвіт“ (В. Барвінка) — Вишиванюк Н. VІІa.; 6) „Зівяле листе“ (Ів. Франка) Рудик Д. VІІb.; 7) „На роспуттї“ (Б. Грінченка) — Савчук М. VIb.; 8) „Над Чорним морем“ (І. Левіцького). — Вишиванюк Н. VІІa.; 9) „В. Стефаник“-Іванчук В. VІІb.; 10) „З глибини“ (М. Коцюбинського) — Рудик Д. VІІb. На відчитах являлося пересічно 60 учеників V—VIII. кл.; по відчитах відбувалася оживлена дискусія.

Природничий кружок. Збори кружка відбулися 28. вересня 1913. р. при численній участі учеників висшої гімназії.

Головою кружка вибрано Савчука Михайла (VIb. кл.), містоголовою Лопатнюка Василя (VІa.) а секретарем Атаманюка Василя (Va.). Кружок розвивався спершу під проводом проф. Т. Примака, а опісля при помочі і співучасти проф. Маркова, що дуже ревно занявся цим кружком. При їх помочі відбулось в сім році в кружку вісім рефератів: 1) Начерк космографії. (Савчук VIb.); 2) Анatomія порівнююча. (Лопатнюк VІa.); 3) Mіміка лица і очей. (Савчук VIb.); 4) Жите в глибинах моря. (Загриновський VIb.); 5) Вплив алькоголю на людський організм. (Шкондеюк VIb.); 6) Границя між сьвітом ростинним а звіриним (Атаманюк V. a.); 7) Відпорне і зачіп-

не оруже у ростин. (Шкондеюк VI. б). 8.) Відпорне і зачіпне оруже у звірят (Лопатнюк VI. а). Крім того сходились деякі ученики з проф. Марковом до фізикального і хемічного габінету на наукові досліди.

У відчитах брало участь пересічно 30—60 учеників. По відчитах відбувалась дискусія. — Кружок посідає бібліотеку, що складає ся з 22 книжок природничого змісту.

Під проводом учит. І. Ю. Шпитковського відбувалися історичні відчити, по яких забирає голос корреферент, обзнакомлений вже вперед зі змістом відчиту та з даним матеріялом, потім слідувала часто оживлена дискусія проручників, а в кінці забирає голос учитель.

В кождім відчиті брало участь звичайно від 10—30 учеників, головно клас: IIIб, IVб, і Vб. Теми відчitів були ось такі: 1) „Ярошенко“ О. Маковея-Ол. Васильчук, корреп. Ор. Трильовський (IIIб); 2.) Масперо Ж.: „Старинна істория східних народів“ — Р. Данилович, кор. М. Попович; 3.) Б. Прус: „Фараон“ — Юл. Демянчук, кор. Р. Данилович; 4.) Ks. W. Zaborski T. J. „Starozytni Chińczycy i ich pojęcia religijne“ — М. Попович, кор. С. Рурак; 5.) idem „Akkadejczycy i Sumeryjczycy“ — С. Рурак, кор. П. Григорчук; 6.) „Приватне жите старинних Жидів на основі творів: Graetza i Dubnowa — Парнес Ш. кор. Р. Данилович і Й. Раpec; 7) „Грецькі колонії на українській території“ на основі І. т. „Історії України“, М. Грушевського — Табачук В., кор. М. Попович (всі з IVб); 8) „Розвій королівського Риму“ за Т. Лівієм кн. I. — Янович, кор. Стефанюк Волод.; 9) „Римська мітольгія“ за Ф. Терліковським — Волод. Стефанюк; 10) „Помпей і Схід“ на осн. Т. Mommsena-Dziekońsk'ого Історії Риму кн. V. — Олексій; 11) Самойлова „Спартак“ — І. Дольницкий, кор. М. Федюк (з Vb кл.); 12) „Стан культури в Єгипті за часів Фараонів XIX. династ.“ на осн. Пруса В.: „Фараона“ — П. Накельський, кор. Ів. Пушкар; 13) „Вплив культури Старинного Сходу на Європу“, на осн. переробленого матеріялу — Крайківський Ом. мол. і Шминець; 14) „Ганнібал і його подвиги“ на осн. К. Непоса, Р. Papć: „Hannibals Triumph“ i Dzieje staroż.“ вид. Бонди — Гаврилюк П., кор. Породко В.; 15) „Домашнє жите Римлян“ на осн.: Терліковського, історії вид. Бонди і уст. „Das römische Haus“ з нім. підр. — В. Породко, кор. Гаврилюк; 16. Колонізація укр.-руської території і єї колонізаційні втрати“ — Ом. Крайківський мол., кор. Гаврилюк П. (з Vb кл.).

Гімназияльна читальня. Загальні збори відбулися 21. вересня 1913, на яких вибрано новий заряд: головою Чорнописього Василя (VIIa), головним касиєром Рудика Дмитра (VIIb), Лопатнюка Василя (VIa) і Савчука Михайла (VIb) бібліотекарями. Читальня була отворена два рази в тижні в середу і суботу від год. 3—5 для висших клас. Всіх членів було 152. До читальні приходили: Літературно-науковий Вістник, Ілюстрована Україна, Українська Хата, Über Land und Meer, Universum, Kosmos і кілька додатків до „Kosmos“ і Misye katolickie. Крім сего було в читальні з попередніх літ: річники Літер. наук. Вістника (1898—1907), (1912—1913), Записки Наукового Товариства ім. Шевченка (1895—1910), Українська Хата (1909—1910), Неділя (два річники), Нива і додатки до Ниви: твори А. Л. Мея, Н. Помяловского, А. Фета, Über Land und Meer i Universum (1909—1913), Kosmos (1909—1913), Das Buch für Alle, Kraft und Schönheit і 15 додатків до „Kosmos“.

XI. Поміч для бідних учеників.

Підмогу убогих учеників рускої гімназії мають на меті дві інституції в Коломії, іменно Товариство „Шкільна Поміч“ і „Бурса Кружка руского Товариства педагогічного“.

I. Товариство „Шкільна Поміч“, засноване 1892. року прихильниками шкільної молодіжі, удержувало окрему бурсу-інститут (у власних домах) де в шк. році 1913/14 було поміщено 40 учеників (надто 4 приходило на обід і вечеру), із них 38 за місячною доплатою по 20—40 К., а 2 цілком безплатно (і 4, що діставали харч).

Бурсою завідував безпосередно учитель гімн. О. Ковбуз, який мешкав в однім з домів бурси, а також проф. Дольницький. Правильно навідував ся також катихит гімназії о. Войтіховский.

Крім сего видало товариство в шк. році на підмогу бідних учеників суму 30 К. на ліки.

Товариство оснувало також окремий фонд, призначений на підмогу бідних учеників при справленю шкільних мундурів, і завдяки сїй підмозгі значне число учеників одержало мундури переважно на сплату конітів малими ратами, а деякі також даром (сі на суму 203· 30 К. — взагалі від засновання сего

фонду роздано бідним ученикам даром мундурів на суму 3492·04 К.). З сеї помочи користало в шк. році 90 учеників.

Збірка шкільних підручників, з яких користають бідні ученики, числить около 1000 примірників; користало з неї 300 учеників.

Головою сего товариства є директор гімназії, до виділу належить ще 5 інших гімназильних учителів.

ІІ. Бурса „Кружка руского Товариства педагогічного в Коломиї“, заснована з початком шкільного року 1902/3. В бурсі мало помешканє і харч 105 учеників, із тих 9 безплатно, а прочі за місячною доплатою 5—25 К. Крім сих доходило на обід і вечеру 12 учеників, (8 даром а 4 за доплатою).

Справами бурси завідував виділ товариства, до котрого належить 5 учителів гімназії. Домашній нагляд і управу мав учитель гімназії, котрий мешкав в тім самім домі. Лікарську поміч подавав Вп. др. Ханя. В бурсі є збірка шкільних підручників для ужитку питомців, що числить 615 шк. книжок, і збірка книжок до читання (937.)

ІІІ. Жертви, які вплинули на підмогу бідних учеників:

а) при записах учеників зібрано	75	К — сот.
Жертвували: Вп. Микитюк Ігнатій з Коломиї 14 К, о. Воланьский з Криворівні 8 К, о. Олесницкий з Чортівця 5 К, о. Майковский з Голоскова 2·20 К, о. Макогоньский з Поточиск 2·80 К, Вп. Думін з Коломиї 2·80 К, oo. Бурнадз з Олієви, Глібовицкий з Жабійого, Майковский з Княждвора, Салі з Чернієва, Сірецький з Палагич, Вп. Витвицкий, Кузьма з Коломиї, Угорчак по 2 К, Вп. Войнаровска з Коломиї, Вишинський з Киданча, Геникі Дрогомирецкий з Березова, Посашкий з Єзуполя, Шаффель з Коломиї по 1 К, проче ученики дрібними датками).		
б) за вписові карти	27	К — сот.
в) oo. Бровко з Рунгур 5·60 К, Глібовицкий з Жабійого 5 К, Н. Н. 4. К, Вп. Шарковський з Борщева 2·80 К, Борис з Перемишля 1·68 К, проф. Козакевич 2 К., учителі VIII. кл. 5·33 К, учителі гімназії 47·54 К, Гр. к. Уряд парох. колом. 10 К, зворот давн. позички 1 К	84	" 95 "
г) до скарбонок по експортах зібрано	20	" 50 "
д) лишило ся з року 1912/13	16	" 08 "
		Разом
		223 К 53 сот.

З того видано:

а) на книжки	48	К	50	сот.
б) підмоги ученикам (мешк., харч, одіж, ліки) .	71	"	20	"
в) в бурсі Педагог. Товар. доплачено за 2 учеників	77	"	20	"
г) за вписові карти	14	"	—	"
	Разом		210	К 90 сот.

Лишає ся отже на рік 1914/15 12 К 63 сот.

Фонд мундуровий:

Стан фонду з початком шк. року	200	К	—	сот.
дописані відсотки	10	"	08	"
на мундури для бідних учеників видано	60	"	—	"
лишило ся отже в касі (на книж. вкл).	150	К	08	сот.

Стипендії і підмоги, уделені ученикам з публичних фондів, виказані на статист. таблиці XII. ч. 10.

За сі жертви і підмоги для бідних учеників висказує Дирекція іменем тих учеників сердечну подяку всім Вп. Добродіям молодіжі.

XII. Статистика

(Число подане в горі по правім боці)

	К Л Я С А						
	приг.	Ia	Iб	IIa	IIб	IIIa	IIIб
1. Число.							
З кінцем шк. р. 19 ¹² / ₁₃ було .	29	37 ³	38	31	38 ¹	25 ¹ +2 ⁶	5+24 ^b
З початком 19 ¹³ / ₁₄ принято .	29	43 ¹	41	36 ²	35	32 ²	32
Серед року принято	1	.	.	.	2	0 ¹	1
Загалом принято	30	43 ¹	41	36 ²	37	32 ³	33
Між принятими було:							
з чужих закл. а) з низш. кл. .	29	29 ¹	22	0 ¹	3	1 ¹	1
б) репетентів .	.	1	.	1	.	.	.
своїх учен. а) з низш. клас .	.	10	18	33 ¹	32	25 ¹	30
б) репетентів	1	3	1	2	2	6 ¹	2
Серед року виступило	2	6 ¹	5	2 ¹	7	4 ³	3
Число з кінцем шк. р. 19 ¹³ / ₁₄ .	28	37	36	34 ¹	30	28	30
2. Місце уродження.							
Місто Коломия	6	12	6	6	2	5	2
повіт коломийський	10	4	13	6	9	10	4
другі повіти галицькі	12	20	16	20	19	13	24
другі краї монархії	1	1	2	.	.	.
Разом	28	37	36	34	30	28	30
3. Рідна мова учеників.							
Руска	23	33	33	32	27	23	30
Німецька	5	4	3	2	3	5	.
Разом	28	37	36	34	30	28	30
4. Віра.							
Грецко-католицька	23	33	33	32	27	23	30
Евангелицька	3	1	1	2	3	5	.
Мойсієва	2	3	2	2	3	5	.
Разом	28	37	36	34	30	28	30
5. Вік учеників.							
10 літ	6
11 "	9	12	2
12 "	6	11	12	7	1	.	.
13 "	6	9	12	13	12	5	6
14 "	1	5	9	7	10	9	9
15 "	1	7	6	8	11
16 "	1	6	2
17 "	2
18 "

учеників.

означає приватного ученика).

К Л Я С А												Разом
I ^a V ^b	IV ^b	V ^a	V ^b	V ^b	VI ^a	VI ^b	VII ^a	VII ^b	VIII ^a	VIII ^b		
29 ¹ ₂	8 ¹ ₂ 24	32	28 ³	.	34	36	32	32	20	20	565 ⁸	
34	33	33	31 ²	28	25	23	36	31	31	30	583 ⁷	
.	0 ¹	0 ¹	2	0 ²	3 ²	0 ²	1	2	.	.	12 ⁹	
34	33 ¹	33 ¹	33 ²	28 ²	28 ²	23 ²	37	33	31	30	595 ¹	
.	1	.	1	.	2	1	3	2	.	.	95 ³	
30	31 ¹	28 ¹	25 ²	23 ²	21	19 ²	31	29	30	29	444 ⁹	
4	1	5	6	5	5 ²	3	3	2	1	.	52 ³	
1	1 ¹	3	7 ²	4	5 ¹	3 ²	5	4	3	.	65 ¹⁰	
33	32	30 ¹	26	24 ²	23 ¹	20	32	29	28	30	530 ⁵	
9	4	5	4	.	2	.	2	.	3	1	69	
7	13	4	6	3	3	5	6	6	6	4	119	
17	15	20	14	21	18	15	23	22	19	25	333	
.	.	1	2	*	*	*	1	1	*	*	9	
33	32	30	26	24	23	20	32	29	28	30	530	
25	29	27	26	24	23	20	32	29	28	30	494	
8	3	3	.	*	*	*	*	*	*	*	36	
33	32	30	26	24	23	20	32	29	28	30	530	
25	29	27	26	24	23	20	32	29	28	30	494	
1	3	3	.	*	*	*	*	*	*	*	6	
7	3	.	.	*	*	*	*	*	*	*	30	
33	32	30	26	24	23	20	32	29	28	30	530	
.	.	.	.	*	*	*	*	*	.	.	6	
.	.	.	.	*	*	*	*	*	.	.	23	
.	.	.	.	*	*	*	*	*	.	.	37	
.	.	.	.	*	*	*	*	*	.	.	63	
7	3	.	.	*	*	*	*	*	.	.	60	
10	10	4	3	1	61	
8	8	8	11	2	5	6	57	
8	5	9	5	9	3	5	2	6	.	.	54	
.	5	7	4	6	10	3	4	5	1	5	50	

	К Л Я С А						
	приг.	Ia	Iб	IIa	IIб	IIIa	IIIб
19 літ
20 "
21 "
22 "
23 "
Разом . . .	28	37	36	34	30	28	30
6. Місце проживання родичів.							
Коломия	10	18	7	12	4	8	2
повіт коломийський	11	8	15	7	10	11	3
" богословський
" борщівський	1	.	.	.	1
" бучацький	1	.	2
" городенський
" гусятинський
" долинський	1	.	1	.	.	1
" жидачівський	2	2
" заліщицький	1	1	1	2	2
" золочівський
" калуський	1	1	1	1	.	1	1
" косівський	1	1	2	2	2	1	1
" надвірнянський	3	2	5	3	3	2	5
" печеніжинський	3	2	5	3	3	2	4
" підгаєцький
" радехівський
" рогатинський	1
" скалатський
" снятинський	2	4	2	6	5	3	4
" стиславівський	1	1	1	.	.
" товмацький	1	.	1	1	2	.	1
" чортківський	1	.	1
Буковина	1	.
Разом	28	37	36	34	30	28	30
7. Стан родичів.							
Священики	2	5	.	4	.	.	1
Урядники державні	1	4	.	1	.	3	2
" приватні	1	1
Адвокати
Ветеринари	1	.
Народні учителі	3	5	1	4	1	1	3
Міщани і ремісники	2	5	4	5	2	1	1
Селяни	13	9	24	12	19	18	21
Купці	2	.	1	1	4	4	.
Промисловці	1
Слуги державні і приватні	4	7	5	6	4	.	1
Зарібники	1	1	1	.	.	.
Разом	28	37	36	34	30	28	30

К Л Я С А												Разом
IVa	IVб	Va	Vб	Vla	VIб	VIIa	VIIб	VIIIa	VIIIб			
		1	1	3	4 2	4 1	3 2	8 8 8 2	8 7 2 1	6 7 5 6	4 13 5 2	42 40 22 11 4
33	32	30	26	24	23	20	32	29	28	30	530	
												6
12 8	6 14	7 5	5 8	2 3	4 4	5	6 8	4 5	5	3 3	115 134	
1	1	1	1	3	2	1		1			12	
2		1		4		2		2	2	5 1	18	
	1	1				2		1	1	2	6	
2		3		3	1	1		1		1	7	
	1	1	2	2	1	1	4	1	1	2	13	
1	1	2	5	1	2	1	1	1	2	2	52	
							2	1	2	5	6	
				2			2	1	1	1	1	
1	2	7	4	1	4	7	1	3	1	2	59	
3			2	2	1	1	2	3	1	3	15	
			2				1		1	2	17	
							1				6	
							1				2	
33	32	30	26	24	23	20	32	29	28	30	530	
2	1 2	1	6 1	.	1 1	2	2 2	7 2	1	4	38 20	
2			1		2						6	
											1	
3		3		1	2	2	5		4	3	41	
6	2	2	1		1	1	2	1	1	1	38	
11	19	17	14	22	14	15	19	16	19	17	299	
2		2									16	
1	1	1									5	
6	7	4	3	1	2		1	2	2	3	58	
							1	1	1		6	
33	32	30	26	24	23	20	32	29	28	30	530	

	К Л Я С А						
	приг.	Ia	Iб	IIa	IIб	IIIa	IIIб
8. Шкільна оплата.							
Оплату зложило в I. півр. . . .	29	8	4	4	2	7	2
в II. півр. . . .	4	2	1	10	.	4	2
Увільнених було в I. півр.	33	34	32	34	23	30
в II. півр. . . .	24	36	35	24	31	24	28
Шкільна оплата виносила:							
в I. півр. К. . . .	290	320	160	160	80	280	80
в II. півр. К. . . .	40	80	40	400	.	160	80
Вступні такси виносили К. . . .	58	172 ₂₀	168	16 ₈₀	12 ₆₀	16 ₈₀	8 ₁₀
Датки на прибори К.	88	82	76	74	70	66
Такси на дуплікати сувід. К.
Датки на фонд забавовий	29	44	41	36	35	32	33
9. Наука надовязкових предметів.							
Польська мова (згл. обов.)	22	24	25	25	24	19	29
Історія рідного краю (в I. півр.)
Рисунки вільнопружні	8	7	6	3	2	1	.
Спів	7	12	17	12	15	10	28
Гмнастика	12	18	22	16	22	11	19
10. Стипендисти.							
Виділ кр. з фондів сиріт.
З фунд. І. Артимовича
З фунд. Сам. Гловіньского
Разом
Запомоги одержали:							
З фунд. С. Новосада
Сума запомог К.

К Л Я С А												Разом
IVa	IVб	Va	V6	Vb	Vla	VI6	VIIa	VII6	VIIIa	VIII6		
6 4 28 29	1 5 32 27	5 2 27 28	9 6 23 25	5 5 23 21	5 7 19 20	2 6 19 16	4 5 30 30	3 7 27 24	3 2 27 25	2 1 28 29	101 73 469 476	
240 200 4_{20} 68 34	40 200 4_{20} 66 33	200 80 25_{20} 66 33	360 200 4_{20} 56 32	200 240 12_{60} 56 28	200 240 8_{40} 50 26	80 200 21 74	160 280 12_{60} 66	120 120 4_{20} 62	120 120 8_{40} 60	80 40 557_{80} 34 30	3170 2800 1146 34 589	
19 3 6 16	26 1 19 13	30 2 11 16	11 7 7 9	22 3 7 19	13 1 9 4	17 2 5 9	25 1 11 11	15 2 8 12	21 30 4 10	10 30 3 15	377 60 42 193 254	
.	1	.	.	1	1
.	1	1
.	1	1
.	95	.	.	348 ₉₈	443 ₉₈
.	1	1	.	1	3
.	60	60	.	30	150	

	К Л Я С А						
	приг.	Ia	Іб	ІІа	ІІб	ІІІа	ІІІб
11. Класифікація.							
a) з кінцем шк. р. 1913/14 . . .							
До висшої кляси було							
(згл. найвищу клясу скінчило)							
здібних з відзначенем	5	4	4	0 ¹	2	4	5
скінчило з добрим успіхом	20	24	27	27	23	14	25
взагалі здібних		5	2	3	2	3	
нездібних (з недост. висл.)	3	3	3	4	3	6	
поправки		1				1	
не класифіковано							
Разом	28	37	36	34 ¹	30	28	30
 б) Доповнене класиф.							
за р. 1912/13							
 Поправки	2						
здало	2						
не здало (згл. не зголосило ся)							
 іспит доповняючий							
здало							
не здало згл. не зголосило ся							
Вислід класиф. за 1912/13							
 скінчило клясу з віданач.	3	1 ¹	3	4	6	а 3 + 1	б 2
здібних (згл. з добр. успіх.)	24	29 ²	32	17	26 ¹	15 + 1	6 + 16
взагалі здібних		3	1	3	1	3 + 4	+ 6
нездібних (згл. з недост. висл.) . .	2	4	2	7	5	4 + 4	+ 1
не явило ся до іспиту							2
Разом	29	37 ³	38	31	38 ¹	25 + 2	5 + 27

К Л Я С А												Разом
I ^a	IV ^b	V ^a	V ^b	V ^a	V ^b	VI ^a	VII ^a	VII ^b	VIII ^a	VIII ^b		
4 21 1 7 · · ·	1 24 1 6 8 1	2 16 ¹ · 3 2 1	20 · · 1 4 ·	14 · · 4 ² 9 ¹ ·	12 · · 2 2 ·	14 · · 3 6 ·	18 · · 6 6 ·	19 · · 4 6 ·	3 21 · · 3 1	28 · · · · ·	43 ¹ 367 ¹ 17 58 ² 42 ¹ 3	
33	32	30 ¹	26	24	23 ¹	20	32	29	28	30	530 ³	
1 · 1 · · · · ·	· 1 · 1 2 1 · 1	1 2 ¹ · 1 1 ·	3 ¹ 2 ¹ 1 · · ·	· · · · 1 ·	6 5 1	8 8 ·	7 7 ·	7 7 ·	· · ·	2 1 1	37 ¹ 33 ¹ 4	
· · · · ·	1 1 1	2 1 1	· · ·	· · ·	· · ·	· · ·	2 2	· · ·	· · ·	1 1 ·	9 5 4	
a 1+3+3 22+18+15 4+3+5 2+4+1 ·	b 3 22 15 ² · 10 ·	v 2 ¹ · 23 30 · 11 ·	· · · · 9 ·	2 30 25 4 4 ·	2 · 29 · ·	3 29 17 2 ·	1 · 17 2 ·	3 19 · · ·	· · · · ·	43 ² 410 ³ 33 77 ¹ 2		
29+2 8+24	32	28 ³	·	34	36	32	32	20	20	20	565 ⁸	

XIII. Літопись гімназії.

Гімназія мала в шк. р. 1913/14 8 кляс головних, 9 кляс рівнорядних і одну клясу приготовляючу. Із сих кляс 12 містилося в головнім будинку а 6 в двох приватних будинках (2 і 4 кляси) на боці при сусідній улиці.

Запис учеників до гімназії відбувався в днях 1. і 2. вересня 1913; в сих днях були також вступні іспити до I. кляси і до кл. приготовляючої,

Дня 8. вересня 1913. гімназія взяла участь в похоронах бл. п. Юліяна Насальского, що через кільканадцять літ був учителем в тут. гімназії а від року 1900 жив на емеритурі.

Дня 9 вересня 1913. в річницю смерти Є. ціс. і кор. Вел. бл. п. Цісаревої Єлісавети, а також 19. листопада 1913. в день імени бл. п. Цісаревої відбулися поминальні богослужіння за упокій єї душі.

Речинці іспитів зрілості і т. и. подані в уст. XVI. сего звіту.

Дня 1. жовтня 1913. гімназія взяла участь в похоронах бл. п. Шнабля, який через кілька літ як учитель музики був управителем гімназ. оркестри.

Дня 4. жовтня 1913. обходила гімназія день Ангела Є. ціс. і кор Вел. Цісаря Франц Йосифа I. торжественным богослужінням в церкві.

В місяці жовтні 1913. учителі історії пояснили ученикам всіх кляс у відповіднім викладі історичне значення битви під Липском в р. 1813. іменно для укладу політичних обставин в Європі а спеціально в Австрії. (По мисли розп. ц. к. Ради шк. кр. і ц. к. Мініст.).

Дня 25 падолиста 1913., з нагоди 300 річниці смерти Київського митрополита бл. п. Іпатія Потія ученики гімназії враз з учителями по 2 годинах науки в школі удалися до церкви на богослужіння, в часі якого католицькі гімназії о. Войтіховський виголосив відповідну науку про життя того мужа і його заслуги для введення унії грецкої церкви з Римом.

В місяці грудні 1913. з нагоди 1600. річниці видання т. зв.

медиолянського єдикту, звільнено у відповідних днях учеників від шк. науки, щоби мали спроможність приняти съв. Тайн (Покаяння і Евхаристії). При сій нагоді ОО. катихити поучили молодіж про услівя повного відпustу, установленого Є. Съв. папою Пієм X.

Перший піврік скінчено 30. січня 1914. а піврічні викази роздано 31. січня с. р. о 8. год. рано. Другий піврік розпочав ся 3. лютого с. р.

День 9. марта 1914. був вільний від шкільної науки і в сім дни съвяткували молодіж гімназії соті роковини уродин Тараса Шевченка вечерницями з такою програмою: Вступне слово — проф. Володимира Лепкого; Шевченко-Ярославеню: „Тече вода в сине море“ — муж. хор а capelia; Фр. Шуберт: H-moll „Симфонія“, — повна орхестра; Шевченко: „Лічу в неволі“ — декламация ученика VII. кл. В. Чорнописького; Л. Українка-Степовий: „Кантата“ в честь Т. Шевченка — міш. хор в супр. фортеп.; Промова — уч. VIII. кл. К. Кушнірука; Фр. Шуберт: Sonate Nr. III; П. Сарасате: Romanze, ч. II. — скрипкове сольо в супр. фортеп. — уч. VII. кл. Б. Породка; Шевченко-Стеценко: „Рано вранці новобранці“ — муж. хор в супр. фортеп.; В. Кришталович: „Осінь“ — повна орхестра гімназ.; Шевченко-Січинський: „Минули літа молодії“ — міш. хор в супр. фортеп.; Живий образ.

Дня 28. мая 1914. ученики гімназії враз з учителями взяли участь в ювілейнім поході, устроєнім з нагоди 100 річниці уродин Т. Шевченка загалом Русинів міста Коломиї і околиці, а опісля того самого дня хор учеників виповнив дві точки програми людового концерту, устроєного з тої самої нагоди

Дня 3. червня 1914. съвяткували гімназия день свого Ангела, съв. Константина Вел., торжественным богослуженем в церкви. Відповідну проповідь виголосив катихит гімназії о. І. Станецкий.

Дня 27. червня молодіж враз із учительским збором взяла участь в поминальнім богослуженю за упокій душі Є. ціс. і кор. Вел. бл. п. Цісаря Фердинанда.

Дня 28. червня о 10. год. перед полуднем зібралися в одній салі ученики гімназії, які брали участь в науці стріляння, і в присутності ц. і к. Коменданта залоги міста і двох ц. і к. офіцирів, як відпоручників ріжких полків, а також деяких членів учительского збору Директор гімн. по відповідній

промові до учеників передав 4 найліпшим стрілцям прислані ц. к. Мініст. краєвої Оборони медалі (1 срібну і 3 бронзові), опісля промовив ц. і к. Командант підносячи пильність учеників і гарні успіхи в стріляні та дякуючи учителеві проф. Сьвітликові за ревність в веденю науки, вкінци Директор подякував війсковій Управі за заявлену прихильність і поміч в сій справі. (Про змагове стріляння сих учеників була вже бесіда в уступі VII.

Дня 29. червня, коли наспіла вість про напрасну смерть Єго Високості Архікнязя Франца Фердинанда і Єї Високості Княгині Софії Гогенберг, Директор враз з учительським Збором тут. гімназії зложили у відповідній дорозі заяву глубоко-го співчуття, смутку і жалю з нагоди сеї потрясаючої і страшної події.

В році приступила молодіж чотири рази до съв. сповіди і съв. причастия; в днях від 4. до 6. цвітня 1914. відбула велигодні реколекції.

Шкільний рік закінчено 28. червня 1913. благодарственним богослужінням і відспіванням народного гимну, опісля врученого ученикам річні съвідоцтва.

XIV. Іспит зрілости в шк. р. 19¹²₁₃ і 19¹³₁₄.

1. В осіннім речинци 1913. р. прийшло до іспиту 3 учеників публичних і 5 екстерністів; признано съвідоцтво зрілості 3 публ., репробовано з екстерністів на пів року 1, на цілий рік 2, відступило в часі устного іспиту 2.

Іспит відбув ся під проводом директора гімназії.

Виказ абітуриєнтів, що здали іспит зрілости в днях 25. і 26. вересня 1913:

1. Гевко Антін, ур. 14. грудня 1889. в Стрільчу; 2. Клюдницький Володимир, ур. 2. цвітня 1891. в Хотимири; 3. Луців Михайло, ур. 12. падолиста 1892. в Жизномири.

2. В зимовім речинци 1914. р. прийшло до іспиту 2 учеників публичних і 1 екстерніст; всім признано съвідоцтво зрілости. Іспит відбув ся під проводом директора гімназії.

Виказ абітуриєнтів, що здали іспит зрілости дня 24. лютого 1914:

1. Волчук Іван (екстерн.), ур. 20. жовтня 1890. в Маріямполі (техніка або ліс. акад.); 2. Ботулинський Рудольф, ур. 27. падолиста 1893. в Заболотові (медиц.); 3. Палійчук Петро, ур. 27. падолиста 1891. в Остапківцях (пошта).

3. В літнім речинци 1913/14 прийшло до іспиту 56 абітуриєнтів: 54 публ. уч. і 2 екстерністи.

Свідоцтво зрілості з відзначенем признано 8 публ.

		43	"
репробовано на пів року	2	"
" на рік	1	" 1 екст.
" без речинця	1	"

Іспит відбув ся: а) письменний — в днях 12—14. мая; б) устний в днях від 9. до 17. червня 1914. під проводом директора гімназії.

Виказ абітуриєнтів, що здали іспит зрілости в сім речинци: (Товстим друком зазначені зрілі з відзначенем).

1. Біланюк Петро, ур. 7. липня 1894. в Пядиках (війск. медиц.); 2. **Бодруг Ілля**, ур. 26. серпня 1893. в Березові вижнім (права); 3. Боюк Іван, ур. 7. жовтня 1893. в Серафинцях (фільос.); 4. Визерканюк Йосиф, ур. 3. вересня 1894. в Коломії (теол.); 5. Винниченко Іван, ур. 22. марта 1891. в Гадинківцях (ветерин.); 6. Вишиванюк Микола, ур. 17. грудня 1893. в Раківчику (гірн. ак.); 7. **Вовкунець Микола**, ур. 7. мая 1893. в Стопчатові (права); 8. Водоставский Володимир, ур. 19. липня 1892. в Покрівцях (драм. школа); 9. Герасимович Мирослав ур. 4. жовтня 1894. в Коломії (експ. акад.); 10. Гомик Йосиф, ур. 23. марта 1892. в Підбірцях (ліс. ак.); 11. Гриамлюк Данило, ур. 21. грудня 1892. в Тишківцях (ліс. ак.); 12. Кисілевский Володимир Василь, ур. 12. липня 1895. в Хомяківці (експ. ак.); 13. Ковалюк Юрій, ур. 17. цвітня 1894. в Старих Кутах (війск. медиц.); 14. **Костів Василь**, ур. 7. липня 1894. в Ключеві малім (політехн.); 15. **Костів Михайло**, ур. 16. серпня 1895. в Слобідці лісній (ліс. ак.); 16. **Кривоносюк Петро**, ур. 12. червня 1895. в Воскресінцях (права); 17. Палитинський Петро, ур. 14. липня 1894. в Туловій (теол.); 18. Перцович Іван, ур. 5. вересня 1894. в Березові вижнім (війск. медиц.); 19. Скибінський Іван, ур. 10. лютого 1895. в Лятачи (теол.); 20. **Тис Яків**, ур. 28. жовтня 1896. в Городенці (теол.); 21. Федасюк Дмитро, ур. 1. вересня 1891. в Раківчику (теол.); 22. Шкільнюк Юрій, ур. 16. цвітня 1895.

в Новосілці Костюковій (права); 23. Ясінчук Ілля, ур. 1. серпня 1891. в Іванівцях (фільос.); 24. Арсенич Петро, ур. 10. липня 1894. в Березові нижнім (права); 25. Боднарчук Стефан, ур. 7. січня 1893. в Дзвинячи (медиц.); 26. Бурнадз Лев Николай, ур. 29. цвітня 1896. в Репужинцях (фільос.); 27. Галяревич Юліян, ур. 2. січня 1896. в Озерянах (фільос.); 28. Глібчук Тимотей, ур. 21. жовтня 1895. в Старих Кутах (політехн.); 29. Гринів Василь, ур. 14. вересня 1894. в Каміннім (права.); 30. Геник Данило, ур. 6. липня 1894. в Березові нижнім (медиц.); 31. Дрогомирецький Маркіян, ур. 10. грудня 1896. в Раві рускій (права.); 32. Жибчин Роман, ур. 1. падолиста 1895. в Городенці (теоль.); 33. Кушлик Корнило Теодор, ур. 9. лютого 1896. в Кулачківцях (ветерин.); 34. Кушнірук Корнило, ур. 24. серпня 1893. в Сороках (фільос.); 35. Липчук Дмитро, ур. 24. жовтня 1893. в Торговиці пільній (ветерин.); 36. Лукашевський Евген Станислав Андрій, ур. 10. мая 1895. в Пляновичах (гірн. ак.); 37. Лукиянів Василь, ур. 26. марта 1893. в Лісках (теол.); 38. Матіяш Михайло, ур. 7. падолиста 1892. в Городенці (права.); 39. Обрізків Михайло, ур. 20. жовтня 1891. в Мишині (права); 40. Оробець Іван, ур. 23. липня 1894. в Залучу над Чер. (права); 41. Попель Стефан Константин, ур. 31. серпня 1896. в Калуши (теол.); 42. Посацкий Ярослав Ілларій, ур. 25. марта 1894. в Мислові (права); 43. Сірецький Лев, ур. 8. марта 1893. в Палагичах (теол.); 44. Слюсарчук Стефан, ур. 16. грудня 1894. в Надвірній (політехн.); 45. Стефанів Тит, ур. 20. серпня 1894. в Топорівцях (права); 46. Сулятицький Михайло, ур. 17. падолиста 1894. в Березові середнім (теол.); 47. Троян Северин, ур. 2. вересня 1892. в Чабарівці (фільос.); 48. Туряньский Володимир, ур. 16. липня 1894. в Коломиї (права); 49. Христан Василь, ур. 31. мая 1893. в Саджавці (медиц.); 50. Шинкарук Стефан, ур. 15. грудня 1895. в Торговиці пільній (права); 51. Юркевич Йосиф, ур. 25. січня 1894. в Білім Камени (права).

4 Теми до письменного іспиту зрілости.

а) В вересні 1913 р.

1. Латинська мова: Ciceronis Tuscul. I. 42. „*Nos autem teneamus,... inquit, pugnabimus.*“
2. Грецька мова: Гомера Одисс. XVII. 1—28.

3. Руска мова: до вибору: а) Що взяв би я з кляничної лектури на дорогу житя? — б) „Nil mortalibus ardui est“ (Horatius); —

б) в лютому 1914. р.

1. Латинська мова: Ciceronis Philipp. I. 1—3. „Antequam de re... festinat oratio.“

2. Руска мова: до вибору: а) Национальне і літературне відроджене в Галичині; — б) Політика Габсбургів проти музулманського сьвіта; — в) Вплив природи на життя чоловіка.

в) в літнім речинці 1914. р.

1. Латинська мова: а) в I. відділі: P. Corn. Taciti Dial. de or. cap. 38. „Transeo... ...potuerint.“ — б) в II. відділі: T. Livi Ab u. c. VII. 26. „Ubi cum... corona donant.“ — в) в III. відділі: P. Ovidi Nasonis Ex Ponto I. 3. 35—72: „Nescio qua... Attica terra, tuas.“ —

2. Грецька мова: а) в I. відділі: Plutarchi Cato c. 3. „Ην δε τις...τρεπομένων“. — б) в II. відділі: Homeri Iliadis VIII. v. 38. „Ἴως μὲν... Ἀγαλῶν“. — в) в III. відділі: Platonis Lysis IV. „Ἐγὼ δὲ ἔφη.“

3. Руска мова: а) в I. відділі до вибору: а) Звязь історії українського народа з его письменством; б) Чоловік у борбі з природою; в) Der ist der grösste Fürst, der sich den Thron in der Menschen Herzen gebaut. (Körner) — б) в II. відділі до вибору: а) Взаємини між Галичиною а Україною в XIX. ст.; б) Ein jeder gibt den Wert sich selbst. Den Menschen macht sein Wille gross und klein. (Schiller); в) Море — жерело могутності народів. — в) в III. відділі до вибору: а) Українська історична повість; — б) Переломові хвили в історії українського народа; — в) Пізнаванє природи підносить і принижує духа чоловіка.

XVI Про бурси

подано близші відомості в уст. XI.

XVII. Спис учеників гімназії в шк. році 1913/14.

(Товстий друк означає добрий степень з відзначенем, в скобках імена учеників, що виступили серед шк. року).

Кляса приготовляюча: Бавмунк Филип, Бардецкий Михайло, Барнич Теодор Александер, **Берг Франц Рудольф**, Биченюк Йосиф, Волошук Іван, Волянський Стефан Адольф, Геврич Ярослав, Головатий Теодор, Горн Вольф, Гринюк Дмитро, Гaborak Григорій, Горук Володимир Людвік, Гоянюк Микола, Дорундяк Григорій, Зінгер Герш, (Іваничук Іван 17. XI. 1913.), Івантишин Ярослав, Кавацюк Іван, Кобилянський Теодор, Левенберг Іван Филип, **Мануляк Василь**, Мартинків Петро, (Орлянд Файбіш не явив ся), Попович Іван, Угорчак Франц Іван, Филипчук Григорій Володимир, Флячук Андрій, Шкондеюк Андрій, Шургалюк Семен.

Кляса I. а: Аркт Самуїл, (Бабюк Омелян 1. XII. 1913.), Бахталовский Богдан, Бігун Николай, Біленський Евген, Біленський Йосиф, (Боднар Роман Евген 20. XII. 1913.), Бокало Ярослав, Ботулинський Франц, Буджак Юрий, Бялоскурський Константин, Глиньский Зенон Евген, Григорчук Николай, Дзюбінський Володимир, Думін Вячеслав Антін, Жураковський Николай, **Зубаль Ярослав, Іванчук Дмитро**, Кеніг Натан, Кірковович Антін, Козарук Яків, (Козулькевич Ярослав 22. III. 1914.), Кукуруба Матій Юрий, Левенберг Едвард, Луговий Роман Ігор, (Макогонський Орест Михайло, 14. V. 1914.), Мардарович Вячеслав Кароль, Микитюк Петро, Михайлишин Йосиф, Міняйлюк Омелян, Міняйлюк Сильвестер, Недільський Юліян Евген, Нейсах Мендель, **Цобігущий Евген**, Продан Николай, Продан Стефан, (Семеняк Петро 31. I. 1914.), Скрипух Констан-

тин, Тафійчук Михайло, (Терпелюк Дмитро. 1. XII. 1913.), Тулійка Павло, **Фрей Іван**, Шкондеюк Іван.

Кляса I. б: Арсенич Стефан, Безкоровайний Теодор, Боднарук Іван, Боєчко Михайло, Броневич Михайло, (Вебер Хаїм 1. XII. 1913.), Войчук Василь, Войчук Константин, Генній Валентин, Гняздовский Василь, Голуб Петро, Геник Василь, Єндик Юліян Мстислав, Заячук Василь, Карапаш Михайло, **Качуляк Олекса**, Квартюк Стефан, (Кобилянський Теодор 1. XII. 1913.), Козількевич Стефан, Костюк Василь, Кривоносюк Михайло, (Кузич Іван 5. II. 1914.), (Куриляк Дмитро 5. II. 1914.), Куриляк Лев, Лещин Григорий, **Лящук Дмитро**, Мартинків Іван, Оленюк Ілля, Парнес Авраам, Петришак Василь, Сенюк Михайло, Словак Василь, Сулима Стефан, Тимчук Михайло, Ткачук Михайло, Филипчук Михайло, **Чайка Дмитро**, **Чемерис Андрій**, Шаффель Леопольд, (Шепетюк Василь 1. XII. 1913.), Шепетюк Дмитро.

Кляса II. а: Бабюк Никола, Бассараба Іван, Бежук Дмитро, (Визерканюк Кароль 30. III. 1914.), Волошук Никола, Гіршзон Маврикий, Глібовицький Антін, Гадзіньський Іван, Гритчук Махайло, Данилович Роман, Дидинський Володимир, Дудик Володимир, Зенюк Володимир, Зубаль Володимир, Кнігеницький Іван, Костащук Теодор, Кравчук Михайло, Левицький Александер, Маковійчук Михайло, Максимюк Михайло, Мелничук Петро, Мироняк Петро, Новицький Ярослав, Побігущий Лев, Попадюк Володимир, Радловський Орест, Салаш Михайло, Самокешин Никола, Сенюк Василь, Сікорський Александер, Слиж Жигмонт, (Тимошишин Григорий 3. II. 1914.), Ткачук Стефан, Туряньський Андрій, Хомяк Василь, Шацбергrecte Обертинер Ісаак; приватистка: **Мостовичівна Софія Ольга**.

Кляса II. б: Аронець Юрій, Вишиванюк Дмитро, Вишеванюк Стефан, Візельберг Герш, (Візельберг Ісаак 10. III. 1914.), (Гаврилюк Стефан 27. II. 1914.), Грекорчак Іван, Гринів Іван, Герстенфельд Рафаїл, Данилюк Йосиф, Завадовський Ярослав, Захарчук Василь, Іванчук Василь, Іванюк Никола, Ільницький Антін, (Капелюх Йосиф 10. XII. 1913.), **Клюфінський Никола**, Ласійчук Стефан, Лещин Василь, **Маковійчук Олекса**, Мигалюк Михайло, Мокрій Олекса, Николин Стефан, (Николюк Василь 29. III. 1914.), Прокопів Іван, (Сапач Іван 17. XI. 1913.), (Сачко Василь 12. XII. 1913.), Семотюк Іван, Середюк Василь, Скалений Володимир, Слободян Юрій, (Степ-

фанів Зенон 14. V. 1914.), Стефанків Василь, Сулима Володимир, Угорчак Никола, Цісик Ізidor, Штендіг recte Бергер Давид.

Кляса III а: Bodnar Володимир, Бойчук Василь, Bohner Йосиф, Вайнзідер Герш, Вакалюк Йосиф, Гадзіньский Теофіль, Гольдштайн Ілля, Гоянюк Дмитро, (Грего́річук Семен, 15. X. 1913.), **Захарук Яків**, Іванюк Никола, Ковбасюк Яків, (Коціїв Марко 15. X. 1913.), Кубаєвич Василь, Куравський Омелян, Марчишин Софон, (Мацьків Йосиф 5. XI. 1913.), Негрич Дмитро, **Недельський Богдан**, Рибчук Святослав, Скільський Василь, Струтиньский Іван, (Сулятицкий Дмитро 23. X. 1913.), Тимошишин Константин, Ткачук Дмитро, Ткачук Петро, Туртельтавб Самуїл, **Фодчук Іван**, **Фодчук Йосафат**, Чукур Михайло, Шацберг Герш, Якимович Павло. Приватистки: Вовчуківна Стефанія, Шлюзарівна Володимира.

Кляса III б: **Васильчук Олекса**, (Гаврилюк Никола 15. X. 1913.), **Галібей Йосиф**, **Гнатюк Михайло**, Гняздовский Дмитро, Грицина Ярослав, Геник Стефан, Депутат Михайло, Добровольський Остап, Дранута Никола, Загриновский Стефан, Каракаш Іван, **Кладницкий Йосиф**, Колянковский Евген, Корибутик Стефан, Костів Петро, Лоїк Григорій, Майковский Северин, **Мартинюк Ярослав**, Михайлук Андрій, Острожинський Григорій, Петрук Йосиф, Позняк Павло, Породко Омелян, Предик Стефан, (Серганюк Никола 29. III. 1914.), Соник Юрій, Сплавник Петро, Станкевич Дмитро, Тимчій Василь, Трильовський Орест, Чемерис Дмитро, (Шандура Михайло 14. III. 1914.).

Кляса IV а: Барнич Роман, Бачинський Григорій, Бойків Стефан, Бокало Іван, Букоємський Мирон, Букоємський Роман, **Вагнер Михайло**, Вальд Мендель, Вальтер Вільгельм, Велигорський Петро, Вишинський Маріян, Грибович Антін, Гультайчук Дмитро, Горук Григорій, **Дудик Александер**, Ковалчук Володимир, Комуніцкий Николай, **Кочатовский Маріян**, Лоточинський Іван, **Лучка Василь**, Мельцер Семен, Микитинський Іван, Микитюк Іван, Михайлук Александер, (Сениця Іван 12. V. 1914.), Тимчук Михайло, Томенків Василь, Фактер Зусман, Цукерман Йосиф, Чужак Григорій, Шехтер Йосиф, Юран Ушер, Явдошняк Василь, Ясінчук Михайло.

Кляса IV б: Андрохович Омелян, Бехметюк Остап, Войтіховський Василь, (Гаврилко Юрій 26. III. 1914.), Григорчук Петро, Герстенгабер Соломон, Грабовецький Іван, Гудз Йо-

сиф, Данилович Роман, Демянчук Юліян, Дольницький Ілярій, Іванів Дмитро, Куліш Денис, Левицький Іван, Майковський Ростислав, Мартинків Спіридіон, Марусяк Василь, Мельничук Теодор, Огринчук Іван, Олексюк Іван, Оробець Стефан, Павлюк Юрій, Парнес Шулем, **Попович Николай**, Рацес Йосиф, Рурак Стефан, Табачук Василь, Тарнопільський Іван, Теліжин Йосиф, Токарчук Андрій, Шепетюк Никола, Якубяк Дмитро, Яремчук Михайло.

Кляса V а: Аронець Іван, Атаманюк Василь, Барнич Ярослав, Берлад Захар, Берлад Лукиян, (Бирчик Василь 4. IX. 1913.), Борук Юрій, Борчук Михайло, Витвицький Тарас, Вишуванюк Теодор, Голинський Василь, Гуменчук Василь, Гілецький Павло, Грекорашук Густав, Данилович Орест, Жупник Стефан, (Лизак Ілля 6. II. 1914.), Малик Теодор, **Маринич Володимир**, Мельник Юрій, Микитюк Лука, Рамлєр Ізраель, Рамлєр Ісаак, Рибак Никола, Розенштравс Лейба, Салаш Никола, Ступарик Іван, Тимощук Осип, Федюк Дмитро, Фесюк Никола, **Француз Василь**, Цісик Евген. Приватист: Салі Володимир.

Кляса V б: Бобикович Ізидор, (Бойчук Михайло 6. II. 1914.), (Гриньовський Стефан 15. V. 1914.), (Грищук Іван 14. V. 1914.), Данищук Іван, Дідух Никола, Дольницький Іван, Козарук Іван, Комаринський Володимир, Левицький Володимир, Майковський Стефан, (Маковічук Володимир 15. V. 1914.), (Мацьків Іван 5. XI. 1913.), Овчарчин Олекса, **Олексій Теодор**, (Охримович Зиновій 4. XI. 1913.), Палій Дмитро, Черегінчук Олекса, Періг Григорій, Плавлюк Панкратій, Романовський Роман, **Селянський Остап**, Семенчук Дмитро, Семенюк Григорій, (Стебельський Василь 31. I. 1914.), Стефанюк Володимир, Стефанюк Евген, Федюк Николай, Шварц Василь, Шкоропад Андрій, Шкрибайло Николай, Яворовський Корнило, Янович Осип.

Кляса V в: (Бейсюк Петро 6. IV. 1914.), Букшований Евстахій, **Гаврилюк Петро**, Гладун Петро, Гринішин Антін, Дранчук Никола, Злотий Василь, (Золотий Захар 1. IV. 1914.), (Іванчук Тарас 8. II. 1914.), Касюк Петро, Королюк Михайло, Крайковський Омелян старший, Крайковський Омелян молодший, Кушнір Семен, Ленцик Іван, Лютий Никола, Мелінишин Никола, Мельник Антін, Накельський Петро, Остафійчук Михайло, (Порайко Ілля 16. II. 1914.), **Породко Володимир**, Пушкар

Іван, Стефурак Василь, Торбіяк Василь, Урбанович Никола, Фреюк Теодор, Шминець Іван; приватисти: Бейсюк Петро, Іванчук Тарас.

Кляса VI а: Антонюк Василь, (Бабій Дмитро, Бойчук Петро, Бонковський Никола 14. V. 1914.), Брилиньский Леонід, Василишин Іван, Гарасимович Юрій, Глібовицкий Теодор, Гавдуник Николай, Дубінський Жигмонт, Зазуляк Роман, Колодій Юліян, Косташук Василь, Курганевич Дмитро, Курилюк Евген, Лопатнюк Василь, Малкович Василь, Микитюк Василь, Микитюк Клим, (Олесницкий Николай 1. X. 1913.), (Павловський Михайло 15. X. 1913.), Пельвецький Ярослав, Радиш Теодор, Слезюк Іван, Ткачук Василь, Цвицишин Володимир, Шарковський Філіп, Шлемкевич Петро ; приватист: Олесницкий Микола.

Кляса VI б: Бабинюк Василь, Гаврилюк Никифор, Гладій Атаназій, Гнатчук Олекса, Горбовий Йосиф, Грицина Остап, Дзвіняцький Павло, Дуплавий Йосиф, Єндик Юрій, Жукорський Юліян, Загриновський Михайло, Калитчук Василь, (Ковбасюк Степан не явив ся), Корбутяк Ілля, (Михайліюк Дмитро 12. V. 1914.), Олійник Дмитро, (Прокопович Андрій 8. V. 1914.), Савчук Михайло, Федюк Богдан, Худобяк Дмитро, Цибуляк Олекса, Шкондеюк Василь, Юревич Анатоль.

Кляса VII а: Бабюк Іван, Барабаш Никола, Бородайкевич Олександер, Брич Ілля, (Гайовий Михайло 14. V. 1914.), Голинський Григорій, Гомик Йосиф, Гуменюк Михайло, Данилюк Степан, Дранчук Григорій, Дрогомирецький Степан, Дутчак Володимир, Івантишин Михайло, Калакура Володимир, Ковалюк Никола, Колодрубський Омелян, Кошманюк Никола, Крайковський Клим, Кузик Остап, (Кузич Никола 6. X. 1913.), Кузьма Богдан, Левицький Іван, Могилняк Михайло, (Осадца Йосиф 19. IX. 1913.), Остафійчук Антін, Петринюк Юрій, Породко Зиновій, Прокопович Антін, Рибарук Іван, Савюк Дмитро, Сеньків Семен, Тимофійчук Евген, (Фурикевич Іван 14. V. 1914.), Чорнописький Василь, Шиманьский Келестин, (Шульган Володимир 14. V. 1914.), Яцків Прокіп.

Кляса VII б: Бандура Никола, Бахталовський Роман, Бачинський Михайло, Біленський Роман, (Близнюк Петро 7. XI. 1914.), Бровко Омелян, Бровко Юліян, Бугаєць Филимон, Войнаровський Ярослав, Гусак Степан, Данилович Ізidor, Демків Петро, Джурянюк Михайло, (Довганик Іван 23. II. 1914.), Доль-

ницький Богдан, Дякон Прокіп, Іванчук Володимир, (Івасюк Василь 13. V. 1914.), Каміньський Дмитро, Лещук Василь, Майковский Гермо́ген, Максимчук Іван, Рудик Дмитро, Савяк Павло, Сыміх Стефан, Солодчук Козьма, Томенко Стефан, Троян Антін, Шепарович Юрий, Шкрумеляк Юрий, (Шлемкевич Омелян 24. IV. 1914.), Юрченко Василь, Яців Михайл.

Кляса VIII а: Біланюк Петро, **Бодруг Ілля**, Боюк Іван, Визерканюк Йосиф, Винниченько Іван, Вишиванюк Никола, Вовкунець Никола, Водоставський Володимир, Герасимович Мирослав, Глинка Лев, Гомик Йосиф, Грималюк Данило, (Ерстенюк Дмитро 23. X. 1913.), Кисілевський Володимир, Ковалюк Юрий, **Костів Василь**, **Костів Михайл**, Кривий Теофіль, Кривоносюк Петро, (Остапюк Яків 25. IV. 1914.), Осташук Михайл, Палатинський Петро, Перцович Іван, Рога Никола, Семків Іван, Скибінський Іван, Тис Яків, Федасюк Дмитро, Шкільнюк Юрий, (Юревич Николай 11. III. 1914.), Ясінчук Ілля.

Кляса VIII б: Андrusятчин Дмитро, Арсенич Петро, Боднарчук Стефан, Бурнадз Лев, Галяревич Юліян, **Глібчук Тимотей**, Гринів Василь, Геник Данило, Дрогомирецький Маркіян, Жибчин Роман, Кушлик Корнило, **Кушнірук Корнило**, Липчук Дмитро, Лукашевський Евген, Лукинянів Василь, Матіаш Михайл, Мурмилюк Прокіп, Обрізків Михайл, Оробець Іван Попель Стефан, Посацкий Ярослав, Сірецький Лев, Слюсарчук Стефан, Стефанів Тит, Сулятицький Михайл, Троян Северин, Туряньский Володимир, Христан Василь, Шинкарук Стефан, Юркевич Осип.

XVIII. Відозва до родичів і опікунів.

Шкільний рік 1914/15 розлічне ся торжественним богослуженем дня 3. вересня 1914. р., на котре мають явити ся всі записані ученики.

Запис учеників до I. кляси і до кляси приготовляючої, іменно сих, що не здавали вступного іспиту перед фериями, буде відбувати ся 30. і 31. серпня, всіх прочих (отже тих учеників що вже здали іспит до I. і до приготовляючої кляси і учеників до висших кляс II. до VIII.) 1. і 2. вересня.

Ученики мають зголосити ся лично враз із вітцем або матерю або домовим надзвирателем (господарем або господинею) та принести з собою шкільне съвідоцтво з послідного шівроку і виповнити 2 вписові карти, на котрих повинні також точно виписати, яких надобовязкових предметів наміряють учити ся. Неправильне навіщанє науки надобовязкових предметів впливає від'ємно на оцінку поведення ученика взагалі.

Ученики, що вперше вступають до закладу, мають явити ся в товаристві вітця, матери або опікуна і принести : а) метрику, б) съвідоцтво шкільне того закладу, де передше почириали науку, з півердженем Дирекції, що можна їх приняти до другого закладу.

Кождий ученик, котрий зголошує ся до I. кляси гімн. або до кл. приготовляючої, а ходив передше до IV. згайдно III. кляси народної школи, має принести съвідоцтво шкільне тої школи а також **съвідоцтво защіленої віспи** найдавнішее в році перед зголошенем до гімназії або **съвідоцтво ревакцинації**.

Кождий ученик гімназияльний платить при вписі 2 корони на наукові прибори а 1 кор. на закупно приборів до забав ; ученики, що вперве вступають до закладу, платять крім того вступну таксу 4 корони 20 сот., котру складають також ученики, що переходят з кляси приготовляючої до I. гімназияльної.

Ученики кляси приготовляючої платять вступну таксу 2 корони і 1 кор. до заб. фонду.

Шкільна оплата виносить в гімназії на кождий піврік 40 корон, а в клясі приготовляючій 10 корон. Сю оплату має ученик, що не є від неїувільнений, зложити найдальше до шести тижнів кожного півроку, а ученики I. класи обовязані сю оплату зложити до кінця падолиста.

По мисли розпорядку Вис. ц. к. Мініст. Пр. з 6. мая 1899. Ч. 8836. можуть ученики I. класи гімн., винявши репетен-тів, вносити подане о увільнені від шкільної оплати вже в I. півроці. Тим з них, котрі до кінця жовтня з поведеня одержать після скалі ноту найменше „добру“ а з предметів найменше „достаточну“ і викажуться належито вписаним і бодай двома властями потвердженім съвідоцтвом убожества, може ц. к. Рада шкільна краєва признати увільнене від оплати під усілівем, що їх піврічні викази поступів будуть відповідати приписаним вимогам. Наколи би се не наступило, мусить дотичний ученик зараз з початком другого півроку зложити шкільну оплату за I. піврік. Таке подане о увільнені має внести кождий ученик в першій половині місяця вересня.

Ученикам не вільно мешкати деінде, як лише там, де їм Дирекція позволить, проте порадно є, щоби родичі зглядно опікуни перше звідались в сїй справі в Дирекції, а впрочім поміщені учеників з початком шкільного року условно собі застерегли.

Домовий надзір є відвічальний за поведені ученика поза школою. В сїм згляді обовязує окремий регулямін, якого важніші постанови отсї: Домовий надзір повинен пізнати шкільні правила, які обовязують учеників в школі і поза школою, має уважати на се, щоби ученики без важної причини не занедбували шкільних годин, а коли ученик задля недуги не міг прийти до школи, надзір має про причину неприсутності ученика в школі повідомити господаря кляси або директора гімназії. Коли ученик по такій неприсутності в школі приходить знов до школи, дом. надзір має видати єму достовірне посвідчене недуги. Дальше має уважати на се, щоби его ученики виходили з дому чисто і порядно одягнені, щоби дбали про чистість тіла а рано щоби вставали в такій порі, щоби ще встигли обмити ся, убрati ся і на визначену годину прийти до школи.

Також є обовязком дом. надзору уважати на се, щоби

єго ученики не ходили без потреби улицями міста іменно пізною порою і не шукали собі невідповідного товариства.

З огляду на небезпечні (заразливі) недуги регулямін постановляє отсе: ученик, у якого покаже ся заразлива недуга як: короста, запалені очі, віспа, шкарлятина, дифтерія, кір, коклюш, тиф і і., не може ходити до школи так довго, аж лікар позолить, так само не може той ученик ходити до школи, що мешкає разом з такою недужкою особою, також не вільно ученикам заходити до таких мешкань, де находяться такі недужі. Заборонено брати участь в похоронах осіб, що померли на заразливу недугу.

Директор закладу, учителі або й лікар мають право в кождім часі заходити до мешкання ученика і коли дом. надзір не сповняв би своїх обовязків, або поміщене ученика взагалі показало ся невідповідним, може директор жадати від родичів ученика зміни мешкання, в противнім случаю усунути ученика зі школи.

Услівя приняття учеників до бурс оповіщують заряди бурс вже перед феріями або в часі ферій у відповідний спосіб.

Вступні іспити до I. класи гімназіяльної і до класи приготування відбудуться по феріях 1. і 2. вересня. В кождім із сих термінів рішався безусловно о принятті ученика, а повторене вступного іспиту чи в тім самім чи в другім заведеню в краю з тою самою мовою викладовою є заборонене під карою виключення зі всіх гімназий. Вільно однак ученикови, ре-пробованому перед феріями в гімназії польській, приступити по феріях до такого іспиту в гімназії рускій і на відворот, наколи при першім іспиті не відповів у викладовій мові. Зголосувати ся до нового іспиту не може репробований ученик скоріше, як по році в якім небудь заведеню з тою самою мовою викладовою.

Ученики, що зголосують ся до I. класи гімназ., мусять кінчити в сім році сонішнім найменіше 10. рік, а до класи приготування відбудуться найменіше 9. рік житя.

При вступнім іспиті до класи приготування мають ученики виказати ся таким засобом знання, який можуть собі придбати в III. класі народної школи, а при іспиті до I. класи гімназіяльної таким, який в IV. класі нар. школи, а крім сего мають відповісти ще слідуючим вимогам, приписаним розпорядком Вис. ц. к. Мініст. В. і Пр. з дня 2. січня 1897 Ч. 31152:

1) в мові викладовій мають подати також письменну аналізу одного речення, іменно означити в нім часті мови і їх форми та часті реченя; 2) в рахунках мають бути в письменних виробах узгляднені також практичні питаня із щоденного життя.

Іспити поправчі будуть відбувати ся дня 31. серпня, іспити вступні до клас II.—VIII. почавши від 4. вересня 1914.

Звертається увагу родичів і опікунів, щоби з огляду на добро своїх дітей або вихованців звідувалися як найчастійше в гімназіальний канцелярії о їх успіхах в науці і поведінку (в годинах на се визначених і оповіщених).

Замітка: Всі ученики обов'язані вже від самого початку шкільного року носити приписані мундури в школі і поза школою; звільнити від сего обов'язку на рік 1914/1915. може Дирекція лише тих учеників I. класи, котрі докажуть, що задля убожества не в силі справити собі мундур. „Шкільні правила“ (§. 2) виразно висказують, що ученикам не вільно в чім небудь відступати від приписаного крою або краски по-одиноких частий мундуру, ант' взагалі вводити які небудь зміни.

Ученики, які не придержувались би сих виразних постанов, будуть потягнені до відвічальності евентуально усунені зі школи.

Не вільно носити шкільних мундурів всім тим, що не суть учениками (отже і тим, що задліт якої небудь причини покинули школу). Винних може ц. к. Власть політична потягнати до відвічальності.

Розклад годин
після нового плану для галицьких гімназій.

Ч. чєрг.	ПРЕДМЕТ	Число годин тижнево								Разом
		КЛЯСА								
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII			
1	Наука релігії . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2	Викладова мова . . .	3	4	3	3	3	3	3	4	26
3	Латинська „ . . .	6	6	6	6	6	6	5	5	46
4	Грецька „ . . .	—	—	5	4	5	5	4	5	28
5	Німецька „ . . .	5	4	4	4	4	4	4	4	33
6	Істория	2	2	2	2	3	3	4	3	21
7	Географія	2	2	2	2	1	1	—	—	10
8	Математика	3	3	3	3	3	3	3	2	23
9	Істория природи . . .	2	2	—	—	3	2	—	—	9
10	Фізика і хемія . . .	—	—	2	3	—	—	4	3	12
11	Пропедевт. фільос.	—	—	—	—	—	—	—	1	2
12	*Рисунки (обов.) . . .	2	2	2	2	—	—	—	—	8
13	Каліграфія	1	—	—	—	—	—	—	—	1
14	*Гімнастика і забави (обов.) . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	16
15	Друга краєва мова (згл. обов.) . . .	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(16)
	Разом	30	29	33	33	32	31	32	32	252
		(32)	(31)	(35)	(35)	(34)	(33)	(34)	(34)	(268)

* Ч. 12 і 14). Ще не у всіх гімназіях обовязк.

В класі приготовляючій: релігія — 2 год.; викладова мова — 7 год.; німецька мова — 6 год.; математика — 3 год.; каліграфія — 2 год.; друга краєва мова (згл. обов.) 3 год.

XV. Шкільні підручники на

Клас	Релігія	Латинська мова	Грецька мова	Руска мова	Польська мова
Приготов.	Середній кати-хизм христ.-кат. релігії. Коротка істор. бібл. ста-рого і нового за-віта. О. Рудович.			Методична граматика рускої мови 50 с. Коцковський-Огоновськ. Школа народна IV 90 сот.	Konarski Zwięzła gra-matyka jęz. pol. 50 c. Szkoła IV. 96 c.
I.	Середній кати-хизм христ. кат. релігії. 80 сот.	Самолевич-Цеглинь-ский, Граматика лат. для I. і II. кл. 1 К 20 с. Др. Демянчук. Лат. вправи на I. кл. 1 К. 60 сот.		Стоцький-Гартнер. Руска граматика 2 К. Крушельницький. Руска читанка для I. кл. 1 К 20 сот.	Małecki, Gramatyka języka polskiego XI. wyd. 2 K 40 c. — Dr. M. Reiter Czytania polskie dla I. kl. 3 K.
II.	Як в I. кл.	Граматика як в I. кл. Прокіп Мостович. Латинські вправи для II. кл. 2 К.		Грамат. як в I. кл. А. Крушельницький. Руска читанка для II. кл. 2 К 70 сот.	Грам. як в I. кл. Dr. M. Reiter, Czyta-nia polskie dla II. kl. 3 K 40 c.
III.	Тороньский, Літургіка. То-роньский, Істо-рия бібл. ста-рого зав. 2, К.	Самолєвич-Солтісік-Огоновський, Лат. гра-матика ч. II. 2 К. 40 с. Прухицький-Огоновський Вправи лат. III. кл. 1 К 60 с. Cornelius Nepos, вид. Сал. 1 К 60 с.	Фідерер-Цеглиньский Грецька грамат. 3 кор. Вінковський-Таборськ. Роздольський, Грецькі вправи III. К.	Грам. як в I. кл. А. Крушельницький. Руска читанка для III. кл. 3 К.	Małecki, Gramatyka języka polskiego 2 K 40 c. Dr. M. Reiter Czytania polskie dla III. kl. 3 K 40 c.
IV.	Тороньский. Істория біблійна нового завіта 1 К. 60 сот.	Граматика як в III. кл. Прухицький-Огоновський. Вправи лат. IV. кл. 2 К Caesar Comment, de bello Gallico. Вид. Макарушка. 3 К.	Як в III. кл.	Грам. як в I. кл. А. Крушельницький. Руска читанка для IV. класи 3 К.	Грам. як в III. кл. Próchnicki-Woje-cioński. Wypisy pol-skie IV. — 3 K 60 c

НИКИ на шкільний рік 1914|15.

Польська мова	Німецька мова	Географія і історія	Математика	Натур. історія, фізика	Пропедевт. фільософії
Konarski Zwięzła gramatyka jęz. pol. 50 c. Szkoła IV. 96 c.	Початки науки німецького язика для IV. кл. нар. пікл. 80 с.		Рахунки IV. 40 с.		
Małecki, Gramatyka jęz. polskiego XI. wyd. 2 K 40 c. — Dr. M. Reiter Czytania polskie dla I. kl. 3 K.	Аліськевич-Гамчикевич Німецькі вправи для I. кл.	Ю. Левицкий, Географія для I. кл. 1 К. 50 с. Др. А. Барвінський. Оповідання з рідної історії 2 К. 20 с.	П. Огоновский, Учебник аритметики ч. I. 1 К. 80 с. — І. Сітницкий, Геометрия для I. кл. 60 с.	Нусбавм-Примак Зоольгія на низші кл. 3 К 80 с. Верхратський Ботаніка на низші кл. 3 К. 60 с.	
Грам. як в I. кл. Dr. M. Reiter, Czytania polskie dla II. kl. 3 K 40 c.	Аліськевич-Гамчикевич, Німецькі вправи для II. кл.	Др. Калитовский, Географія 4 К. Семкович-Білецький, Оповідання із всесвіт. історії — 2 К.	Аритметика як в I. кл. М. Грицак Геометрия для II. і III. кл. 2К 20 с.	Як в I. класі.	
Małecki, Gramatyka języka polskiego 2 K 40 c. Dr. M. Reiter Czytania polskie dla III. kl. 3 K 40 c.	Герман-Петеленц-Калитовский, Вправи німецькі для III. кл. 2 К. Petelenz, Deutsche Grammatik, 4. A. 1 К 80 с.	Географія як в II. кл. Др. Копистяньский. Оповідання з історії австр.-угорської монархії. 2 К. 40 с.	Огоновский, Учебник аритметики для III. кл. — Геометрия як в II. кл.	Огоновский, Учебник фізики для низших клас 2 К. 20 с.	
Грам. як в III. кл. Próchnicki-Wojsiechowski, Wypisy polskie IV. — 3 K 60 c	Аліськевич-Гамчикевич, Німецькі вправи для IV. кл. 3 К Грамат. як в III. кл.	Беной-Маєрский-Поляньский, Географія австро-угорської монархії 1 К. 20 с. Закшевський-Барвінський. Всесвітна історія ч. I. 2 К. 40 с.	Грицак, Учебник аритметики. Середній ступень 3 К. Савіцкий, Геометрия для висших клас 3 К. 80 с.	Фізика як в III. кл. Др. Ю. Гірняк, Начерк мінеральогії і хемії. 2 К.	

					Герман- литовс- німець- 2 К. Р- tsche Gr- 1
III.	Тороньский, Літургіка. То- роньский, Істо- рия бібл. ста- рого зав. 2, К.	Самолевич-Солтисік- Огоновский, Лат. гра- матика ч. II. 2 К. 40 с. Прухницкий-Огоновский Вправи лат. III. кл. 1 К 60 с. Cornelius Nepos, вид. Сал- 1 К 60 с.	Фідерер-Цеглинський Грецька грамат. 3 кор. Вінковський-Таборськ. Роздольський, Грецькі вправи III. К.	Грам. як в I. кл. А. Крушельницький, Руска читанка для III. кл. 3 К.	Matecki, Gramatyka języka polskiego 2 K 40 с. Dr. M. Reiter Czytania polskie dla III. kl. 3 K 40 с.
IV.	Тороньский, Істория біблійна нового завіта 1 К. 60 сот.	Граматика як в III. кл. Прухницкий-Огоновский Вправи лат. IV. кл. 2 К Caesars Comment. de bello Gallico. Вид. Макарушка. 3 К.	Як в III. кл.	Грам. як в I. кл. А. Крушельницький, Руска читанка для IV класи 3 К.	Грам. як в III. кл. Próchnicki-Wojcie- chowski, Wypisy pol- skie IV. — 3 К 60 с
V.	Тороньский, Христ.-катол. догматика фун- дам. і аполягет. 2 К.	T. Livius Chrestomat. von Golling. 2 К Ovi- dius, вид. Скупневича- Макарушки 1 К. 60 с. Граматика як в III. кл.	Xenophon, Хрестома- тия Вид. Макаруника 2 К 40 с. — Homeri Ilias I. Sołtysik 1 К. 20 с. Грамат. як в III. кл.	Грам. як в I. кл. Др. Пачовский, Ви- їмки з укр. пись- менства 1 К 50 с.	Próchnicki-Wojcie- chowski. Wypisy pol- skie dla kl. V. — 3 К 80 с.
VI.	Тороньский, Догматика част- на 2 К.	Грам. як в III. кл. Sallu- stius Jugurtha, видав Soł- tysik 60 с. — Cicero In Catilinam orat. вид. Kor- nitzer 70 с. — Vergilius, вид. Eichler Rzepiński 1 К 70 с.	Homeri Ilias I. i II, вид. Sołtysik. II. ч. 1 К. 50 с. Herodot, Wybór z Dziejów. Scheindler- Terlikowski 2 К. Грамат. як в III. кл.	Пачовский, Виїмки з українського пись- менства 1 К 50 с. Барвицький, Виїмки з укр.-р. нар. слове- сності 1 К 50 с.	Tarnowski i Bobin, Wypisy polskie dla szkół realn. I. 3 К.
VII.	Дорожинський, Етика. 2 К.	Cicero, вид. Мака- рушки. Vergilius як в VI. кл.	Homeri Odyssea, Christ-Jeziericki. 3 К Demosthenes Philipp I- Schmidt, Платона <i>Апоология</i> Christ-Le- wicki 1 К.	Барвицький. Виїмки з укр.-руск. народної літератури ч. I. 3 кор.	Tarnowski i Bobin, Wypisy polskie II. 3 К.
VIII.	Ваплер-Стефа- нович, Істория христ.-катол. церкви. 2 К. 40 с.	Horatius, вид. Dolni- cki 1 К 50 с. — Ta- citus, Staromiejski — 2 К 20 с.	Plato, Chrestomatyia wyd. Jędrzejowski 3 К Sophocles Antigona вид. Majchrowicz 1 К 12 с. Одиссея як в VII. кл.	Барвицький, Виїмки з укр.-руск. нар. сло- весності ч. II. 4 К.	Tarnowski-Bobin, Wypisy polskie III. 3 К 60 с.

Małecki, Gramatyka języka polskiego 2 K 40 c. Dr. M. Reiter Czytania polskie dla III. kl. 3 K 40 c.	Герман-Петеленц-Калитовский, Вправи німецькі для III. кл. 2 K. Petelenz, Deutsche Grammatik, 4. A. 1 K 80 c.	Географія як в II. кл. Др. Копистяньський. Оповідання з історії австро-угорської монархії. 2 K. 40 c.	Огоновский, Учебник арифметики для III. кл. — Геометрия як в II. кл.	Огоновский, Учебник фізики для низших клас 2 K. 20 c.
Gram. як в III. кл. Próchnicki-Wojciechowski, Wypisy polskie IV. — 3 K 60 c	Аліськевич-Гамчикевич, Німецькі вправи для IV. кл. 3 K Грамат. як в III. кл.	Беноні-Маєрський-Полянський, географія австро-угорської монархії 1 K. 20 c. Закшевский-Барвінський. Всесвітна історія Ч. I. 2 K. 40 c.	Грицак, Учебник арифметики. Середній ступень 3 K. Савіцкий, Геометрия для висших клас 3 K. 80 c.	Фізика як в III. кл. Др. Ю. Гірняк, Начерк мінеральогії і хемії. 2 K.
Próchnicki-Wojciechowski. Wypisy polskie dla kl. V. — 3 K 80 c.	Dr. Ippoldt und Stylo Deutsches Lesebuch. V. Klasse. 3 K 80 c.	Історія як в IV. кл. частина I. i II. 2 K. 40 c. 2 K. 40 c. Географія як в II. кл.	як в IV кл.	Н. Мельник, Мінеральогія і геольгія 2 K. 20 c. Ростафінський-Верхратський, Ботаніка для висших кл. 2 K. 40 c.
Tarnowski i Bobin, Wypisy polskie dla szkół realn. I. 3 K.	Ippoldt u. Stylo, Deutsches Lesebuch. VI Klasse. 3 K 60 c.	Історія як в V. кл. ч. II. 2 K. 60 c. Географія як в II. кл.	Левицкий-Огоновский Альгебра ч. II. 3 K. Савіцкий, Геометрия 3 K. 80 c. Льогаритми Кранца 1 K. 30 c.	
Tarnowski i Bobin, Wypisy polskie II. 3 K.	Ippoldt u. Stylo, Deutsches Lesebuch VII. Klasse 4 K.	Закшевский-Барвінський, Історія всесвітна ч. III. 2 K.	Як в VI кл.	Др. В. Левицкий, Фізика для висших кл. 4 K.
Tarnowski-Bobin, Wypisy polskie III. 3 K 60 c.	Ippoldt, Deutsches Lesebuch. VIII. Klasse 4 K.	Фінкель-Гломбінський-Білецкий, Історія і статистика австро-угорської монархії 1 K. 80 c. — Левицкий-Матієв, Історія краю родинного 2 K. 40 c.	Як в VI. кл.	Мандибур, Льогіка 1 K. 80 c.
				Як в VII. кл.

